

რამაზ სურგანიძე

ტრაქტატის თანახვტორი

გამომცემლობა
„საბჭოთა აზარა“
ბათუმი

1983

63.3(2) 5
ს 96

რეცენზენტები: დ. ხახუტაიშვილი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ა. კახიძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი.

წიგნში ავტორი მოგვითხრობს XVIII საუკუნის ცნობილი ექიმების გიულდენშტედტის, რეინეგსისა და ს. შარიმანაშვილის ცხოვრებაზე, რომლებმაც თავის დროზე გარკვეული წვლილი შეიტანეს ქართული და რუსი ხალხის დამეგობრებაში.

წიგნი ეძლეება გეორგიევსკის ტრაქტატის 200 წლისთავს.

© გამომცემლობა „საბამოთა ავტარა“ 1982

ს 76202—017
ა 621(28)—83, 32—1982.

ა ბ ლ ო რ ი ს ა გ ა ნ

მკითხველს ვთავაზობთ სამ ნარკვევს სამ პიროვნებაზე, რომელთაგან ორი უცხოელი, ერთი კი ჩვენი თანამემამულეა.

იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი XVIII საუკუნის მეტად საინტერესო და კოლორიტული მეცნიერია. მისი ექსპედიცია საქართველოში უშუალოდ შემადგენელი ნაწილია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის 1768-1774 წლების ექსპედიციებისა, რომლებიც ეწყობოდა რუსეთსა და მის მომიჯნავე ქვეყნებში და რომელშიც მონაწილეობდნენ: პალასი, გეორგი, გმელონი, ლეპიონინი და ფალკი. ეს იყო დაზვერვითი მუშაობა. ამის მიუხედავად გიულდენშტედტი საქართველოს მოეწონა როგორც, მრავალმხრივ განსწავლული მეცნიერი. მან, როგორც ექიმმა, აქ ყოფნის პოკლე დროის მანძილზე დიდი სამსახური გაუწია ქართველ მეფეებსა და დიდებულებს. ამასთან ერთ-ერთმა პირველმა გამოთქვა ზეცნიერული აზრი საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეების. ფლორის. ფაუნის, ისტორიის, ეთნოგრაფიის და ლინგვისტიკის საკითხებზე. რომლებსაც ჩვენს დროშიც არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა.

გიულდენშტედტი მოგზაურობას, როგორი მიზანიც არ უნდა ჰქონოდა. უნდა ჩავთვალოთ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ექსპედიციად რუსეთ-საქართველოს დაახლოებასა და ურთიერთობის განმტკიცებაში. რაც 1783 წლის ცნობილი გეორგიევსკის ტრაქტატით დაგვირგვინდა.

იაკობ რეინეგსმა ერთგვარად თითქოს გააგრძელა გიულდენშტედტის წამოწყებული საქმე. იგი გვევლინება როგორც დიპლომატი, რუსეთ-საქართველოს ერთ-ერთი ენერგიული დამაკავშირებელი, მრავალმხრივ განვითარებული პიროვნება: ექიმი. გეოლოგი, მსახიობი, დიპლომატი, პოლიგლოტი. იაკობ რეინეგსის სახელთან არის დაკავშირებული ე. წ. „სათხოვარი პუნქტების“ შედგენა, რომელიც საფუძვლად დაედო გეორგიევსკის ტრაქტატს. იგი ამ ისტორიული დოკუმენტის მრავალჯერ შემდგენელია. ზოგიერთი უც-

ბაური და საეპეო თვისებების მიუხედავად, რომელთა შეფასება-საც ვცდილობთ წინამდებარე ნაშრომში, ი. რეინეგსი შედის იმ უცხო სტუმართა რიგში, რომლებმაც მნიშვნელოვანი კვალი დატოვეს XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიაში. ეფიქრობთ ამ ორი ნარკვევით მკითხველს წარმოდგენა შეექმნება იმ როლზე, რომელიც უცხოელებმა ითამაშეს რუსეთ-საქართველოს კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარებაში.

სტეფანე შარიმანის ძე ლოინაშვილი-შარიმანაშვილი ძველი თბილისელი მოქალაქეა, რომელმაც ქართველთაგან ერთ-ერთმა პირველმა საზღვარგარეთ მიიღო უმაღლესი სამედიცინო განათლება. ს. ლოინაშვილი ი. გიულდენშტედტისა და ი. რეინეგსის უმცროსი თანამედროვეა და მომსწრეა ისტორიული მოვლენებისა, XVIII საუკუნის მიწურულის საქართველოს რომ შეეხება. მისი მეცნიერული მემკვიდრეობა ძირითადად სამედიცინო წიგნებით არის წარმოდგენილი და მნიშვნელოვან ნაშრომებადაა მიჩნეული. ს. შარიმანაშვილს უმაღლესი სამედიცინო განათლების მიღება და ნაშრომებზე მუშაობა მოუხდა საზღვარგარეთ მცხოვრებ სომეხ მედიკოსთა დახმარებით. რის გამოც მისი ძირითადი ნაშრომები სომხურ ენაზეა დაწერილი. ამ მდგომარეობამ ერთგვარი გაუგებრობა შექმნა მის წარმომავლობაზე. ჩვენი წინამდებარე ნარკვევი, მეცნიერ-მედიკოსის ბიოგრაფიის გარდა, ამ საკითხების გარკვევის პირველი ცდაა.

მამი გიულდენშტედტი საქართველოში

შესავალი

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის უცხოური წყაროების კომისია სისტემატურად აქვეყნებს უცხოელი მოგზაურების მიერ შეგროვებულ მასალებს, რომლებშიც უხვად არის მოცემული ცნობები საქართველოს გეოგრაფიული პირობების, პუნქტები, რესურსების, მოსახლეობის ზნე-ჩვეულებებისა და ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ.

ასეთ წყაროებს: მიეკუთვნება გ. გელაშვილის მიერ 1962 და 1964 წლებში გამოცემული ორტომიანი ნაშრომი „გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში“,¹ სადაც მრავალმხრივ დამსახურებასთან ერთად აღნიშნულია გიულდენშტედტის, როგორც ექიმის, ზოლვაწეობაც. დიდი მოცულობისა და მცირე ტირაჟის გამო დასახელებული ნაშრომი მკითხველთა ფართო მასისათვის არ არის ხელმისაწვდომი. გარდა ამისა, მასში არ არის (შეუძლებელიც იყო ყოფილიყო) მოგზაურის საექიმო საქმიანობის დაწვრილებითი მიმოხილვა.

საყურადღებოა, რომ, თუ არ ჩავთვლით ზემოთ დასახელებულ გამოკვლევებს, გიულდენშტედტზე, როგორც ექიმზე, ჩვენს დროში თითქმის არაფერი გამოქვეყნებულა. მასზე, როგორც მედიცინის დოქტორზე, არაფერია ნათქვამი თვით „დიდ სამედიცინო ენციკლოპედიაში“. არც ერთი ცნობარი და კალენდარი არ გვაუწყებს ამ ღირსეული ადამიანის დაბადებისა და ხსოვნის თარიღებს. ზემოთქმულის გამო ჩვენ მიზნად დავისახეთ გიულდენშტედტის ახლად გამოცემული შრომებიდან ამოგვეკრიბა ცნობები მის საექიმო მოღვაწეობაზე, აგრეთვე, საქართველოს სამედიცინო-გეოგრაფიულ აღწერაზე და კომენტარები გაგვეკეთებინა მათთვის.

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, თბ., 1962, ტ. II, 1964. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევად დაურთო გ. გელაშვილმა.

ეფიქრობთ, იგი საინტერესო იქნება არა მარტო სპეციალისტებისათვის, არამედ საქართველოს ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისათვისაც.

მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები²

გიულდენშტედტი მიეკუთვნება უცხოელ მოგზაურთა და მკვლევართა იმ ჯგუფს, რომლებმაც მე-18 საუკუნეში იმოგზაურეს საქართველოში.

იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი დაიბადა 1745 წელს რიგაში. 16 წლის ჰაბუკს აღარ ჰყავდა მშობლები, რის გამო იძულებული გახდა თავი სრულწლოვნად ეცნო. 1763 წელს გაემგზავრა ბერლინში და ჩაირიცხა სამედიცინო-ქირურგიულ სასწავლებელში, სადაც მან ღრმა ცოდნა მიიღო მედიცინასა და ბიოლოგიაში. ნიჟიერ ახალგაზრდას 22 წლის ასაკში ოდერის ფრანკფურტში მიენიჭა მედიცინის დოქტორის ხარისხი, იგი მიიღეს ბუნების მკვლევართა საზოგადოების წევრად.

1768 წელს გიულდენშტედტი მიიწვიეს პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიაში, რომელმაც იგი კავკასიაში დაგეგმილ ექსპედიციაში მიავლინა. ექსპედიცია გაგრძელდა 1768—1775 წლებში. 1770 წ. ნიჟიერი მეცნიერი ჯერ დაუსწრებლად აირჩიეს პეტერბურგის „თავისუფალი ეკონომიური საზოგადოების“ წევრად, ხოლო 1780 წელს — მის პრეზიდენტად. 1774 წელს არჩეულ იქნა, აგრეთვე, ბერლინის „ბუნების მკვლევართა ამხანაგობის“ საზოგადოების წევრად.

გიულდენშტედტი სუსტი აგებულების, საკმაოდ მაღალა. ლაშაზი გარეგნობის კაცი ყოფილა. ბავშვობიდანვე ავადმყოფობდა, რაც მას ხანგრძლივი და დამძანცავი მოგზაურობის დროს განსაკუთრებით გაუძლიერდა. ხალხისათვის თავდადებული ექიმი არ ერიდებოდა პეტერბურგში მოდებული „დამპალი ციებით“ (პარტახტიანი ტიფით) შეპყრობილთა მკურნალობას, სუსტი ორგანიზმი ადვილად დაიმორჩილა ამ ავადმყოფობამ და სრულიად ახალგაზრდა, 36 წლის ასაკში, 1781 წელს გარდაიცვალა.

თავმდაბალმა, ზრდილობიანმა, ბეჭითმა და სიტყვაძუნწმა ექიმმა ძალზე საინტერესო და ფასდაუდებელი ცნობები მოგვანწოდა

2 ბიოგრაფიული ცნობები მოგვყავს გ. გელაშვილის გამოცემის მიხედვით. ვსარგებლობდით, აგრეთვე, რიგის პაველ სტრადინიას სახ. მედიცინის ისტორიის მუზეუმიდან მიღებული ცნობებით და ლ. ს. ბერგის წიგნით: „დიდი რუსი მოგზაურები“, მ., 1950.

რა მარტო მედიცინაზე. არამედ სხვა დარგებზეც, დაბეჭდებით ჰეიძლება ითქვას, რომ მე-18 საუკუნის საქართველოს შესახებ ისეთი მრავალმხრივი და შედარებით სწორი, დამაჯერებელი ცნობები. არც ერთ უცხოელ მკვლევარს არ მოუცია.

თავისი მდიდარი მასალის გამოქვეყნება გიულდენშტედტმა იტალიაში ვერ შეძლო. მოგზაურობის ანგარიში შეადგინა ცნობილმა ბუნების მკვლევარმა, პეტერბურგის სამეცნიერო აკადემიის წევრმა პალასმა (1741—1811 წწ.), რომელიც აკადემიამ გამოსცა 2 ტომად 1787—1791 წლებში.

თავის დღიურებსა და მოხსენებებში გიულდენშტედტი ერთნაირად გვევლინება როგორც ნატურალისტი, გეოგრაფი, ისტორიკოსი, მინერალოგი და ექიმი. იგი საკმაოდ კარგად იცნობს მეცნიერების ყველა ამ დარგს. განვითარების მაშინდელი ღონის მიხედვით.

ექიმ გიულდენშტედტის მოგზაურობის მიზანი

საქართველოში გიულდენშტედტი 1771 წლის 25 სექტემბერს ჩამოვიდა. ჯერ ინახულა ღუშეთი. შემდეგ მცხეთა და ამავე წლის 14 ნოემბერს — თბილისი, სადაც 1772 წლის 15 თებერვლამდე დარჩა.

საქართველოში ჩამოსვლის ძირითად მიზანს მოგზაური ყველას, მათ შორის მეფე ერეკლესაც, უმაღლესადა. იგი ამბობდა, რომ აკადემიის დავალებით სწავლობს კავკასიის ფლორასა და ფაუნას. ფაქტიურად მისი გეგმა სცილდებოდა ამ ჩარჩოებს. იგი, როგორც მზევრავი, იკვლევდა კავკასიის მინერალებს, წიაღისეულ სიმდიდრეებს, მეფე ერეკლეს არ გამოპარვია ეს საიდუმლო, რასაც თვით გიულდენშტედტი აღიარებს თავის 26-ე მოხსენებაში: „უზენაესი საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის ჰიერ საქართველოში სამოგზაუროდ ჩემთვის მოცემული ინსტრუქციის მიხედვით, მინერალებს თავდაპირველად, მხოლოდ მალევე გაქცევილი ყურადღებას და მცენარეებისა და ცხოველთა შესწავლას ყოველთვის ვაცხადებდი ჩემი მოგზაურობის მთავარ მიზნად... როცა მე ერეკლე მეფესთან მოვილაპარაკე, მან ნათლად გამაგებინა, რომ მას საქართველოში ჩემი ყოფნის მთავარ მიზნად საბადოების გამოკვლევა მიაჩნია“...³.

³ დასახ. ნაშრომი, ტ. II, გვ. 145.

გიულდენშტედტმა იმოგზაურა საქართველოში მომძლავრებული ლეკთა თარეშის პირობებში. ამიტომ იგი ყოველი სოფლის გავლის შემდეგ საჭიროებდა მეგზურსა და დამცველ რაზმებს. მართლაც, სტუმარი ყოველთვის იყო ქართველი მეფეების და ერისთავების ყურადღების ცენტრში. ხშირი იყო შემთხვევა, როცა იგი უშიშროების დაცვის მიზნით, ერთი ადგილიდან მეორეში თვით მეფე ერეკლეს გადაყავდა თავის ამა. ლასთან ერთად. „აქ ყოველდღე ესარგებლობ მისი მეფური უმაღლესობის მფარველობით, წინასწარი ზრუნვით და მთელი ჩემი გეგმებისათვის ხელშეწყობით... შეიძლება ეს ხელის შეწყობა მექონდა ნაწილობრივ მეფის ოჯახისათვის გაწეული იმ სამკურხელო დახმარებისათვის მაღლობის სამაგიეროდ. რისი შემთხვევაც მე მომეცა“.⁴

მეფე სოლომონთან გიულდენშტედტის ჰქონდა პირადი მიმოწერა. საინტერესოა ერთი წერილი, რომლითაც მეფე ატყობიხებს: „ფენი ვიტკინე მუხლში, დიად, მტკივა, ვიღრძვე და ამისი წამალი გამამიგზავნე“⁵. ასევე ავადმყოფობის გამო დახმარება უთხოვია ანანურში ქსნის ერისთავს—დავითს, საქართველოს „ყველაზე მძლავრ მაგნატს“. ექიმს უყოყმანოდ შეუსრულებია მისი თხოვნა. ამას სასარგებლო შედეგი მოყოლია. ერისთავი რამდენიმეჯერ თვითონ გაყოლია დამცველად, ან მიუცია მცველთა რაზმი 50—100 კაცის ოდენობით. მეფეების და ერისთავების ასეთი ყურადღებით მოგზაური ძალზე პოპულარული გამხდარა საქართველოს სხვა კუთხეებშიც.

როგორც თვითონ თვლის, საქართველოში დიდი პოპულარობა გიულდენშტედტმა ძირითადად ექიმობით მოიხვეჭა. „რამდენხდაც პირობები მიწყობდნენ ხელს, მე უარს არ ვამბობდი მიმეცა რჩევა-დარიგება ავადმყოფთათვის და ამით ჩემი თავი კარგი მხრივ გავაცანი დადებულებსა და ორივე სამეფო კარს“⁶, — წერს იგი, მაგრამ საქმე მართლ საექიმო დახმარებაში როდი იყო.

როგორც ცნობილია, ქართველი მკურნალები არა მარტო 18 საუკუნეში, არამედ გაცილებით ადრეც ცნობილი იყვნენ საქართველოს ფარგლებს გარეთაც. საკმარისია მოვიხსენიოთ ერეკლე მეორის თანამედროვე ექიმ ყარაშვილთა მთელი დინასტია სამეფო კარზე განსაკუთრებით გათქვა სახელი ანტონ ყარაშვილ-

4 იქვე, გვ. 131.

5 იქვე, გვ. 299.

6 დასახ. ნაშრომი, ტ. I, გვ. 2.

ზ.ა. სოლომონ მეორისა და დარეჯან დედოფლის მიერ გაცემულ ქაოწმობებში იგი მოხსენიებულია „პირველ ექიმბაშად“⁷. ისტორიკული საბუთებით ირკვევა, რომ მას ერეკლე მეორე განუყურნავს „ქიმი ავადმყოფობისაგან.“

მანის საქმე ღირსეულად გაუგრძელებია შვილს — იოსებ ყარაშვილს. ამ უკანასკნელს ექიმებად აღუზრდია თავისი შვილები — იოანე და ანდრია. ამავე ოჯახში მიუღია სამედიცინო განათლება სტეფანე შარიმანიშვილს, რომელსაც შემდგომში სწავლა ავსტრია-სა და იტალიაში გაუგრძელებია. იგი 1836 წლამდე საქართველოში ეწეოდა საექიმო საქმიანობას. მის მიერ შედგენილი ბოტანიკური ლექსიკონი, „ბალახთა და მცენარეთათვის სამკურნალოთა“, იოანე ბაგრატიონმა დაურთო თავის ლექსიკონს.

იოანე ყარაშვილი ცნობილი ყოფილა როგორც ყვავილის შე-
სანიშნავი ვაქცინატორი. რის გამო თბილისის გუბერნიის 5 მაზ-
რის მოსახლეობას 1810 წელს იგი ჯილდოზე წარუდგენია.⁸

ერეკლესა და სოლომონის კარზე ყოფილა ვინმე ექიმი არუ-
ცინა, რომელსაც საექიმო განათლება ევროპაში მიუღია და საქარ-
თველოში დაბრუნებისას ღიდძალი პაციენტი შეუძენია. ერეკლე
მას თურმე ძალიან აფასებდა და მისთვის თბილისში რამდენიმე
ლუქანიც უჩუქნია⁹.

გიულდენშტედტის მიერ შედგენილ ავადმყოფების სიიდან
ირკვევა, რომ მეფე ერეკლეს და მის მდივანს იასე ოსეშვილს აწუ-
ხებდათ ს უ რ ა ვ ა ნ დ ი. საინტერესოა, რამდენად იყო ცნობილი
ეს დაავადება იმდროინდელი ქართველი ექიმებისათვის. საერთოდ
ეიტამინების ნაკლებობით გამოწვეული დაავადებანი ქართულ სა-
მედიცინო ლიტერატურაში ნაკლებად არის გაშუქებული, რასაც
საქართველოში ამ დაავადების სიმცირით ხსნიან. მიუხედავად ამი-
სა, სურავანდის შესახებ ძალზე საყურადღებო ცნობებს გვაწუ-
დნიან იოანე ბატონიშვილი, გაიოზ არქიმანდრიტი და სხვები. შევ-
წერდებით მხოლოდ ამ ორზე, რადგანაც ისინი ერეკლესა და გიუ-
ლდენშტედტის თანამედროვენი არიან.

„სურავანდი... იქ უფრო მძევინვარებს. საცა დაბალი ჰაობიანს
და წყლის ნაპირს მდებარეთ სამოსახლო არის. გამოჩნდება ეს

7 ხააკაშვილი, ა. გელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. III, თბ., 1956, გვ. 224.

8 იქვე.

9 იქვე.

10 არტურ ლახტი, საქართველოს გული, თბ., 1963, გვ. 128.

დამპალის სიხლით ღრძილებში... ამას გარდა რომელიმე სურავან-
დი არის არა თუ მართო სახსრები და უფრო მუხლები, არამედ ყო-
ველი ძვალი უწუხს. დამტკიცებული არის ეს, რომ სურავანდი არა
თუ მღანის საკმლისაგან წარმოებს... არამედ ნოტიოსა და დამპა-
ლი ჰავისაგან... უინც რიგვანს საკმელს მიიღებს, დაიცავს თავის
თავს ამ სნეულებისაგან... ამისთანა საკმელნი არიან ვითა ველისა
და ტყისანი, აგრეთვე ბალის ზედაგანი და წვეთიანნი ნაწილაკნი¹¹ —
წერს იოანე ბატონიშვილი.

როგორც ვხედავთ, იმდროინდელ ქართველ მკურნალთა ცოდ-
ნა სურავანდზე ძალზე ახლოს დგას დღევანდელ წარმოდგენასთან.
გაიოზ არქიმანდრიტს სურავანდის შესახებ დაუბეჭდავს მონოგრა-
ფია, რომელშიც განსაკუთრებული სიზუსტით არის აღწერილი
სურავანდის კლინიკური ნიშნები, მიმდინარეობა და მკურნალობა.¹²

ბუნებრივია, მედიცინის განვითარების ასეო დონეზე საქართ-
ველოში არ დაინტერესდებოდნენ გიულდენშტედტის
ძხოლოდ საექიმო საქმიანობით, მართლაც, ქართლ-კახეთის შორს-
მკვრეტელი მეფე მას აფასებდა არა მართო როგორც კარგ მკურ-
ნალს, არამედ საქართველოს ბუნებრივი რესურსების, მადნეულის,
სასარგებლო მცენარეულის და სხვათა შემსწავლელს. სწორედ
ამიტომ იყო, რომ სტუმარი ყოველთვის სარგებლობდა მეფის
ისეთი დიდი დახმარებითა და მხარდაჭერით, რომელიც, სტუმრის
სიტყვებით რომ ეთქვათ. წარსულში „არც ერთ რუსულ ექსპედი-
ციას საქართველოში არ ჰქონია“. ერეკლე მეორე ცდილობდა გიუ-
ლდენშტედტი თავის სამსახურში დაეტოვებინა, რადგანაც
სამთო საქმას სპეციალისტი არ ჰყავდა, მაგრამ სტუმარს ამისათვის
თავი აურიდებია. როგორც ჩანს, ასეთ წინადადებას ერეკლე სხვე-
რსაც აძლევდა. საქართველოს მდიდარი წიაღისეულის დამუშავე-
ბის საქმე აღრევე აწუხებდა მას. 1769 წელს რუსეთში გაგზავნილ
ელჩს ა. ანდრონიკაშვილს ზემოთ მოსახსენებლად დავალებული
ჰქონდა, ეთხოვა რუსეთის ხელმწიფისთვის მადნეულის და-
მუშავების მცოდნე პირების გამოგზავნა. ასეთი
ოტატები საქართველოში იმ დროს მეფეს ვერ უნახავს. „როდე-
საც ყოვლად მოწყალის ხელმწიფის ძალით ჩვენს ქვეყანაში მოვა

11 მ. ხაიკაშვილი, ა. გელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია,
ტ. III, გვ. 387.

12 იქვე.

ეს საქმე დიდად სახმარი არის. რომ რაზდენიშე მადნების კარგი ოსტატები თან მოყვდნო, რომ ყოველ ალაგს, და უქმდ არის, რომ არავის უმუშავნიათ წარმართთ შიშისაგან და არც ცდილან იმის გამოჩენას. მაგრამ მე დიად ვეცადე და ოსტატი ვერ ვიშოვე და ვგონებ, რომ მისის დიდებულების აქეთ სამსახურში მრავალს საქმეში გამოსაყენებელი იყო¹³, ცკითხულობთ ზეპირ მოსახსენებელ დავალებათა ნუსხაში. აქ და ერეკლე მეორის მიერ მიწერილ სხვა წერილებში არაფერია ნათქვამი ექიმების გამოგზავნის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ხშირი იყო დაავადების ეპიდემიები. ეს ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმას, რომ სამკურნალო საქმე იმ დროისათვის, სხვა დარგებთან შედარებით, მაღალ დონეზე იყო. 1780 წელს სამეფო კარზე იყო, აგრეთვე, ექიმი იაკობ რეინგსი, რომელიც ერეკლეს თხოვნით ტექნიკოსის მოვალეობასაც ასრულებდა. იგი ქართველებს მადნის გაქოდნობას, თუჯის დამუშავებას. რკინის გამოსადნობი ქურების აშენებას, ზარბაზნების კეთებას და ტყვია-წამლის დამზადებას ასწავლიდა. მადნეულის (სპილენძის) დამუშავება, რომელსაც ერეკლე მეფე განსაკუთრებით აქცევდა ყურადღებას, დავალებული ქმონია აგრეთვე ვინმე მიკირტუმა თაქუშვილს.¹⁴ ამ პიროვნებას, როგორც „სასახლის კაცსა და მოქალაქეს“, იხსენიებს აგრეთვე პლატონ იოსელიანი¹⁵.

როგორც აღვნიშნეთ, გიულდენშტედტს დიდი ყურადღებით შეხვდა იპერეთის მეფე სოლომონი. იგი პირადად ესტუმრა მას კარაუში თავის ვაჟთან და ნიკორწმინდის ეპისკოპოსთან ერთად. „ის მე გერმანული გულწრფელობით და ნამდვილი სიხარულით გადაჩეხვია. საუბარში, რომელიც თითქმის ერთ საათს გაგრძელდა, ის უდიდეს მზადყოფნას აშეღავნებდა. ხელი შეეწყო თავის ქვეყანაში წიმი სამოგზაურო გეგმების განხორციელებისათვის“,¹⁶ — წერს მადლოერი სტუმარი.

ზემოთ თქმულიდან ნათელი ხდება, თუ როგორი სტუმართმოყვარეობით შეხედნენ ქართველი მეფეები რუსეთის იმპერიიდან საზღოსულ მკვლევარს. საფიქრებელია, რომ ეს მათი რუსული ორიენტაციით იყო გამოწვეული. ჩამოსული სტუმრებისადმი ერეკლე

13 ო. ცინცაძე, მე-18 საუკუნის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის არქივიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 32, თბ., 1955, გვ. 132.

14 არტურ ლაიხტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 128.

15 პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ. 1936, გვ. 261.

16 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გვ. 115.

შეფის განსაკუთრებული ყურადღება და პატივისცემა მტკიცდება აგრეთვე იაკობ რეინეგისის ცნობით, რომელიც ქება-დიდებათ იხსენიებს მეფეს. მის მოღვაწეობას, კეთილ გულს, ხალხის კეთილდღეობისათვის ზრუნვასა და კაცთმოყვარეობას¹⁷. „მეფე ერეკლე ყველაზე საუკეთესო ადამიანია მათ შორის, ვისაც კი მე შევხვედრივარ ცხოვრებაში და ყველაფერი საუკეთესო, რაც კი შეიძლება ადამიანს გააჩნდეს, აქვს მას. ჩვენი მეგობრული დამოკიდებულება იქამდე მივიდა, რომ მიუხედავად ჩემთან შედარებით მისი ასეთი უმაღლესი მდგომარეობისა, მე შემეძლო მამა მეწოდებინა მისთვის“. — წერდა იგი.¹⁸

ავადმყოფების სია

ძალზე საინტერესოა გიულდენშტედტის მიერ შედგენილი სია ავადმყოფებისა, რომელთაც მან, როგორც ექიმმა, ჩაუტარა მკურნალობა. სია პასუხობს 7 ძირითად კითხვას. აღნიშნულია ავადმყოფის მიღების დრო (იწყება 1771 წლის 15 ნოემბრიდან და მთავრდება 1772 წ. 3 თებერვალს). ამ ხნის განმავლობაში მიუღია 67 ავადმყოფი — 26 ქალი და 41 მამაკაცი. გარდა თარიღისა, „სიაში“ აღნიშნულია ავადმყოფთა სახელი და გვარი, წოდება, სქესი. ასაკი,¹⁹ დიაგნოზი და ავადმყოფობის გამოსავალი. დიაგნოზი წერია მოკლედ, გამართული ლათინური ენით და თითქმის მთლიანად შეეფარდება დაავადებათა დღევანდელ კლასიფიკაციას (Phthisis pulmonis, Cataracta, Nephritis, Rheumatismus chronica და სხვა). სიაში შეტანილი არიან მეფე ერეკლე, მისი მეუღლე დარეჯანი, დედინაცვალი ანახანუმი და შვილები (გიორგი, მარიამი, ანა), საქართველოს პატრიარქი ანტონი, დავითი ქსნის ერისთავი და სხვა წარჩინებული პირები²⁰. საინტერესოა, სიაში შეყვანილი „სპარსელი ზომღერალი“, 60 წლის, რომლის გვარი, როგორც ზოგჯერ იხსენიება, არ არის აღნიშნული. შესაძლოა, ეს ცნობილი აშული საიათნოვაა, რომელიც იმ დროს ერეკლეს კარზე იყო. როგორც არტურ ლაისტი წერს, მეფე ერეკლე შინაური არეულობისა და მტრების

17 არტურ ლაისტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 127.

18 ილინა ბეჟეში, უნგრეთ-საქართველოს მეგობრობის ერთი თურცელი „ლიტერატურული გაზეთი“, № 13, 26 მარტი, 1965.

19 ასაკი თითქმის ყოველთვის მრგვალი რიცხვებით არის აღნიშნული, მაგ., მეფე ერეკლე ამ დროისათვის 51 წლის იყო, სიაში კი აღნიშნულია 50.

20 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II, გვ. 271-277.

შემოსევის გამო. „თუმცა გულდათუთქული იყო, მაინც ცდილობდა არ დაეკარგა მხნეობა, ხშირად ხუმრობდა, მოსწრებული სიტყვა, ზესიკისა და საიათნოვას სიმღერები უყვარდა“.²¹ სიაში აღნიშნული ასაკი ზუსტად ემთხვევა საიათნოვას დაბადების წელს (1772—1712=60). ქართველ მეკლესიართა აზრით, საიათნოვამ, რომელმაც დაბალი საზოგადოებიდან თავისი ნიჭით ადვილად მიაღწია მეფის კარამდე, ქართულის, სომხურისა და აზერბაიჯანულის გარდა კარგად იცოდა სპარსულიც.²² შესაძლოა, იგი გიულდენშტედტმა მიიღო, როგორც „სპარსელი მომღერალი“.

ეფიქრობთ, საინტერესო იქნება მკითხველისათვის ამ სიის უცვლელად გაცნობა²³ (იხ. სია — დანართი და შენიშვნები).

საშუაზაროდ, სიაში არ არის შეტანილი ცნობები იმის შესახებ, თუ რა მკურნალობა ჩაუტარდათ ავადმყოფებს. ეს ნათელს გახდის მკურნალობის იმდროინდელ მეთოდებსა და საშუალებებს და სრულ წარმოდგენას მოგვცემდა თვით გიულდენშტედტის, როგორც ექიმის, სამედიცინო მომზადებასა და პრაქტიკულ საქმიანობაზე, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ამის გარეშეც ნაწილობრივ მაინც ირკვევა მისი საექიმო განსწავლულობა, მედიცინის ღრმა ცოდნა

გარდა ზემოთქმულისა. „ავადმყოფთა სია“ ჩვენთვის სხვა მხრივაც საინტერესოა. მისი მეშვეობით შესაძლებელი გახდა ზოგიერთი ისტორიული ფაქტის დაზუსტება (მაგ. ერეკლეს ოჯახის წევრთა შემადგენლობა, მათი მიახლოებითი ასაკი, უფლისწულ გიორგის გარდაცვალება), „სიაში“ აღნიშნული ზოგიერთი გვარად წოდება საშუალებას გვაძლევს ვიცოდეთ წარჩინებულთაგან საქართველოში ვის რა სახელი ჰქონდა და რა მოვალეობას ასრულებდა.

ბევრი ჩანაწერი „სიაში“ არასრულია, აკლია გვარი ან დიაგნოზი. შესაძლებელია ეს მოხდა არა შემთხვევით, არამედ გამოტოვებულია ავადმყოფების თხოვნით, მათი პირადი საიდუმლოების შეხახვის მიზნით. გარდა ამისა, გვხვდება აგრეთვე შეცდომები და შეუსაბამობანი. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზემოთქმულს, „სია“ წარმოადგენს მეტად ძვირფას დოკუმენტს არა მარტო სა-

21 არტურ ლაიხტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 131.

22 შ. მესხია, დ. გვრიტიშვილი, მ. დუშაძე, ა. ხურგულაძე, თბილისის ისტორია, თბ., 1958, გვ. 313.

23 მეფის ოჯახის წევრთა შემადგენლობის შესახებ გიულდენშტედტის ცნობებს, როგორც სარწმუნო წყაროებს, იმეორებს პლატონ იოსელიანი (ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, გვ. 10-11).

მდიდრო, არამედ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ისტორიული თვალსაზრისითაც.

დაავადებათა აღწერა

გიულდენშტედტი ყურადღებით ეპყრობოდა საქართველოში გავრცელებულ დაავადებთა აღწერას და ავადმყოფთა გულდასმით მკურნალებს. შედარებით მოკლე დროის მანძილზე მან ნახა ძალზე რთული სურათის მქონე ავადმყოფები. საინტერესოა თანდაყოლილი სიმკანინჯის უიშვიათესი შემთხვევის აღწერა, რაშიც გამოსკევის ექიმის ღრმა ცოდნა და საქმისადმი პასუხისმგებლობა.

მოგზაური გულისტკივილით აღნიშნავს საქართველოში იმ დროისათვის ფართოდ გავრცელებულ დაავადებებს. განსაკუთრებით აშინებდა მას შავი ქირი. თბილისში გავრცელებული შავი ქირისა და ოსთა თავდასხმების გამო გიულდენშტედტი იძულებული გახდა მოგზაურობა მთლიანად გადაედო, „მანამ ქირი იქ არ გაივლიდა და გზის უსაფრთხოება კვლავ აღდგენილი არ იქნებოდა“²⁴. გარდა შავი ქირისა, დასახელებულია დიზენტერიის, ავთვისებიანი ციებ-ცხელების და სხვათა ეპიდემიები. თბილისში ამ დაავადებათა ფართოდ გავრცელებას ხელს უწყობდა ანტისანიტარული პირობები. საცხოვრებელი ფართობისა და ქუჩების სივიწროვე, ქალაქის დაჭანებული მდებარეობა თიხიან ნიადაგზე, რომელიც „წვიმის დროს მთლიანად იყვინებდა და არა აქვს საწრეტები. სასაფლაოები, ცუდი პოლიცია, რომელიც ნებას აძლევს, რომ ქუჩები დაიფაროს ნაგვით, და ა. შ. ყოველივე ეს წამლავს პაერს“²⁵. მიცვალებულებს (შავი ქირით) ძირითადად ქალაქში მარხავდნენ. სახლებთან იყო ხალხის და ცხოველების განაჯალი, რითაც პაერი ცხელი კლიმატის გამო მუდამ დამავალი სუნით იყო დაზნეპებული. გიულდენშტედტის აზრით, დაავადებიანობა და სიკვდილიანობა უფრო მეტი იქნებოდა, სახლებს რომ არ ჰქონოდათ ცოდი კარები, ფარალალა კედლები, ბუხრები და ქალაღდებიანი ფანჯრები. საიდანაც პაერი კარგად ნიაღვრებოდა. ქირის გავრცელების დროს ავადმყოფთა ნაწილს ქუჩებში აწვენდნენ, რომელთაგან უფრო მეტი გადარჩენილა, ვიდრე ოთახში მწოლიარენი.

ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ გიულდენშტედტი თბილისის ანტისანიტარიული მდგომარეობის ერთ-ერთ მაზეზად ცუდ პოლიციას თვლიდა. როგორც ვხედავთ, ქალაქის სისუფთავის დაცვა დავაღე-

²⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტ. II, გვ. 125.

²⁵ დასახ. ნაშრომი. ტ. I, გვ. 89.

ბული ქონდა მხოლოდ პოლიციას. ამ საქმეს ზედამხედველობას სხვა არავინ უწევდა. ეს მდგომარეობა უცვლელად გაგრძელდა გიულდენშტედტის შემდეგ თითქმის საუკუნეზე მეტ ხანს, მე-19 საუკუნის 90-იან წლებამდე. პოლიციელის როლი ქალაქში სანიტარული წესების დაცვის საქმეში კარგა ხანს სჭარბობდა სანიტარული ექიმის როლს. ამიტომ იყო, რომ სანიტარული ექიმი იმ დროს სანიტარული პოლიციელის სახელწოდებასაც ატარებდა. ამასთან არის აგრეთვე დაკავშირებული „სანიტარული“ სტრუქტურის“ და „სანიტარული ურიადნიკის“ სახელწოდებების დამკვიდრებაც.

სანიტარული ორგანოები თბილისში სამედიცინო-პოლიციურ დაწესებულებებს წარმოადგენდნენ. ექიმი პოლიციელის დახმარების გარეშე დამნაშავეს აქტს ვერ შეუდგენდა. 1890 წ. თბილისი გაიყო 10 საპოლიციო უბნად, რომელსაც მეთვალყურეობას სანიტარული რაზმები უწევდნენ. რაზმები ძირითადად არასამედიცინო დარგის მუშაეებით იყო დაკომპლექტებული²⁶.

1770 წლისათვის თბილისში 20.000-მდე მცხოვრები ყოფილა. ეს რიცხვი კიდევ უფრო შემცირდა, რადგანაც ამ წელს 4.000 კაცი თავზარდამცემი შავი ქირის მსხვერპლი გამხდარა. უნდა ვიფიქროთ, რომ მოსახლეობის დიდი ნაწილი დაავადების შიშით ქალაქიდან გაიხიზნებოდა. რაც საგრძნობლად შეამცირებდა მცხოვრებთა რიცხვს.

საქართველოს სამეფოს ნგრევის ერთ-ერთ მიზეზად გარეშე მტრების შემოსევის. შიგნით ფეოდალებისა და ბატონიშვილების ქიშპობის გარდა, „შორეული თვისიანი“ არტურ ლაისტი. თვლიდა შავ ქირსაც, რომელმაც, იასე ოსეშვილის გადმოცემით. 1736 წელს თურმე ნახევარი თბილისი გაწყვიტა. ასეთ საშინელ ავადმყოფობას მაშინდელი ქალაქის ცუდ პირობებში, ნივთიერ ზარალთან ერთად სულიერი დაცემა და სასოწარკვეთილება მოჰქონდა. შავი ქირი თბილისის გარეუბნებშიც, კერძოდ დიღომში, ყოფილა გავრცელებული. აქ მოსახლეობას გიულდენშტედტის მისვლამდე 2 წლით ადრე მიუტოვებია ციხე და დაავადების შიშით სადღაც გახიზნულა.

შავი ქირი გაძლიერებულა. აგრეთვე. ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის შემდეგ. 1797 წ. კახელებს სასტიკი კარანტინი მოუწყვიათ ამ საშინელი სენის გავრცელების თავიდან ასაცილებლად.

საყურადღებოა გიულდენშტედტის სამედიცინო-გეოგრაფიული ცნობები საქართველოზე. აქ გავრცელებული ენდემიური დაავა-

26 კ. დუმეტრაშვილი, ნარკვევები მედიცინის ისტორიისათვის საქართველოში, თბ., 1958, გვ. 32, 33, 35, 100.

დღეებიდან იგი ასახელებს ჩიყვს. რომელიც უნახავს ხონის მოსახლეობაში. დაეადების მიზეზად მოგზაურს ჰქონდა წყალი მიაჩნია. მისი აზრით. კავკასიაში ჩიყვით დაეადება ისევე იშვიათია, როგორც ქეზი. ეს ძნელი დასაჯერებელია (მით უმეტეს იმ პერიოდში). რადგანაც საქართველოს მთიანი რაიონები (სვანეთი, აჭარა), უკანასკნელ წლებამდე ჩიყვის ენდემიურ კერებს წარმოადგენდნენ. აზარცორი დასკენის მიზეზი ალბათ ის არის, რომ მოგზაურს ეს კუთხეები პირადად არ უნახავს.

დღიურებიდან ირკვევა, რომ ადამიანი, რომელიც მზად იყო ყოველგვარ ვითარებაში დახმარებოდა სნეულს, თავის მხლებლებთან ერთად სხვადასხვა დაეადებებისაგან ხშირად ძაბუნდებოდა და კარგავდა მოგზაურობისა და შრომის უნარს. ჩანაწერებში გიულდენშტედტი მ-ჯერ აქვს მოხსენიებული, რომ მოგზაურობა „გაუფუჭა ციების შეტევამ“. რის გამო დაავიანდა სხვა ადგილებში წასვლა.

1772 წლის 22 აგვისტოს დღიური გვაუწყებს: „დიდმა ოფლიალობამ დაარღვია ჩემი სისხლის წყლიანობა და დატოვა ნალექი (*Acrimonia plogistica*). მარილიანმა მუწულებმა მაიძულეს 23 აგვისტოს (ხუთშაბათს — რ. ხ.) შესვენებას დღე მქონოდა“.

ერთ-ერთ მოხსენებაში (1772 წ. 24 ივნისი) გიულდენშტედტი აღნიშნავს, რომ ექსპედიციის ყველა წევრი და მასთან მყოფი კაზაკების ორი ზესამედი დაეადდა მძიმე ავადმყოფობით. „მე თვით 14 დღის წინ მოვრჩი ციებისაგან, რაც რამდენიმე კვირის განმავლობაში ჩაწვალვდა“.²⁸ დაეადება განსაკუთრებით გართულებიანთ ექს-

27 გიულდენშტედტის დღიურებიდან ირკვევა, რომ მას სამუშაო საათები და დღეები განსაზღვრული არ ჰქონია. იგი თითქმის არასოდეს არ იყო თავისუფალი, რის გამო არ რჩებოდა დასვენების დრო. მიუხედავად ამისა, მის მიერ მიღებული და რეგისტრირებული ავადმყოფების სიის ანალიზით შეიძლება დავასკვნათ. რომ კვირაში ერთ დღეს იგი არ აწარმოებდა ავადმყოფების მიღებას. 1771 წლის 18 ნოემბრიდან 1772 წლის 3 თებერვლამდე ეს დღეები სიჭკრონულად შეორტება თითო კვირიანი ინტერვალებით; გამოირკვა, რომ ეს დღე იყო ოთხშაბათი. ამ დღეს, რომელიც ემთხვევა 14 დეკემბერს, ექიმს მიღებული პაუზა მხოლოდ 1 ავადმყოფი. ისიც გართულებული შემთხარების გამო (ალბათ, როგორც გადაუდებელი შემთხვევა). დღიურებით და სხვა ჩანაწერებით ირკვევა, რომ ოთხშაბათობით გიულდენშტედტი დადიოდა ახლომახლო მიდამოების და ღირსშესანიშნაობათა დასათვალიერებლად, გარდა ამისა. ოთხშაბათს იგი იყენებდა პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიისადმი გასაგზავნი რეგულარული მოხსენებების დასაწერად. ამგვარად, ცხადი ხდება, რომ დასვენების დღე მოგზაურს ფაქტიურად არ ჰქონია.

28 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტ. II, გვ. 151.

პედიციის წევრებს ბელიაევს, ბელოის და ცრიაკოვსკის. ეს უკანასკნელი ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ „წყალმანკისაგან“ გარდაიცვალა 1772 წლის დეკემბერში. ექსპედიციის წევრებს შორის (იხილეთ) გავრცელების მიზეზად გიულდენშტედტი ასახელებს საქართველოს (იპერეთის, სამეგრელოს) „ნოტიო და ცხელ ჰავას“.

იმერეთიდან გამგზავრების წინ „გამიმეორდა მძიმე შეტევები იიებისა, რომელიც მთელი აგვისტოს განმავლობაში დამყვებოდა, მაწუხებდნენ ჭირკვლები და სირსეელი კანზე... ჩემს თანამგზავრებს დასჩემდა ციება, თავის ტკივილი, ტანზე გამოაყარათ და აუტანელი ნერვიული ქავილი აუტყდათ. ძირმაგარებიც გამოუვიდათ ისე, რომ ჩვენთაგან მხოლოდ 6-ლა დარჩა ჯანმრთელი“²⁹.

ალაშინის ჯანმრთელობაზე დასაყვლეთ საქართველოს ნოტიო ჰავის მანე გავლენის შესახებ საინტერესო ცნობებს გიულდენშტედტიც ადრე გვაწვდის არქანჯელო ლამბერტი. იგი წერს, რომ ნოტიო ჰაერი განსაკუთრებით უცხოელებზე მოქმედებს, მაგრამ არანაკლებ ენებს ადგილობრივ მცხოვრებლებსაც, რომლებსაც მრავალ დაავადებას უჩენს და ნაადრევ სიკვდილს იწვევს. გავრცელებული დაავადებებიდან იგი ასახელებს ტყირას, წყალმანკს, ციებას, ასთმას, სიყვითლეს და სხვას.

„ნოტიო ჰაერი. — წერს ლამბერტი. — შეპყრობილია ტყეებსა და მთებს შუა. მეტად შხამავს ზაფხულსა და ჰბადებს მრავალ ავადმყოფობას, რომელიც უფრო უცხოელებს ენებს. ზაფხულში ჩამოსული უცხოელები ხშირად კედებიან აქ... თითქმის საყოველთაო სენია კოლხიდელების ტყირაში, რომელიც თუ დროზე შესაფერისი წამლებით არ მოსპეს. წყალმანკად იქცევა. ციება, რომელიც სამოთხ ღლეში მეორდება ისე ჩვეულებრივია, რომ მხოლოდ პაროქსიზმის დროს აქცევენ მას ყურადღებას. თორემ სხვა დროს მუშაობასაც არ ანებებენ თავს. შემოდგომას კი ყოველ ღლე სტანჯავს მათ ციება. პასაჟში შესულ ადამიანებს კატარი და ასტმა ჰკლავს და სიხვებს კი სიყვითლე და ლეთარგია“³⁰.

ყვავილის აცრა

გიულდენშტედტს ყურადღებიდან არ გამორჩენია ყვავილის აცრა. იგიც, რაც საქართველოში უძველესი დროიდან იყო გავრცელებული. მთუხედავად იმისა, რომ აცრა საქართველოში ცნობილი იყო შორეულ წარსულში, მანამდე არსებულ ლიტერატურასა და ხელნაწე-

²⁹ დასახ. ნაშრ. ტ. I, გვ. 75, 173.

³⁰ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938 გვ. 165.

რეპში აცრის წესი პრიმიტიულად არას წარმოდგენილი. თითქმის მატანიკურად ხდებოდა ყვავილის ჩირქის გადატანა ჯანმრთელ ადამიანზე. როგორც გიულდენშტედტი აღწერს, „ამცრელი უკეთებდა დიდი დანის წვერით ცერსა და საჩვენებელ თითს შორის ღრმულში არა ღრმა. სისხლიანი ჯერის ფორმის ჭრილობას. სიღრმით 1/2 დიუმიანს. ის აწობდა დანის წვერს რქაში, სადაც ყვავილის წრატი იყო. წმენდდა სისხლს ბამბით და უსევამდა ჭრილობაზე მოწამლულ დახას. აღებდა ზედ ბამბას და უხევედა ნაჭრით“³¹.

როგორც ვხედავთ, ამ დროისათვის საქართველოში ყვავილის აცრის საქმეში გარკვეულად დაოსტატებული იყვნენ. მართა ერთი დღის განმავლობაში, მოგზაურის თქმით, 100 ბავშვი აუტრიათ. საუბრადღებოა ის ფაქტი, რომ გიულდენშტედტი მოგზაურობდა იმ დროს (1772 წ.), როცა გენიალური ინგლისელი ექიმი ედუარდ ჯენერი მხოლოდ იწყებდა საქმიან მოღვაწეობას. მან სწორედ ხალხური მედიცინის შესწავლის საფუძველზე შეძლო, 1796 წელს ჩაეტარებინა პირველი აცრა ადამიანიდან აღებული შრატით.³² ბუნებრივია, რომ ამ საქმეში მას ქართული ხალხური მედიცინის მდიდარი გამოცდილებაც დაეხმარებოდა. უფრო მეტიც, მ. სააკაშვილისა და ა. გელაშვილის მიერ მეტად სარწმუნო წყაროებით დასაბუთებულია, რომ ყვავილის აცრის მეთოდი საქართველოში ნამყოფ ბერძნებს გადაუწერგავთ კონსტანტინეპოლში.

კონსტანტინეპოლიდან ინგლისში ყვავილის აცრის წესი გადაუტანია ინგლისის ელჩის მეუღლეს მარიამ მონტეგეიუს. რომელმაც აიცრა თვითონ და შემდეგ აუტრა თავის 5 ვაჟსა და ქალიშვილს.

ყვავილის აცრაში საქართველოს პრიორიტეტზე მიუთითებს აგრეთვე მრავალი ექიმი (როსელი. ფრეგანგი. შპრენგელი. ნიკიტინი)³³, ამგვარად, დამტკიცებულად შეიძლება ჩაათვალოს, რომ ევროპაში ყვავილის აცრის წესები საქართველოდან იქნა შეტანილი.

მაგრამ საქმე მართა ყვავილის აცრაში როდია. ამ დროისათვის, როგორც გიულდენშტედტი აღნიშნავს, საქართველოს მოსახლეობას ცოდნია აცრილი ბავშვის მოვლის და კვების წესები. ბავშვებს არ აკმევდნენ ხორცეულს და თევზს, აძლევდნენ მხოლოდ პურს,

31 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გვ. 63.

32 დიდი სამედიცინო ენციკლოპედია, ტ. II, მ., 1953.

33 მ. სააკაშვილი და ა. გელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია. ტ. III, წიგნი II, გვ. 193-198.

დედის, ცხენის ან ვირის რძეს³⁴ გაჟუჯდათ სუფთა პე-
რზე. როგორც ჯანმრთელ, ისე ავადმყოფ ბავშვებში აცრა მიმდინარე-
ობდა კეთილთვისებიანად და კარგი შედეგით მთავრდებოდა. აცრი-
ლი ბავშვებიდან გიულდენშტედტს განსაკუთრებული მეთვალყუ-
რეობის, ქვეშ ყოლია ბატონიშვილი იულონი, რომელიც აცრიდან
ერთი კვირის შემდეგ სავსებით გამოჯანმრთელებულია.

სამკურნალო-მინერალური წყაროები

გიულდენშტედტის ჩანაწერებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკა-
ვია საქართველოს მინერალური რესურსების და სამკურნალო წყა-
როების აღწერას. მას დაწერილებით აქვს დახასიათებული თბი-
ლისის თერმული გოგირდოვანი წყაროები:
როჭლებსაც მოსახლეობა მხოლოდ „ტანის დასაბანად და ტანისამო-
ლის გასარეცხად იყენებს“. გოგირდოვან წყაროებთან იმ დროს 5
წენობა ზდგარა, რომლებშიც აბანოები ყოფილა მოწყობილი. გიუ-
ლდენშტედტს დაწერილებით აქვს აღწერილი წყაროს ფიზიკური და
ქიმიური თვისებები. იგი აღნიშნავს, რომ წყალი არაა ძალიან
ცხელი, არამედ საგრძნობლად თბილია, დასაწყისში იგი მღვრიეა,
სოლო გაციეებისას გამჭვირვალე ხდება. გოგირდის შემცველობა
ქვევთრად საგრძნობია როგორც გემოთი, ისე სუნით. ეს თვისებები
გაცივებისას მცირდება. ქიმიური თვისებებიდან აღნიშნულია, რომ
წყალი არ შეიცავს რკინას, ტუტეს და ლუინის ქვის მარილს, ტუფს
არ გვარღვეს ნალექს და აორთქლებისას რჩება მხოლოდ ცოტა მი-
ნერალური ტუტე. ამ თვისებების წყენიერული ანალიზით გოგირ-

34 როგორც ირაკლე საქართველოს ქალის, აქლემის და ვირის რძე ძველთა-
განვე იხმარებოდა როგორც დიეტური და სამკურნალო საშუალება. ამას აღასტუ-
რებს მე-13 საუკუნის ექიმის ხოჯა ყოფილ „წიგნი საექიმოი“, (გამოც. 1936 წ.)
გარდა ყვავილისა, ვირის, ქალის ან აქლემის რძეს პურთან ერთად საკვებად. ამ-
ლევდნეს გულის და შარდის ბუშტის დაავადებებისა და ქლექის დროს
(გვ. 162). შერის და მოლოქის თესლებს. საღათას და ევალმუხას ურევდნენ
ვირის რძეში და ამლევდნენ შიგნით მისაღებად თვალის სიმსივნის მქონე ავად-
მყოფს (გვ. 275). პირის ღრუს დაავადებების დროს ვირის რძე გამოიყენებოდა გა-
მოსაყვებად (გვ. 144). დამწვარ ღერჯამთან ერთად ვირის რძით მზადდებოდა მა-
ლაშო, რომელიც იხმარებოდა ხერხემლის დაავადების (კუზი) დროს, დასაბე-
ლად (გვ. 248).

ვირის რძის ნარევის სხვადასხვა შეენარეულთან ერთად სისხლიანი ხველის
დროს სასარგებლოდ სთელის ზაზა ფანასკერტელიც (ზ. ფანასკერტელი. სამკურნა-
ლო წიგნი, თბ., 1959, გვ. 1953). აქლემის რძის ნარევი იხმარებოდა ორსულთა
ტოქსიკოზის დროს.

დოვანი წყლები გიულდენშტედტმა მიიჩნია ძრავალი დაავადების (სიყვითლე, კენჭოვანი დაავადება, რევმატიზმი, ნიკრისის ქარი და სახსრების დაავადებანი) საწინააღმდეგო საშუალებად. ამ წყაროების „სამედიცინო გამოყენება პირველად მე შემოვიტანე და რამდენადაც თეორია ნებას გვაძლევს, ვფიქრობ, რომ ამ წყლის როგორც შინაგანი, ისე გარეგანი გამოყენებით ძალიან კარგ შედეგს მივიღებთ“³⁵. როგორც ვიცით, შემდგომმა მეცნიერულმა გამოკვლევებმა სავსებით დასაბუთეს ჩვენი უცხოელი სტუმრის წინასწარმეტყველება. ამჟამად თბილისის გოგირდოვანი წყაროები წარმატებით იზიარება როგორც კანის, ისე ბევრი შინაგანი დაავადების (რევმატიზმი, პოდაგრა, გინეკოლოგიური დაავადებანი). სამკურნალოდ. მაგრამ აზრს იძის შესახებ, რომ წყაროების სამედიცინო გამოყენება პირველად მან შემოიტანა და რომ მოსახლეობა გოგირდოვან წყლებს, თითქოს, მხოლოდ ტანის დასაბანად და ტანსაცმლის გასარეცხად იყენებდა. ვერ გავიზიარებთ. იმ დროისათვის წყლების სამკურნალო მოქმედება უკვე ცნობილი ყოფილა. განსაკუთრებული ინტერესი თბილისის გოგირდოვანი წყაროების მიმართ იწყება უკვე მე-17 საუკუნის დასაწყისიდან, რის შესახებ ცნობებს ეხვდებით საზღვარგარეთელი სწავლულების (ტურნეფორი, დელამორტი, პაროტი, დიუბუა და სხვები) ჩანაწერებში.

ცნობილი ფრანგი მოგზაური შარდენი, რომელიც გიულდენშტედტამდე 100 წლით ადრე, 1673 წ. თებერვალში ჩამოვიდა თბილისში, წერს: „თვითონ ქალაქში აბანოები ცოტაა და ხალხი ბანაობს იმ თბილ წყლებში, რომელიც ციხეშია. ამ აბანოების წყალი გოგირდოვანია და ძლიერ ცხელი. კარგად მყოფების გარდა, აქ ბანაობენ აგრეთვე სნეულებიც სამკურნალოდ“³⁶. ნათქვამი აშკარად აბათილებს გიულდენშტედტის პრიორიტეტს გოგირდოვანი წყლების სამკურნალოდ გამოყენების შესახებ.

რ ა ქ ა შ ი (უ წ ე რ ი ს მ ი დ ა მ ო ე ბ შ ი) გიულდენშტედტს აღწერილი აქვს მკაფიო ტუტის წყლები. ამ უკანასკნელს მოსახლეობა სასმელად და პურის მოსაზღლად ხმარობდა. ამ წყაროების მახლობლად ორმოებში და ღრმულებში საგრძნობი ყოფილა იის სუნის, რომელსაც მოსახლეობა იყენებდა სახსრების ტკივილის წინააღმდეგ. ამისათვის ნიკრისიანი ავადმყოფები მიწაში ჩარკობილ ლერწმის ლერობით აწარმოებდნენ ორთქლის ამოწოვას. მაგრამ ბევრი თურმე ამით „გაჟღებოდა“ და ეწყებოდა სახს-

35 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II, გვ. 135.

36 გ. შარდენი, მოგზაურობა საქართველოში, თბ., 1935, გვ. 95.

რების სპაზმური კანკალი (ალბათ, გაზის დიდი რაოდენობით შესუნთქვის გამო); შესაძლოა, ამიტომ აუარა გვერდი ექიმმა გიულდენშტედტმა სასუნებელი ზიწის სამკურნალო თვისებებზე საკუთარი მოსაზრების გამოთქმას.

ზიუხედავად ამისა, ხალხური მკურნალობის ამ მეთოდს დიდი ზნიშვნელობა აქვს ქართული სამედიცინო აზროვნების განვითარების დონის კვლევის ისტორიაში. ამჟამად არსებული სამედიცინო ლიტერატურა ძალზე ძუნწ ცნობებს გვაწვდის შესუნთქვით, ე. წ. იზგალაციური მეთოდებით მკურნალობის შესახებ. „დიდი სამედიცინო ენციკლოპედია“ ასახელებს მხოლოდ უძველესი საუკუნეების ბერძენ და რომაელ მეცნიერებს (პოდეროსი, პიპოკრატე, გალენი, აბტილიუსი), რომლებიც ავადმყოფებს ურჩევდნენ ზოგიერთი ნივთიერებების (გოგარდი, კუპრი, ფისი) და ვულკანური ორთქლის და კვამლის შესუნთქვას. საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული „სასუნებელი“, რომლის შესახებ ენციკლოპედიაში არაფერია ნათქვამი. შესაძლოა, ერთ-ერთი უძველესი იყოს, რომლის სარგებლობა ხალხმა ემპირიული დაკვირვებებით გამოსცადა. რამდენადაც ხიდაგიდან მიწერალოგიური შემადგენლობის და ვულკანური პროცესების მიხედვით გამოიყოფა არა მარტო ნახშირორჟანგი, არამედ სხვა გაზებიც. საფიქრებელია, რომ მათგან რომელიმეს შესუნთქვა წართლაც აუშკობესებდა ავადმყოფთა მდგომარეობას. ამიტომ იმ დროისათვის „სასუნებლის“ სამკურნალო გამოყენება გამართლებულად უნდა ითვინოთ: პიი კატეგორიული უარყოფა სწორი არ არის. მიუხედავად იმისა, რომ ამჟამად ინგალაციის ასეთ მეთოდს პრაქტიკული მნიშვნელობა დაკარგული აქვს.

„სასუნებელ ზიწაზე“ თავისი შეხედულება გამოუთქვამს ცნობილ ქართველ ბწერალსა და პედაგოგს იაკობ გოგებაშვილს. იგი წერს, რომ „უშვილო დედაკაცები მოდიან აქ და ხან დგებიან ფეხზე, ხან სხდებიან ამ გზაზე და ზით იმედოვნებენ შვილის შეძენას“³⁷. ღვაწლმოსილ პედაგოგს ეს მოვლენა სსაცოლოდ მიაჩნია და ასეთ ჭალებს „კრუხებს“ ადარებს, მაგრამ თუ დეტალურად განვიხილავთ უშვილობის საწინააღმდეგო ერთ-ერთ თანამედროვე მეთოდს, განცვიფრდებით ხალხური გამოცდილებით. ამჟამად ქალთა უშვილობის საწინააღმდეგოდ გამოყენებულია ე. წ. ინტუბაციური, ანუ ჩაბერვის მეთოდი. რომლის პრინციპი შემდეგში მდგომარეობს: საშოდან წნევით შეყვანილი ჰაერით გამავალს ხლიან კვერცხსავალ მილებს, რითაც განაყოფიერებული კვერცხი საშვილოსნოში

აღწევს. ადვილად შესაძლებელია დედამიწის ქერქიდან წნევით ამოშვებული ჰაერის ჰაელს, რომელიც საშოში მოხვდებოდა, ზოგჯერ შემთხვევაში მაინც, ასეთივე ეფექტი გამოეწვია. მით უმეტეს თუ გაზის შეყვანა ხდებოდა რაიმე ხელოვნური მილით. ამგვარად, სალბური მკურნალობის ამ მეთოდის ხელალებით უარყოფა ანა ჩანს გაპართლებული.

ტუტრანი და მკავე წყლების სიახლოვეს ბუნებაში არცთუ ისე ხშირად აქვს ადგილი. ამიტომ ამ მოვლენას, რომელიც შეხვდა უწერაზი. გიულდენშტედტი ძალზე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს და იტყუვა რჩევას, რომ მკურნალობა დაწყებულ იქნეს ჯერ მკავე წყლით. ხოლო შემდეგ გაგრძელდეს ტუტრით.

ანალოგიურად არის დახასიათებული ლეზის (რაქაში) მიხერაღური წყაროებიც. მათი სამკურნალო თვისებებიც შემდგომში დადასტურდა მეცნიერულად. ამჟამად უწერისა და ლეზის მინერალური წყაროები წარმატებით იხმარება კუჭნაწლავის, საშარდე და საუნთქ ორგანოთა სისტემის დაავადების დროს.

1772 წლის 13 მარტს გიულდენშტედტი უკვე ახტალაშია და აღწერს მას.

როგორც ცნობილია, ახტალის მიდამოები ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნის 40-იან წლებამდე აღწერილი აქვს ვახუშტას; მას მწედველობიდან არ გამოპარვია ცხელი ტალახის არსებობა. „კვალად ჰერვსა და ვეჩინს შუა, ვეჩინის ჩრდილოეთ მთის კალთას არს ახტალა, რომელსა იტყვიან ნაოფლარსა და რისხვით დანთქმულსა, აღმოდის კუპრი ვითარცა მდულარე და ამოაქვს უამად კოვზი. ჯამი და სახმარნი გლეხთა“,³⁸ — წერს იგი.

გიულდენშტედტი ახტალის ტალახის არა მარტო სამკურნალო თვისებებზე, არამედ მის არსებობაზეც არაფერს წერს. ამ საკითხზე გასული საუკუნის 40-იან წლებში მეცნიერული აზრის პირველად გამოთქმა წილად ხვდა ქართველ ექიმს სარდიონ დიმიტრის ძე აღუქი-ნესიშვილს (1815-1860 წწ.). შემდგომში ეს აზრი გაიზარტეს ექიმებმა: ლისიციევმა, სააკოვმა, ნეკრასოვმა, დრეირერმა და სხვებმა, რომლებიც გასულ საუკუნეში ავადმყოფებს უნიშნავდნენ ტალახი მკურნალობას.³⁹

ცნობილია, რომ ტალახის სამკურნალო თვისებებზე მოსახლეობას დიდი ხნის წინათ ჰქონდა თავისი დაკვირვება. ისინი ტალახის

38 ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941, გვ. 99.

39 შ. ფარქანაძე, ახტალის ტალახის სამკურნალო თვისებები, თბ., 1964, გვ. 14.

აბაზანებს იღებდნენ ბუნებრივ ორმოებში, ღია ცის ქვეშ, მცხუნვარე მზის სხივებთან ერთად⁴⁰.

1772 წლის 14-15 აგვისტოს გიულდენშტედტი წყალტუბოში ჩასულა. როგორც ცნობილია, წყალტუბოს შესახებ ისტორიული ცნობები უძველესი დროიდან მოიპოვება. აკად. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ისტორიულ ლიტერატურაში მოხსენიებულ მაღლაკის აბანოებში იგულისხმება წყალტუბოს სააბაზანოები, რომლებიც ამ დროისათვის მეფის ხელში იყო და მისი მზრუნველობის საგანს წარმოადგენდა. ამაზე დაყრდნობით, მ. შენგელია წყალტუბოს თერმული წყლის აღმოჩენას მე-6-7 საუკუნეს მიაკუთვნებს⁴¹. ვახუშტის წყალტუბო სრულიად არ აქვს ნახსენები, რაც იმით უსდა აიხსნას, რომ წყალტუბო და „აბანოსა სახლი“ ყოველთვის ერთნაირი პოპულარობით არ სარგებლობდა. აკად. ნ. ბერძენიშვილმა დაასაბუთა, რომ XII საუკუნიდან XVI საუკუნემდე წყალტუბო იმეფო ქონებაა, მაგრამ შემდეგ წყალტუბოს წყლები თანდათანობით მივიწყებულ იქნა, რაც მაშინდელი ისტორიული ვითარებით არის გამოწვეული. ფეოდალური დაქუცმაცებულობის, მეფე-მთავრებს შორის ურთიერთქაშობის და სხვათა გამო სამკურნალო წყლების მშვიდობიანი გამოყენება შეშლად იქცა. მას იყენებდა მხოლოდ ახლომანათლი მოსახლეობა. ცხადია, ასეთ პირობებში წარსულში სანაქებო საკუთრება „აბანოსა სახლი“ გავერანდებოდა. ვახუშტის მიერ წყალტუბოს მოუხსენებლობა შესაძლოა იმითაც აიხსნას, რომ მას წყალტუბო თავისი თვალთ არ უნახავს. წყალტუბოში გიულდენშტედტის ჩასვლას და აქაური წყლების სამკურნალოდ გამოყენებას ადასტურებს ახალციხელი კათოლიკე მღვდელი სოქა პოვანა, რომელიც თავის დღიურებში შემდეგს წერს: 1772 წელი, 14 აგვისტო, სამშაბათი. „რუსის დოქტორი (იგულისხმება გიულდენშტედტი-რ. ს.) ქუთაისიდან წავიდა წყალტუბოს“.

1775 წელი, 16 ივნისი, ორშაბათი. „ჩვენი ვაჟები იედაგით წყალტუბოს აბანოზედა წავიდნენ“.

ამგვარად ირკვევა, რომ წყალტუბოში ამ დროისათვის ქუთაისიდან დადიოდნენ სამკურნალოდ. გიულდენშტედტის წყალტუბოში ჩასვლა იმის ნიშანია, რომ იმერეთის საზოგადოება უკვე დაინტერესებული იყო წყალტუბოს წყლების სამკურნალო თვისე-

40 მ. ა. ნოდია, საქართველოს საკურორტო სიმლიდრენი, თბ., 1963, გვ. 93. (რუს. ენაზე).

41 ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. I, თბ., 1964, გვ. 195-206.

ბებით⁴². სტუმარს (გიულდენშტედტს) თავისი თვალით უნახავს წყალტუბო, ადგილმდებარეობა დაუთვალე რეზია და დღიურში შემდეგი ჩაუწერია: „ოთხი საენის თიხიან ორმოში ამოდის თბილი. ბუშტებიანი წყალი, რომელიც მღვრიე, უსუნო და უგემო არის და ამდენად არ ეყუთვნის სამკურნალო წყლებს. ის ჩაედინება (ქდინარე) წყალტუბოში“⁴³.

როგორც ვხედავთ, მინერალური წყლების სამკურნალო თვისებების შესაფასებლად გიულდენშტედტი ძირითადად ხელმძღვანელობდა წყლის ფიზიკური ნიშნებით (სუნი, გემო, გამჭირვალეობა, ხალეკი და სხვა). ამ ნიშნების სიძლიერის მიხედვით და პირადი გასინჯვით მსჯელობდა წყლის სამკურნალო მოქმედებაზე. იმ დროს, იქნა გვჩვენო, რომ წყალტუბოს წყაროები სუსტადაა მინერალიზებული. არა აქვს სუნი და გემო, მოგზაურს არ შეეძლო სხვაგვარი დასკვნის გაკეთება.

როგორც ცნობილია, წყალტუბოს მინერალური წყლის სრული ქიმიური ანალიზი ჩატარდა მხოლოდ 1902 წელს, გიულდენშტედტის მოგზაურობიდან 130 წლის შემდეგ, ცნობილი ქიმიკოსის ვ. მ. პეტრიაშვილის⁴⁴ მიერ; ძირითადი სამკურნალო ელემენტი როდონი კი 1913 წ. აღმოაჩინა რ. დ. კუპცისმა.

გარდა ზეწოთქმულისა, თავის დღიურებში გიულდენშტედტი აღნიშნავს, რომ 1771 წელს ზამთარში წყალტუბოში რუსული კორპუსის ლაზარეთი იყო მოწყობილი.

სააფთიაქო საქმე და მცენარეული

საყურადღებოა გიულდენშტედტის მიერ შედგენილი „საქართველოში საშოვარი მედიკამენტებისა და სანელებლების სია“⁴⁵. ჩართვილ წამლებს ახლავს ფასებიც. ლათინურად დასახელებულია 135 მედიკამენტი, რომელთაგან ზოგიერთს თან ერთვის ლათინურით ტრანსკრიბირებული ქართული სახელწოდებაც (Nitruni-Jordschila — გორჯილა, Zincum-Tulia — თუთია და ა. შ.).

სიაში შეტანილია ის მედიკამენტები, რომელთა შეძენა მოგზაურმა შეძლო თბილისისა და ზოგიერთი სხვა ქალაქის დუქნებში.

42 დასახ. ნაშრომი, ტ. I, გვ. 147.

43 მ. შენგელა, ნარკვევები მედიცინის ისტორიიდან საქართველოში, თბ., რმასა და პათოლოგიის დროს, თბ., 1963, გვ. 3.

44 რ. მეხხიაძე, წყალტუბოს მინერალური წყლის მოქმედება ორგანიზმზე რმასა და პათოლოგიის დროს, თბ., 1963, გვ. 2.

45 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II, გვ. 376-379.

დასტურდება, რომ მედიკამენტების სიის შედგენა მარტო მოგზაურის ცნობისმოყვარეობისა და დღიურების შევსების მიზნით არ ყოფილა გამოწვეული. მედიკამენტებს გიულდენშტედტი იძენდა პირადი საჭიროებისა და ხშირად მოავადმყოფე ექსპედიციის წევრებზე სამედიცინო დახმარების გასაწევად. თბილისში ნაყიდი მედიკამენტების სახეობა ზუსტად შეესაბამება ექსპედიციის წევრთა დაავადებას. ერთ ადგილას მოგზაური წერს: „ავად იყვნენ ტუბერნები ბელაიევი და კრიაკოვსკი, მხატვარი ბელოი და 9 კაზაკი. მე წათ ჯერ გეარჯილა მივეცი, შემდეგ სასაქმებელი მარილი რევანდით და შემდეგ ქინის ქერქი, ამით ისინი თითქმის უცებ მორჩნენ, ისევე როგორც ყველა ავადმყოფები და მეც“⁴⁶.

საქართველოში გიულდენშტედტის მიერ აღწერილი მედიკამენტების ასორტიმენტი იმის დამადასტურებელია, რომ იმ დროისათვის შედარებით კარგად ყოფილა განვითარებული ფარმაცო-ქიმიური წარმოება და სააფთიაქო საქმე. ეს მტკიცდება გიულდენშტედტამდე დაახლოებით 140 წლის წინ. ჯუზეპე ჯუდიჩეს ჩანაწერებითაც: „თუმცა ყველა ჩვენგანმა მრავალი სნეული მოარჩინა, მაგრამ სააქისო მეცნიერული სწავლა არ გექონია, გარდა რამდენიმე საცხოვრარო წიგნისა. როდესაც ლოცვაზე მივდიოდით, ამ წიგნიდან რამდენიმე ადგილს ამოვიკითხავდით ხოლმე. წამლების მომზადების ცოდნა და გამოცდილება არ გავაჩნდა, არ ვიცოდით რომელი წამალი იყო ავადმყოფისათვის საჭირო. ვიცნობდით ადგილზე ხმარებულ მედიკამენტებს, რომლებსაც დიდი სარგებლობა მოუტანია დაავადებულთათვის“⁴⁷.

მისიონერის გულწრფელი აღიარება მრავლისმეტყველია. იგი, ჯერ ერთი, ააშკარავებს პატრების ჩამოსვლის მიზანს, რაც ნათლად გამოხატა საუბარში სამეგრელოს მთავარმა დადიანმა: „მე ძალიან კარგად ვიცი, რომ თქვენ მკურნალები არა ხართ და ყველაფერს ღვთის სიყვარულით აკეთებთ, ღვთის კაცნი ხართ“⁴⁸. მეორეც, მოსახლეობის მკურნალობის საქმეში „სასწაულების მოსაძიენად“ და ავტორიტეტის მოსახვეჭად პატრებს დიდ დახმარებას უწევდა ქართველ მკურნალთა გამოცდილება და წამლების მომზადების ქართული წესის ცოდნა. მესამე. გამორიცხული არ არის, რომ „საცნობარო წიგნებში“ ჯუზეპე ჯუდიჩე გულისხმობს ქართულ კარაბადინს, როგორც მისიონერები იყენებდნენ ადგილობრივი სამკურნალო სა-

46 დასახ. ნაშრომი, ტ. I, გვ. 175.

47 დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, თბ., 1964.

48 იქვე.

წესებების მომზადებისა და მკურნალობის მეთოდების გასაცნობად. ამას ადასტურებს ჯუდიჩესთან ერთად საქართველოში მყოფი რისიონერის ლამბერტის ჩანაწერიც. კოლხიდელებს „მრავალი წამალი აქვთ შესწავლილი და ჩაწერილი ერთნაირ წიგნში, რომელსაც კარაბადინი ჰქვია“⁴⁹.

გიულდენშტედტმა, როგორც ნატურალისტმა და ექიმმა, შეისწავლა საქართველოს სამკურნალო მცენარეული. საჯავახოში მას უხანაჯს და ფნა, რომლის ფოთლებს, მისი თქმით, „არ აქვს სამეურნეო გამოყენება, ნახარშს კი ხმარობენ ქაილის წინააღმდეგ“⁵⁰. დაფნის, ძვირფასი ფოთოლი ძველთაგანვე გამოყენებული იყო როგორც სამკურნალო საშუალება. დაფნის ხის თესლს (ნაყოფს), ფოთოლს და ზეთს საქართველოში ხმარობდნენ არა მარტო ქაილის, არამედ სხვა დაავადებათა წინააღმდეგ. ზაზა ფანასკერტელის აზრით, აბაღლარი (დაფნის თესლი) თაფლთან და ქერქთან შერეული კარგია კუჭნაწლავის მოქმედების მოსაწესრიგებლად. იგი ადამიანს „...შეუმაცებს ცნობასა და გაანათლებს გონებას“⁵¹. გარდა ამისა, დაფნის თესლი ვარდკანაფას, გვირილას და ცერცვის ფხვნილთან ერთად დანაყილი და ძმართან შერეული იხმარებოდა სიმსივნეთა დასაცხრობად.

„იადიგარ დაუდი“ დაფნა დახასიათებულია როგორც გასახსნელი და „სიმხურვალის დამგდები“ საშუალება. აქვე აღნიშნულია, რომ იგი საწამლავნაქმისა და მორიელის ნაკბენ კაცსაც შეეღის⁵². დაფნა შედიოდა აგრეთვე თავის ტყვილის საწინააღმდეგო წმლეუბის შემადგენლობაში. ამჟამადაც მედიცინაში დაფნის ზეთი (Neroli macis) გამოიყენება მალამოების დასამზადებლად. მას ზოსახლეობა ფართოდ ხმარობს აგრეთვე საკვებში. როგორც ვიტამინებით მდიდარს და არომატის მიმცემ მცენარეს.

ამასთან ერთად მოგზაურმა ყურადღება მიაქცია ზოგიერთი მცენარის მომწამლე მოქმედებას. „ბურში შერეული ღვარდლისაგან ყველა ჩემს თანმხლებს თავებრუ დაეხვა, თავი ასტკივდა და ფანტასტიკურ ბოდვაში გადავარდა“⁵³. უნდა ვიფიქროთ, რომ აქ აღწერილია ხორბლის ყანაში მზარდი *Lolium temulentum*-ისაგან მოწამელის შემთხვევა.

49 არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, გვ. 98.

50 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში. ტ. 1, გვ. 159.

51 ზაზა ფანასკერტელი-ციციშვილი, კარაბადინი, გვ. 143.

52 დავით ბაგრატიონი, იადიგარ დაუდი, თბ., 1938, გვ. 421.

53 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. 1, გვ. 129.

გიულდენშტედტი აღნიშნავს ქართული თაფლის ძვირფას თვისებებს და აღწერს მცენარეებს, რომლებიდანაც ფუტყარი მსოფლიოში განთქმულ თაფლს აწვადებს. ასეთებია კინკრის დედა, შავბალახა, ბოსტნის წალიკა და ოროვანდი.

ამასთან ერთად გიულდენშტედტი განიხილავს, აგრეთვე, თაფლის მომწამვლელ თვისებებს. შხამიანობის მიზეზებზე იგი სავსებით სწორად მსჯელობს და ამტკიცებს, რომ პლინიუსის *Asalea puntisa* და ლინეის *Rhododendron*-ი ერთი და იგივე მცენარე — იელია, რომლის ყვავილებიდან დამზადებული თაფლი შხამიანია. იელი, მოგზაურის თქმით, იზრდება წიფლნარსა და თხილნარში. მისი ფოთლები თბებისათვის სასიკვდილოა. რაჭაში გიულდენშტედტს შეუძენია ერთი სკა. გიულდენშტედტის აზრს სჯერათველოს ზოგიერთი რაიონის თაფლის შხამიანობის შესახებ იხიარებს ზოგიერთი სხვა მოგზაურიც, მაგრამ მათი დიდი ნაწილი, სავსებით სამართლიანად, ქართულ თაფლს ძალზე მაღალ შეფასებას აძლევს, რაც დაადასტურეს უკანასკნელი დროის მეცნიერულმა გამოკვლევებმა. დავასახელებთ მხოლოდ ერთს — არქანჯელო ლამბერტს. რომელიც კოლხეთის თაფლს მთელ მსოფლიოში ყველაზე უცხოესად თვლის. „გამოცდილებით შემიძლია გაბედულად უთქვა, რომ მთელ ქვეყნიერებაზე საუკეთესო თაფლი კოლხიდისა არის... რომლის მსგავსი არსად სხვაგან. გარდა კოლხიდისა და მის მეზობელ ქვეყნებისა, არ მოიძებნება“⁵⁴.

როგორც დავინახეთ, იოჰან ანტონ გიულდენშტედტმა უნივერსალური ცოდნით, სიბეჭითით და შეუპოვარი ენთუზიაზმით თავისი წინამოკლე სიცოცხლის რამდენიმე წელი კავკასიის ბუნებრივი სიმდიდრეების, ლანდშაფტისა და მოსახლეობის ყოფაცხოვრების სხვადასხვა მხარის გულდასმით შესწავლას მოახდინა. როგორც აღვნიშნეთ იგი საიმპერატორო აკადემიის დავალებით ასრულებდა მზევრავის როლს, მაგრამ გიულდენშტედტს მეცნიერული სინდისისათვის არასოდეს უღალატნია და ცდილობდა შესაძლებლობის ფარგლებში სწორად აეხსნა იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკური, ისტორიული და მატერიალური ვითარება. ამიტომაც, რომ ქართველი და კავკასიის სხვა ხალხები მადლიერების გრძნობით იხსენიებენ უცხო ადამიანს, რომელმაც საკუთარი სიცოცხლის რისკით, სიტყვით და კალმით ამხალხებს საშეილიშვილო საქმე გაუკეთა.

⁵⁴ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, გვ. 194.

შენიშვნები*

1. წოდება — „ოსტატი პირელი“ -- ალბათ, ავადმყოფის მამას ეკუთვნის, რადგანაც ავადმყოფი მხოლოდ 1 წლისაა.
2. აქაც წოდება „ვაჰარი“ მშობლისა უნდა იყოს.
3. ერეკლეს ვაჟი გიორგი გიულდენშტედტის მოგზაურობის დროს 28 წლის იყო. გაუგებარია, რატომ უნდა რქმეოდა მეფის მეორე ვაჟსაც გიორგი. იქნებ უფლისწულო, რომელსაც თან დაევა რადაცის „უქონლობა“, შეეღარი დაიბადა და სახელი მხოლოდ პირობითი იყო, ან სიის ავტორის მიერ არის გამოგონილი. ეს შეიძლება მეორე მიზეზითაც აეხსნათ, როგორც ცნობილია, ერეკლეს შესაშვ ცოლი დარეჯანი, კეკელიძე, მაგრამ მეტად პატივმოყვარე ქალი იყო. მეფის სიკვდილის შემდეგ ერთხანს სამეფო ტახტს თვითონ განაგებდა, შემდეგ კი სურდა ტახტზე აეყვანა არა ერეკლეს უფროსი ვაჟი გიორგი, ტახტის კანონიერი მემკვიდრე (გერი), არამედ ბატონიშვილი იულიონი (შეილი). შესაძლოა, დარეჯან დედოფლის ასეთი მისწრაფებით აეხსნათ საკუთარი შეილისთვის გერის სახელის დარქმევაც.
4. ალბათ ავადმყოფი არის ქავთი-ხანი, რომელიც 1803 წელს განჯის აღებისას მოკლა პ. ციციშვილმა. სამეფო კართან მის სახლობეს აღსტურებს ის, რომ „განჯის ხანი და მეფისძე გიორგი იყვნენ შეგობარნი“ (პლ. იოს., გვ. 65).
5. ლაპარაკია მეფის („მმართველის“) დაზე. ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ასაკიც.
6. ალბათ მღვდლის ქალიშვილია ნაგელისხევი.
7. ეს უნდა იყოს ერეკლეს სახლთუხუცესი ოსეთა ყორღანაშვილი, რომელმაც თავისი ხელით დიწერა ერეკლეს ანდერძი და პლ. იოსელიანის თქმით, ამით დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. დედოფალ დარეჯანსა და მეფისწულებს შორის.
8. ეს არის არა დედა, არამედ დედინაცვალ.
9. ეს არის ერეკლეს ასული, ქალაქის მოუთავის, დავით ციციშვილის მეუღლე მარიამი.
10. „მხნე და გულოვანი, გმირი ეაყაყობისა და პატივემული მეფისა და ირაკლისაგან ზაალ ყაფლანიშვილი... შემდეგ მეფისა ირაკლისა... წარვიდა მოხუცე 84 წლისა სოფლადვე... გარდაიცვალა 1808 წელსა“. (პლ. იოს., გვ. 171). ზაალ დამადებელია 1714-15 წელს. 1772 წელს იგი იქნებოდა 57 წლის, რაც თითქმის ემთხვევა გიულდენშტედტის მიერ დამრგვალებულ ასაკს—55 წელს.
11. ჩანაწერებით უნდა ეიფიქროთ, რომ თითქმის ეს არის ერეკლეს ქვრივი რძალი. შვილი გიორგი და რძალი ამ დროს ცოცხალი არიან, ამიტომ რძალი — ქეთევანი არ შეიძლება ეიგულისხმებოდეს. ეს უნდა იყოს მეფის ქალიშვილი — ქეთევანი, რომელიც ამ დროს გათხოვილია თავად იოანე მუხრან ბატონზე. „მუხრანის ბატონი იოანე სიძე მეფისა და მეუღლე ქეთევან მეფისა ასულია... გარდაიცვალა 1798 წელსა“ (პლ. იოს.). მხოლოდ სწორი იქნება, თუ სიტყვა „ქვრივის“ მივაკუთვნებთ. მომდევნო, რიგით, 50-ე ავადმყოფ ქალს, რომლის სახელი და წოდება არ არის აღნიშნული.
12. შესაძლოა ეს არის ერეკლეს ქალი თამარი, რომელიც გათხოვილი იყო დავით ყაფლანიშვილზე. „დავით სარდარი ყაფლანიშვილი, სიძე მეფისა გიორგისა, ქმარი დისა მისისა თამარისა ერთისა დედიდამ“. (პლ. იოს., გვ. 253).

* ეხება წინა გვერდზე მოცემულ ცხრილს.

ტრამატის თანავტორი

უცხოელთა შორის, რომლებმაც თვალსაჩინო კვალი დატოვეს საქართველოს ისტორიაში, უნდა აღინიშნოს იაკობ რეინეგსი. იგი ჩვენში რაღაც საზოადე წელს დარჩა, მაგრამ საუურადღებო როლი შეასრულა XVIII საუკუნის საქართველოს ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ჩვეოლუციამდელ პრესაში, თუ ჩვენი დროის სამეცნიერო და მხატვრულ ლიტერატურაში იაკობ ხანს-რეინეგსს ჯეროვანი ადგილი აქვს მიჩენილი¹, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ იაკობ რეინეგსზე თავისი მოსაზრება გამოუთქვამს ყველას, ვინც კი XVIII საუკუნის 80-იანი წლების პირველი ნახევრის საქართველოს შეხვდა. სამწუხაროდ ცალკეულ შემთხვევაში დაშვებულია ზოგიერთი გადაჭარბება, რაც დღემდე ახალი შეცდომების საფუძველი ხდება.

ი. რეინეგსის ზიშართ სხვადასხვა ავტორების მიერ გამოთქმული მოსაზრებები შეიძლება სამ ჯგუფად დავყოთ: პირველ ჯგუფში შეიძლება გავაერთიანოთ მხოლოდ უარყოფითი, მეორეში მხოლოდ დადებითი, ხოლო მესამეში როგორც დადებითი ისე უარყოფითი.

რეინეგსის ცხოვრება-მოღვაწეობას ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მიწურულში. რამდენიმე ავტორი შეეხო. მათ შორის განსაკუთრებით სანდოდ იგვეგვჩინა მისი თანამედროვე და ბიოგრაფი იოჰან-დანიელ გერსტენბერგი, რომელიც ოფიციალური დოკუმენტის გარდა იყენებს თვით ი. რეინეგსის დღიურებსაც. ი. გერსტენბერგმა პირველმა შეაგროვა ცნობები იაკობ რეინეგსის მანამდე ნაკლებად ცნობილ ბიოგრაფიაზე, აღწერა მოგზაურის, ექიმის, დიპლომატის, პოლიგლოტის ჭეტად უცნაური, ფათერაკებით, თავგადასაყლებითა და დრამატიზმით აღსავსე ცხოვრება.

ჩვენს მიზანს არ შეადგენს განვიხილოთ ყველა ისტორიული წყარო ი. რეინეგსის შესახებ: გავერთიანოთ შევეხებით მხოლოდ გასულ საუკუნეში და ჩვენს დროში გამოქვეყნებულ ზოგიერთ ნაშრომს, რომლებშიც რამდენადმე ერთმანეთის საპირისპირო, განსხვავებული და ზოგჯერ უსაფუძვლო ცნობაა წარმოდგენილი. მათზევე დაყრდნობით მკითხველს გვიწოდებთ ზოგიერთ ჩვენს მოსაზრებას.

¹ დიპლომატიკაში, იაკობ ბეი, თბ., 1971.

ისტორიულ წყაროებში არასწორადაა გაგებული თვით მოგზაურის გვარიც. რუსულ დოკუმენტებში იგი მოხსენიებულია როგორც Реннер, Ренке, Рейнике. ხოლო ქართულში: რაინეგსი, რენეგსი, რეინეკი, რეინეგს, რაინეკსი, რეინეკსი, რეინეკსი, რაინპესი. ზოგი ავტორი სახელის დამახინჯების გარდა უფრო შორს წასულა: „ცნობილია, რომ 1740 წელს სპარსეთიდან მოწვეულმა იაკობ რეინეკმა, ეროვნებით უნგრელმა, გახსნა ერეკლე მეორის სასახლეში აფთიაქი და სამედიცინო სკოლა“². ამ ერთ 18 სიტყვიან წინადადებაში სულ ცოტა 7 უხეში შეცდომაა დაშვებული:

1. ი. რეინეგსი დაბადებულია 1744 წელს და ბუნებრივია 1740 წელს საქართველოში ვერ ჩამოვიდოდა.

2. იგი ჩვენს მხარეში ჩამოვიდა თურქეთიდან და არა სპარსეთიდან.

3. გვარი რეინეგსია და არა რეინეკი.

4. ერეკლე გამეფდა 1744 წელს, ამიტომ 1740 წელს არც წოდება ერეკლე მეორე. არც მისი სასახლე არ არსებობდა.

5. ი. რეინეგსი ეროვნებით გერმანელია და არა, უნგრელი. მან უზბრეთში გადასვლის შემდეგ მიიღო იქაური მოქალაქეობა და გვარსახელიც შეიცვალა.

6. ი. რეინეგსს საქართველოში აფთიაქი არ გაუხსნია.

7. ახევე მას არ ეკუთვნის სამედიცინო სკოლის გახსნა.

- სანამ ი. რეინეგსის პოლვაწეობის, მისი დამსახურებისა და პირადი თვისებების, განხილვას შევუდგებოდეთ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მკითხველს ჯერ გავაცნოთ საქართველოში ჩამოსვლამდე მისი მოკლე ბიოგრაფია, რომელიც ძირითადად ამოღებულია ე. შულტესი³ და ლ. ტარდის წიგნიდან და შევსებულია სხვა ისტორიული წყაროებით.

უფიქრობთ ამას აქვს არსებითი მნიშვნელობა, რადგან მკვლევართა დიდი ნაწილი თვლის, რომ ი. რეინეგსი საქართველოში ჩამოვიდა წინასწარ მოფიქრებული და დამუშავებული ავანტიურის-

² ი. ქაშერტელიძე, ხ. ხაფიჯაძე, 150 წლის აფთიაქი ქუთაისში. „დროშა“, № 6, 1970.

³ Э. Шультес, Л. Тарди, главы из истории Русско-Венгерских медицинских связей. М., 1976, с. 143-180.

ტული გეგმებით. როგორც მისი ბიოგრაფიიდან ჩანს, ი. რეინეგს თავდაპირველად საქართველოში ჩამოსვლა არც პქონდა გადაწყვეტილი. მაგრამ გზად თურქეთში მყოფმა გაიცნო რამდენიმე ქართველი და ერეკლესთან დაახლოებული პირი, რომელთაც გაუღვივეს სურვილი ამ ქვეყანაში ჩამოსვლისა.

აღიხი — რეინეგსი

(საქართველოში ჩამოსვლამდე)

იაკობ რეინეგსი დაიბადა 1744 წლის 28 ნოემბერს საქსონიის პატარა ქალაქ ეისლბენში. მისი ნამდვილი სახელ-გვარი იყო ქრისტიან რუდოლფ ელიხი, რომელიც უნგრეთში ჩასვლის შემდეგ შეიცვალა რეინეგსად. ქალაქ არტერნის სკოლის დამთავრების შემდეგ, 14 წლის იაკობი იწყებს იქვე ქირურგიისა და დალაქის ხელობის შესწავლას, რომელსაც აგრძელებს ქალაქ ლეიპციგში, ხოლო 4 წლის შემდეგ შედის ლეიპციგის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე. სტუდენტი ძალზე გატაცებულია ქიმიითა და იგი ცნობილი ალქიმიკოსის პროფესორ რიდიგერის მოწაფე ხდება. სტუდენტობის დროს როზენკრეიციერების („ვარდი და ჯვარი“) საიდუმლო საზოგადოებაში მონაწილეობისათვის ი. რეინეგსი უნივერსიტეტიდან გარიცხეს და აუკრძალეს როგორც ლეიპციგში, ისე მის მახლობლად ცხოვრება.

ი. რეინეგსი იწყებს მოგზაურობას სწავლასწავ ქალაქში. ერთხანს ჩეხოსლოვაკიაშია, სადაც აფინანსებს ქირურგებს, ხოლო შემდეგ მონეტრალე თეატრის მსახიობებს უკავშირდება და მონაწილეობს წარმოდგენებში; ამასთან ერთად არ წყვეტს კავშირს საიდუმლო საზოგადოებასთან. შემდეგ, რეინეგსმა დააპირა უნივერსიტეტში სწავლის გაგრძელება, მაგრამ უსაქსრობის გამო ვერ განახორციელა და იძულებული გახდა მუშაობა დაეწყო ვენის „ბუღრგ-თეატრში“, რომლის დირექტორად წლინახევრის შემდეგ დანიშნეს პარია ტერეზიას ეპოქისდროინდელი ერთ-ერთი აზნაური გრაფი კოჰარი იანოში. ეს უკანასკნელიც გატაცებული იყო ალქიმიით, რაც კიდევ უფრო გაუღვივდა რეინეგსის გაცნობის შემდეგ. მსახიობად მუშაობას რეინეგსი კარგად ათავსებს ვენის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე ლექციების მოსმენასაც და ქირურგის დიპლომის მიღების შემდეგ. კოჰარის დახმარებით, შეთავსებით მუშაობს ვენის „ბუღრგერ-ჰოსპიტალში“. აქ მუშაობისას მან იმდენად გაითქვა სახელი, როგორც ექიმმა, რომ მისი ვინაობით დაინტერესდა

აქროგინია ლიხტენშტეინი, რომელიც შემდგომში ყოველმხრივ უწყობდა ხელს რეინეგის საეპიმო კარიერის ზრდას. რეინეგის აღზრდებით დაინტერესებული იყო აგრეთვე გრაფი კოპარი, რომელიც იალბიდან მის მხსნელს რეინეგსში ხელადდა. მისი აზრით, რეინეგის საეპიმო განსწავლულობა და ალქიმიკოსობა საკმარისი იყო, რომ გამგზავრებულიყვნენ აღმოსავლეთის ქვეყნებში და გამდიდრებულიყვნენ. ეს აზრი რეინეგსაც დაუჯდა ჰეუაში და დაიწყო გულპოდგინე მზადება შორეული მგზავრობისათვის. ვენაში გაიცნო სოპეხი. ბერძენი და თურქი ვაჭრები, რომელთა მეშვეობით ეცნობოდა უცხო ქვეყნების ხალხთა წეს-ჩვეულებებს, ენებსა და სახელწოდებებს. 1770-1771 სასწავლო წელს ი. რეინეგი სწავლობს უნგრეთის ქალაქ ნადსომბატის (ახლანდელი ქალაქ ტრნავა სლოვაკიაში) უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე, სადაც 1773 წლის ივნისში მიენიჭა მედიცინის დოქტორის წოდება, მიიღო ეპიმის დიპლომი და ოქროს ჯაჭვი. სადისერტაციო ნაშრომად რეინეგსმა აირჩია თემა, რომელშიც განხილული იყო თეორიული და ექსპერიმენტული ქიმიის საკითხები.

ექიმის დიპლომი გრაფ კოპარის საკმარისად არ მიაჩნდა შორეულ ქვეყნებში გასამგზავრებლად, რის გამოც მან ურჩია რეინეგს, შეესწავლა მთის წიაღისეულის დამუშავება. ამ მიზნით ი. რეინეგსმა კავშირი დაამყარა ქალაქ შელმეცბანიის აკადემიის მიხერალოგიის, ქიმიისა და საჩამომხმელო საქმის კათედრის გამგე პროფესორ სკოპალისთან, რომელიც რეინეგს უტარებდა კერძო გაკვეთილებს. ერთდროულად ი. რეინეგის საეპიმო დახმარებას უწყევდა ქალაქ შელმეცბანიის მეშახტეებს.

1776 წელს გრაფი კოპარი მთლიანად გაკოტრდა. მეუღლეები შეუბრალებლად მოითხოვდნენ ვალების დაფარვას. დედოფალმა ესაა განკარგულება კოპარი ვენიდან გაესახლებინათ სენტანტალში. მალე მან აქ მიიპატიჟა რეინეგისიც, რომელიც ამ დროს ორი საიდუმლო ორგანიზაციის (მასონებისა და როზენკრეიცერების) წევრი იყო. არც მას დაედგომებოდა ვენაში. სასწრაფოდ დაიწყეს აღმოსავლეთში გამგზავრების გეგმების შედგენა, მალე ჩავიდნენ ვენელიაში. შემდეგ პადუაში, აქედან კი იზმირში და კონსტანტინოპოლში. აქ ი. რეინეგსმა შეისწავლა თურქული და არაბული ენები (აღრე ის თავისუფლად ფლობდა გერმანულ, უნგრულ, ინგლისურ და ლათინურ ენებს). აქვე დაუახლოვდა სულთნის ვეზირს პაჩი ახმედ-ეფენდის. რომელმაც უბოძა სულთნის სიგელი და სარეკომენდაციო წერილი. მოგზაურები შეუერთდნენ ერთ-ერთ ქარავანს და ისლამურთან ერთად, რომელსაც სანტე კამილო დე ფელეტი ერქვა,

გამგზავრენ ტოკატისაკენ. მგზავრობის დასაწყისში ი. კოპარი თავს ასაღებდა ექიმის თანაშემწედ, ხოლო შემდეგ, როცა რეინეგის დახმარებით შეისწავლა საექიმო საქმე, თვითონაც ექიმად მოინათლა თავი. ტოკატში მას დაუდ-ექიმს უწოდებდნენ.

ტოკატში ი. რეინეგის გაეცნო ყარაბაღის გამგებელს იბრაიმ ხანს, რომელიც მეგობრობდა ერეკლე მეორესთან. იბრაიმ ხანს აწუხებდა ცხელება და მკურნალობდა რეინეგსთან. ამას შესახებ მოგზაურს თავის დღიურში ჩაუწერია: «Я был приглашен к Ибрагим-хану, наместнику Азербайджанской провинции Карабаг, заболевшему лихорадкой. Я пользовался его кантаридином, о котором здесь, на Востоке не знают, хан быстро поправился. В лице хана я приобрел друга; кроме того он щедро вознаграждал меня за лечение: на шелковой подушке мне приподнесли тысячу фунтов».⁴

გარდა ამისა, მაღლიერი ხანი შეპირდა რეინეგს, რომ ერეკლე მეორეს მოაწვევინებდა სამუშაოდ საქართველოში. იბრაიმ ხანის წასვლიდან რამდენიმე კვირის შემდეგ, რეინეგის, კოპარი და მათი წსაბურთი ერთ-ერთ ქარავანთან ერთად გაემართნენ სპარსეთისაკენ, გზასე წათ თავს დაესხნენ ქურთი ყაჩაღები. მოგზაურებმა გაქცევით უშველეს თავს და არზრუმში ჩავიდნენ, აქ რეინეგსმა თავისი ექიმობით გაითქვა სახელი. ყარსში ი. რეინეგს ჩამოუსწრო ერეკლე მეორის წიკრიკმა ფოლოაშვილმა და გადასცა მეფის სურვილი, თბილისში ჩასულიყო. სხვათა შორის, რეინეგის ჩამოსაყვანად თურქეთში სპეციალურად გაგზავნაზე მეფე ერეკლეს 1778 წ. 24 ივნისს საგანგებო ბრძანებაც გაუცია. რომელიც ინახება კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H—კოლექცია, საბ. 609-15).

ამ პერიოდში კონსტანტინეპოლში საგანგებო ელჩად ერეკლე მეორეს გაგზავნილი ჰყავდა უცხო ენების კარგი მცოდნე, ყარაბაღელი სომეხი მირზა გურგენ ენიკოლოფოვი (ენიკოლოფაშვილი), რომელსაც დაედლებული ჰქონდა თურქეთთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარება.⁵

გ. პაიჭაძის აზრით, ი. რეინეგსმა კონსტანტინეპოლში გაიცნო ენიკოლოფაშვილი.⁶ თვით რეინეგის ამის შესახებ არაფერს წერს, მაგრამ აუ ამ ფაქტს ვირწმუნებთ, ალბათ. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ყარაბაღელი სომეხი მირზა გურგენ ენიკოლოფაშვილიც ერთ-

⁴ Там же, с. 164, 165.

⁵ Геронтий Кикодзе, Иранский II, тб., 1945, с. 57.

⁶ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 4, თბ., 1973, გვ. 687.

ერთი იმ პიროვნებათაგანია, რომელმაც ურჩია რეინეგს საქართველოში ჩამოსვლა.

ჩინებები — იაკობ ხანი საქართველოში

ყარსის, ეჩმიადინის⁷ და ერევნის გავლით რეინეგსი და მისი ოსლებლები 1779 წელს თბილისში ჩავიდნენ⁸ და მეფეს ეახლნენ. ჭიფე ერეკლეს დახმარებით, რომელსაც რეინეგსი თავის დღიურებში და კერძო წერილებში მშობელ მამას უწოდებს, იწყება უცხო სტუმრის, იაკობ ხანის, იაკობ ბეის (ასე ეძახდნენ მას საქართველოში) მრავალმხრივი და ნაყოფიერი შრომა. ამას ზელი შეუწყო თვით ბეისის დიდსულოვნებამ, მზრუნველობამ რეინეგსის მიმართ და დიხტერესებამ, რათა საქართველოში დანერგილიყო აუადმყოფთა მკურნალობის, წიაღისეულის დამუშავების, სახელმწიფო წყობილების, სოციალურ-კულტურული ცხოვრების ევროპული მეთოდები. ამის შესახებ მოვესმინით თვით რეინეგსს: „Вам, наверное, хочется узнать, чем я занимался в этой стране в течение последних лет. Изучив грузинский язык, я обучал грузинских мастеров плавке благородных металлов, наладил и построил плавильные печи, наладил плавку железа и стали, обучил их литью пушек, построил пороховую Мельницу и больше пороховые склады. По приказу Ираклия II на мраморной плите фронтона одного из пороховых складов были выбиты на персидском языке мое имя и титул; кроме того, царь распорядился чтобы все мои добрые дела (если так можно назвать мою деятельность) были занесены в церковные книги и ежегодные издания по истории страны».⁹

7 ეჩმიადინში მოგზაურები დარჩნენ 9 დღეს. აქ ჩამოსწრო მათ ერეკლეს გამოგზავნილმა კაცმა და ცხენოსანთა რაზმმა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა მოგზაურთა უშიშროების დაცვა.

8 ზუსტი თარიღი უცნობია. ეს უნდა მომხდარიყო 1778 წლის 24 ივნისს და 1779 წლის 25 ივნისს შორის პერიოდში. უკიდურესი თარიღები აღებულია ოფიციალური დოკუმენტებიდან. პირველი ვახლავთ ერეკლეს ბრძანება, რომლითაც სტეფანე ფოლადშვილს ევალება ფრანგი ექიმის (ი. რეინეგსის, რ. ს.) ჩამოყვანა და გზის ხარჯების ანაზღაურება. (იხ. დანართი საბ. № 1). მეორე საბუთი ავსტრია-უნგრეთის სასახლის კანცელარიის სახელზე მოსული თხოვნა, რომლითაც დომინიკო მღვდელი პატრი იანოში თხოულობს თბილისში სოლატაქეში მყოფი გრაფი იანოზ კოპარიზე გაწეული ხარჯების დაბრუნებას (Э. Шултенс и Л. Тарди, с. 179). ჩვენი აზრით, ი. რეინეგსი თბილისში ჩავიდა 1778 წლის ხაზებზე.

9 Э. Шултенс, Л. Тарди, с. 167. გრაფ ა. ა. მუსჩი პუშკინის თხოვნით პეტიალურად დაწერილ წერილში, რომელიც მთლიანად გამოაქვეყნა ი. ენიკოლოფოვმა, დავით ბაგრატიონი თუშეთა არ უარყოფს, რომ

როგორც ვხედავთ, აქ სულაც არ არის ლაპარაკი აფთიაქებისა და სამედიცინო სკოლის გახსნაზე. გარდა ზემოთქმულისა, მეფის კარზე რეინეგსი, მართალია, ექიმობდა და სხვებსაც ასწავლიდა სამკურნალო საქმიანობას, მაგრამ რეინეგსის მიერ ერეკლეს სასაზღოში აფთიაქისა და სამედიცინო სკოლის გახსნა, მისივე დღიურებზე დაყრდნობით, სიმართლეს მოკლებულია.

ქართულ სამედიცინო ისტორიულ ლიტერატურაში სამედიცინო სკოლების, სეიბართა თავშესაფრების და აფთიაქების (წამალთხანა) გახსნა მიეწერებათ რომის კათოლიკე მისიონერებს, რომელთაგან ბევრს სამედიცინო განათლებაც ჰქონდა (მათ შორის ქართველი პატრი ივანეც იყო). 1740 წელს მათ თბილისში გახსნეს წამალთხანა, რომელიც 1755 წლამდე არსებობდა.

როგორც ჩანს, შემდგომ წლებში აფთიაქები და წამლების მაღაზიები კვლავ აღუდგენიათ. 1771 წელს თბილისში მყოფმა აკადემიკოსმა ი. ა. გიულდენშტედტმა შეადგინა „საქართველოს საშოვარი მედიკამენტებისა და სანელებლების სია“, რომელთაც ახლავს ოსებიც. ლათინურად დასახელებულია 135 მედიკამენტი, რომლებიც შეიძინა ჩმდროინდელი თბილისის და საქართველოს სხვა ქალაქების, აფთიაქებსა და ღუქნებში¹⁰. შეუძლებელია, რომ ქალაქში

«О человеке сем (о Рейнгерсе, Р. С.) никто порока не скажет из грешных потому, что он во всем был знающ и разумен и от всех был любим» (И. Енниколопов, Царевич Давид о Рейнгерсе. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 29. თბ., 1951, გვ. 290, 291), მაგრამ ამავე დროს თვლის, რომ რეინეგსის მიერ გაწეობილი მადნეულის გამოსაღობი ღუმელი არასრულყოფილი იყო; ასევე არტილერიის სახლის აშენების პრიორიტეტი მიეწერება არა ი. რეინეგსს, არამედ თავად ა. ანდრონიკაშვილს (ამის შესახებ იხ. აგრეთვე რ. სურმანიძე „ექიმი გიულდენშტედტი საქართველოში“. „მაცნე“ № 1. 1968. გვ. 131). დენტის საამქროს მხოლოდ მოდელი შექმნა ი. რეინეგსმა; პოლიციის ზონენფელსის ამბები მოგონილია და ა. შ.

ჩვენი აზრით, ამ წერილის გარკვეული ტენდენციურობა თვით ა. ა. მუსინაშვილს უნდა მიეწეროს. იგი საქართველოში ჩამოვიდა წოლისეულის მარაგის შესწავლა-დამუშავების მიზნით და შეეცადა უარყვო ამ საქმის სხვა ევროპელი წინამორბედები. სხვათა შორის ი. რეინეგსს ამ მხრივ სხვა კონკრეტულებიც გამოუჩნდნენ. ცნობილი მოგზაური კლპაროტი ი. რეინეგსს ადანაშაულებდა იმამი, რომ იგი უკანონოდ გახდა კოპარის ქონების მემკვიდრე. სინამდვილეში კოპარის სიკვდილის შემდეგ დარჩა არა ქონება, არამედ ეკლესია და ეს ამბავი კლპაროს მხოლოდ იმისათვის დასჭირდა, რომ მას ი. რეინეგსმა დაასწრო კავკასიაში მოგზაურობა (Э. Шултенс, Л. Тарди, с. 178).

10 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II. თბ., 1964, გვ. 376-379. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოვეცემა დაურთო გ. ველაშვილმა.

ყოფილიყო აფთიაქი და იგი არ ჰქონოდა სამეფო კარს. ზემოთქმულის გამო მიგვაჩნია, რომ სამედიცინო სკოლის და აფთიაქების გახსნის პრიორიტეტის ი. რეინეგსზე მიწერა გადაქარბებულია.

კომპეტენტურ ქართველ თეატრალურ მოღვაწეებს და ისტორიკოსებს მუდმივი ქართული თეატრის დაარსების დროდ მიაჩნიათ 1780 წელი, ე. ი. დღემდე დამკვიდრებულ თარიღზე (1850 წელი) 70 წლით ადრინდელი პერიოდი. საყურადღებოა, რომ ამ დიდი კულტურული მოვლენის აქტიურ მონაწილეებად დასახელებულნი არიან ი. რეინეგსი და მისი თანმხლები გრაფი კოპარი. ამის შესახებ 1946 წელს ეურნალ „მნათობში“ პროფესორი ს. კაკაბაძე წერდა: „...მუდმივ ევროპული ხასიათის თეატრს ტფილისში საფუძველი ჩაეყარა 1780 წელს ერეკლე მეორეს ხელშეწყობით და ტფილისში მაშინ მყოფ ქართულის მცოდნე-გერმანელ იაკობ რეინეგსის და მისი თანამოაზრე (თანმხლები. რ. ს.) უნგრელ გრაფ კოპარის აქტიური მონაწილეობითა და დახმარებით“.¹¹

აკადემიკოსი კ. კეკელიძე ქართული თეატრის შექმნის საქმეში შესაძლებლად თვლის გრაფ კოპარის და იაკობ რეინეგსის მონაწილეობას. „თეატრის გასამართავად,—წერს იგი,—რასაკვირველია არ კმაროდა მარტო სახლის მოძებნა და დასის შედგენა. საჭირო იყო ამისათვის პიესები, რომელთა შესახებ ამავე პირებს მოუხდათ ზრუნვა. ამნაირად, საფუძველი ჩაეყარა დრამატიულ მწერლობასაც“¹². აქვე აღნიშნულია აგრეთვე ქართული თეატრის და დრამატურგიული მწერლობის განვითარების საქმეში გ. ავალიშვილის და დ. ჩოლოყაშვილის დიდი ღვაწლი.

ამ აზრს იზიარებს აგრეთვე გ. ქიქოძეც, რომელიც, ამავე დროს, თვლის, რომ «...Инициатором основания грузинского театра была молодежь, получившая образование в России.

В Тбилиси не было особого злания для театра; платные спектакли, в большинстве случаев, устраивались в залах домов грузинских знатных вельмож. Женские роли, как видно исполняли дочери царя и князей. Пьесы, в большинстве случаев, переводились с русского. Но были и попытки к созданию оригинальной драматической литературы, с патристической и демократической тенденциями».¹³

გ. ქიქოძეს მიაჩნია, რომ ქართული თეატრის „პირველი გამგე

11 ნ. იმედაძე, შორეულ წარსულიდან გამოძიწარე, გაზ. „თბილისი“, № 66, 20 მარტი, 1982.

12 კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ. 1981, გვ. 694.

13 Г. Кикодзе, с. 60, 1948, с. 109.

უხდა ყოფილიყო ვინმე გაბრიელ მაიორი, ალბათ, სწორედ ის სამხედრო პირი, რომელიც „მსახიობთა მთავარ“ დავით მაჩაბელთან ერთად კრწანისის ბრძოლაში დაიღუპა“.¹⁴

როგორც ჩანს, ავტორისათვის ამ პიროვნების ვინაობა უცნობი იყო. ასევე უგვაროდ არის შეტანილი იგი „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“. გაბრიელა მაიორის სახელი ძალზე ხშირად იხსენიება 1785-1795 წლების ისტორიულ დოკუმენტებში, რომლებიც პროფესორმა ი. ცინცაძემ გამოაქვეყნა.

ალა-შაჰმად-ხანის თავდასხმის აღწერისას ავტორი ასახელებს ბრძოლის ველზე დაცემულ ოფიცრებს, რომელთა შორის არის გაბრიელა მაიორი — არტილერისტი, სომეხი.¹⁵ იმავე წყაროში ი. ცინცაძეს მოაქვს ციტატა თეიმურაზ ბატონიშვილის წიგნიდან, სადაც აღნიშნულია კრწანისის ველზე დაღუპული თავადი, ივანე აბაშიძე, გიორგი გურაძიშვილი (ქუმელა), აგრეთვე, ნათქვამია, რომ „კვალად მხოლოდ მუნვე გაბრიელ მაიორი არტილერიისა, კაცი ფრიალ მანე და განსწავლული“.¹⁶ ი. ცინცაძის მიერვე გამოქვეყნებული სხვა საბუთებით ირკვევა, რომ გაბრიელის გვარი გალეგოვია, რომელიც წარმოშობით ოსი ყოფილა. აღზრდილა რუსეთში, რუსეთის ჯარში უმსახურია და მაიორის ჩინამდე მიუღწევია. როგორც ერეკლეს კარზე მიღებულ პირს, რუსული და ქართული ენების კარგ მცოდნეს პეტერბურგში, საქართველოს საელჩოში, თარჯიმნად. გაგზავნას უპირებდნენ. გარსევან ჰაეჰავაძეს უთხოვია ერეკლესათვის, რათა გ. გალეგოვი პეტერბურგში გაეგზავნა, მაგრამ შემდეგ გ. ჰაეჰავაძეს გაუცნია სიმონ ეგნატაშვილი — ეახტანგ VI დროს რუსეთში გადასახლებული ქართველი აზნაურის შთამომავალი, რუსეთის საგარეო საქსეთა კოლეგიის თანამშრომელი. იგი გრ. პოტიომკინთან ქართული საბუთების თარჯიმნად მუშაობდა და მეტისმეტი გულმოდგინებით ასრულებდა ამ მოვალეობას. საჭირო შემთხვევაში ს. ეგნატაშვილი არ თაკილობდა საქართველოდან გაგზავნილი ფოსტის საიდუმლოდ გახსნას და საბუთების ქურდულად თარგმნას. ამის შესახებ იმთავითვე არ იცოდა გ. ჰაეჰავაძემ, რის გამო მას სწორედ ამ ს. ეგნატაშვილზე მიუხდვია დოკუმენტების თარგმნა; ერთ-ერთ წერილში გ. ჰაეჰავაძე ერეკლეს წერს, რომ, თუ გაბრიელ გალეგოვი არ გამოგზავნიან, ნულარ შეეცდები, რადგანაც თარჯიმანი ვიპოვე და აღარ არის საჭიროო.

14 გერონტი ქიქოძე, ერეკლე მეორე, თბ., 1958, გვ. 158.

15 ი. ცინცაძე, ალა-შაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე, თბ., 1963, გვ. 22.

16 იქვე, გვ. 150.

ი. ცინცაძე აღნიშნავს, რომ „გაბრიელა გალეგოვი... ერეკლეს სასახლეში მიღებული პირია, მას ეკუთვნის სამეფო კარზე თეატრის ორგანიზება“¹⁷.

1786 წელს გაბრიელ გალეგოვი მაინც ჩასულა პეტერბურგში, მაგრამ არა როგორც თარჯიმანი, არამედ როგორც დიპლომატიური შიკრიკი.

არის ცნობა იმის შესახებაც, რომ გაბრიელ გალეგოვს, გაქართვებულ სომეხსა თუ ოსს, ერეკლემ ქართული გვარი არეშაშვილი (არეშოვი) უბოძა¹⁸. თუ ეს ცნობა მართალია, მაშინ საშუალება გვეძლევა უფრო გავაფართოოთ ჩვენი ცოდნა გაბრიელ გალეგოვ-არეშოვზე (ასე უწოდებს მას ე. მაქარაძე). მ. გორგიჯიძის წიგნში კერაოდ ნათქვამია, რომ 1784 წელს გარსევან ჰაევავაძეს პეტერბურგში გაყვანზე ჰეფე ერეკლეს შვილები მირიანი და ანტონი, აგრეთვე კახი-ტანი გაბრიელ არეშოვი (არეშიძე). 1787 წლის აგვისტოს შემდეგ ისინი არქიმანდრიტ გაიოზთან, სულხან თუმანიშვილთან და სიმონ ეგნატაშვილთან ერთად კრემენჩუგში დაბრუნებულან.¹⁹

ე. შეულტეისის და ლ. ტარდის აზრით, რეინეგის დანსახურება ქართული თეატრის აღდგენა.²⁰ მათ სამართლიანად მიაჩნიათ, რომ ქართული თეატრის დაარსების თარიღი უფრო ადრინდელ პერიოდში უნდა ეეძიოთ. იგივე ავტორები ი. რეინეგს: თელიან ქართული სტამბის დამაარსებლად, რაც, რა თქმა უნდა, არ არის სწორი, რადგან დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეს საქმე გაცილებით ადრე, ვახტანგ VI სახელთან არის დაკავშირებული. უფრო სწორია მ. პოლიევქტოვი, როცა წერს, რომ: „Реннегс... заводывал типографией и выписывал типографские машины из вены.“²¹

ი. რეინეგსს სპარსულად უთარგმნია ავსტრიელი იოზეფ ფონ ზონენფელსის ნაშრომა „საპოლიციო საქმის საფუძვლები“ და უცდია საქართველოში დაენერგა ახალი გერმანული სახელმწიფო-პოლიციური წესები. ეს წიგნი ერეკლეს ისე მოსწონებია, რომ თვით მას უთარგმნია სპარსულიდან ქართულად და თავისივე სტამბაში დაუბეჭდავს.²²

17 ა. ცინცაძე, 1783 წლის შეფარველობითი ტრაქტატი, თბ., 1960, გვ. 148, 149.

18 ტ. რუხაძე, „ლიტერატურული გაზეთი“, № 36, 1961.

19 М. Горгидзе, Грузины в Петербурге. Тб., 1976, с. 35, 36.

20 Э. Шультенс, Л. Тарди, с. 167.

21 М. Полиевктов. Европейские путешественники 13-18 в. и по Кавказу. Тифлиси, 1935, с. 166.

22 Э. Шультенс, Л. Тарди, с. 168.

საინტერესოა, მართლაც თუ დაიბეჭდა ასეთი წიგნი და სადმე თუ შემორჩა წიგნსაცემებს.

3. გ. ბუტკოვს თავის წიგნში მოაქვს ადგილი ი. რეინეგის მიმოწერიდან თავად გ. პოტიომკინთან და აღნიშნავს, რომ საქართველოში ყოფნის უქასასცნელ წელს რეინეგის აქტიური მუშაობა გაუჩაღებია ევროპულ ყაიდაზე გაწვრთნილი არმიის მსგავსად ორი პოლის შესაქმნელად.²³

საყურადღებოა, რომ ირან-ოსმალეთის შემოტევისაგან თავის დალწევის მიზნით, ჭერ კიდევ ტრაქტატის გაფორმებამდე, ი. რეინეგის ერეკლესათვის რჩევა მიუცია კავშირი დაემყარებინა ევროპის ქვეყნებთან, კერძოდ ავსტრიასთან, რომელიც საქართველოს ფინანსურ დახმარებას გაუწევდა. სწორედ ამიტომ 1781-1782 წლებიდან ერეკლე განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა ევროპის ქვეყნებისადმი. იგი რონის იმპერატორს (და არა ავსტრიის როგორც ეს გ. ქიქოძეს ჩაუწერია) იოსებ II და ევროპის სხვა ქვეყნების მეთაურებს სიგელებს უგზავნის თბილისში მცხოვრები კათოლიკე მისიონერების, პატრების დომინიკესა და მაკროსის ხელით. სიგელებში აღნიშნული იყო ერეკლე მეორის წუხილი იმის გამო, რომ „ვერ შეძლო შეექმნა ევროპულ ყაიდაზე და სამხედრო წესებით გაწვრთნილი რეგულარული ჯარი“. აგრეთვე თხოვნა, გაეწიათ ფულადი დახმარება. ა. ცაგარელის აზრით, «...вероятно всего, что в данном случае царь Ираклий обращался к имп. Римскому главным образом по совету небезизвестного доктора Якова Рейнегса и его спутника Венгерского графа Когарих»²⁴. როგორც ვიცით, ამ დროისათვის გრაფი კოპარი უკვე გარდაცვლილია, ამასთან სიცოცხლის ბოლო წლებში ის სამტროდ გადაეკიდა ქართულ სამეფო კარს; ამიტომ შეუძლებელია მისი რჩევით მეფე ერეკლეს რაიმე გაეკეთებინა, ხოლო ი. რეინეგის როლი აქ აშკარად ჩანს. საყურადღებოა, რომ ერეკლეს ავსტრიის იმპერატორთან თვით კათოლიკეების პატრი დომინიკე გაუგზავნია ფინანსური დახმარების სათხოვნელად, მაგრამ პატრი შავ ზღვაში დამხრჩვალა და ავსტრიამდე ვეღარ ჩაულწევია.²⁵

შემდგომში, როგორც ჩანს, ევროპასთან პოლიტიკური კავშირის დამყარება თვით ერეკლეს შეუძლებლად მიუჩნევია და აღარც უც-

23 П. Г. Бутков. Материялы для новой истории Кавказа, т. 11 с. Петербург, 1860, с. 164-166.

24 А. Цагарели. Грамоты и другие исторические документы Грузии, т. II, вып. II, с. Петербург, 1898, с. V, 27, 31.

25 გ. ქიქოძე, გვ. 153, 154.

დია იქ თავისი წარმომადგენლების გაგზავნა. ი. რეინეგისავე რჩევით მეფემ საბოლოოდ გადაწყვიტა რუსეთისაგან ოფიციალურად ეთხოვა მთარეულობა და შეუდგა ამისათვის საჭირო საბუთების შედგენას.

სხვა დამსახურებასთან ერთად აღსანიშნავია ი. რეინეგის მოხაწილობა მეფისწულთა აღზრდაში. გ. ქიქოძის აზრით, სწორედ ამ მიზნით იყვნენ მოწვეულნი ერეკლე მეფის კარზე ი. რეინეგი და ი. გუტინგი, ამ მოსაზრებას ერთგვარად განამტკიცებს აგრეთვე ა. ერიწოვი, რომელიც 1882 წელს წერდა: „სწორედ ასი წელიწადია მას აქეთ თფილისის ქუჩებში დასეირნობდა რაღაც ახირებულის ტანისამოსით ერთი ვინმე რეინეგს, რომელსაც მუდამ თან დაჰყვებოდა საქართველოს მეფის ირაკლი მეორის თორმეტი წლის ვაჟი ბატონი-შვილი ალექსანდრე.

ეს იყო იმ დროს, როდესაც რუსეთის იმპერატრიცას ეკატერინას და თ. პოტიომკინს ჰქონდათ განზრახვა, რომ ოსმალთა და სპარსეთის უღლიდგან გაენთავისუფლებინათ ქრისტიანენი.

გერმანიის (დოქტორი) ექიმი რეინეგს, რომელსაც დაეწყო თითქმის ყველა აღმოსავლეთის ქვეყნები, გამოგზავნა თ. პოტიომკინმა კავკასიის ქრისტიანეთა გასამხნეებლად. ექიმი რეინეგს იყო აღტაცებული კაცი, ის დაიარებოდა თფილისის ქუჩებში და უქადაგებდა ხალხს ჭარბი შეედგინათ, არაბრატან მოგროვილიყვნენ, სპარსეთის წინააღმდეგ გალაშქრებულყვნენ, დაეპყროთ ანატოლია და ამის შემდეგ კავკასიაში დაეარსებინათ ერთი ძლიერი საქრისტიანო სახელმწიფო, აი, ამისთანა აღტაცებული და ოცნებით სავსე კაცის ხელში იზრდებოდა ბატონიშვილი ალექსანდრე“.²⁶

ცხადია, ა. ერიწოვს ყველაფერს ვერ დავეუჯერებთ. პირველ რიგში იმას, თითქოსდა ი. რეინეგსი საქართველოში იმთავითვე თავად პოტიომკინს გამოეგზავნოს.

საქართველოდან წახალის მიზანები

რაც შეეხება ი. რეინეგის ოცნებას, კავკასიაში ერთი ძლიერი საქრისტიანო სახელმწიფოს დაარსების შესახებ, გარკვეულ ინტერესს იწვევს, თუნდაც იმიტომ, რომ ამ საკითხს რამდენიმე ავტორი ეხებო და ზოგის აზრით სწორედ ამ „ოცნებაში“ განსაზღვრა ი. რეინეგის საქართველოში შემდგომი ყოფნის ბედი.

²⁶ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, H კოლექცია, ტ. 5, თბ., 1948, გვ. გადმოწერილია სომხურ ჟურნალ „არმაგანქიდან“, (№ 12, 1882).

ე. შულტეისის და ლ. ტარდის, აგრეთვე სხვა მრავალი ავტორის აზრით, ი. რეინეგსის საქართველოდან გაწვევის მიზეზი ისაა, რომ: «Рейнегс разработал планы освоения Персии и Малой Азии, но князь Г. А. Потемкин расценил эти планы фантастическими. По этой причине Рейнегс был отозван из Грузии...»²⁷

თითქმის ასეთივე აზრისაა მ. პოლიევქტოვიც.²⁸

გ. პაიჭაძის თქმით, „რაინეგსის ქცევამ ქართლ-კახეთის მეფის უკმაყოფილება გამოიწვია, რის გამოც რაინეგსი 1781 წელს რუსეთს გაემგზავრა, პეტერბურგში ჩავიდა, შემდეგ კი აღმოჩნდა გ. პოტიომკინთან, რომელმაც იგი 1782 წელს საქართველოში სპეციალური დავალებით მოავლინა“.²⁹

მ. პოლიევქტოვი თვლის, რომ საქართველოში ი. რეინეგსის წარმატებათა შესახებ ცნობილი გახდა გ. პოტიომკინისათვის და სწორედ ამიტომ გამოიძახა თავისთანო, „как сведущего в грузинских делах человека. В 1782 году Рейнегс был отправлен Потемкиным снова в Грузию, как его «комиссионер» при царях Ираклий II и Соломона I, с поручением привлечь обоих грузинских правителей на сторону России и содействовать их примирению между собою».³⁰

როგორც ვხედავთ, ავტორთა ნაწილი ი. რეინეგსს საქართველოდან გაძევებულად, მეორენი, პირიქით, კარგი სახელით პეტერბურგში ზიწეულად თვლიან. აზრები დიამეტრალურად საპირისპიროა. ამიტომ თავს უფლებას ვაძლევთ გამოვთქვათ საკუთარი მოსაზრება.

დასაწყისშივე ამ შეცდომების ძირითადი მიზეზია ის ფაქტი, რომ ავტორები ერთმანეთში ურევენ პირველ და მეორე გამგზავრებას რუსეთში. ამასთან, მათთვის უცნობია ი. რეინეგსის საქართველოდან წასვლა-დაბრუნების ზუსტი დრო. შევეცადეთ დაგვეზუსტებინა ეს თარიღები და გამოიყვანო, რომ ი. რეინეგსი საქართველოში პირველად ჩამოვიდა 1778 წლის ზაფხულში, 24 ივნისის შემდეგ (იხ. შენიშვნა № 7, 8). 1781 წლის 10 ივლისს იგი გაიწვიეს რუსეთში. უკან გამობრუნებული 1782 წლის 9 ოქტომბერს მოზდოკში იყო, საიდანაც საქართველოში გამოემართა (П. Г. Бутков. Материял..., т. III, с. 164). თბილისში მას ვხედავთ 1782 წლის 20 ოქტომბერზე ადრე (ამ დღეს მისი თანდასწრებით გადასცეს გიორგი ბატონიშვილს ორდენი. ე. შულტეისი და ლ. ტარდი... გვ. 166).

27 Э. Шультенс, Л. Тарди, с. 169.

28 М. Полиевктов, с. 166.

29 საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 4, გვ. 687, 688.

30 М. Полиевктов, с. 166.

თბილისიდან ი. რეინეგსი მალე იმერეთში წავიდა, საიდანაც კვლავ თბილისში დაბრუნდა 1782 წლის 20 დეკემბერის შემდეგ (იხ. ქვემოთ ერეკლეს პირადი წერილები).

საქართველოდან რეინეგსი საბოლოოდ წავიდა 1783 წლის 10 ივნისს და უკან აღარ დაბრუნებულა.

საქართველოდან რეინეგსის გაწვევის მიზეზად ავტორთა ნაწილს ზიანია სპარსეთისა და მცირე აზიის დაპყრობის ფანტასტიკური გეგმის შედგენა. მართლაც, ირკვევა, რომ რეინეგსმა შეიმუშავა სო-
იზმის, ოსებისა და ქართველებისაგან ჯარის შედგენის გეგმა, რომ-
ლის ხელმძღვანელობას თვითონ კისრულობდა. ამ საქმისათვის ამ-
ზადებდა მეფისწულ ალექსანდრეს, რომელსაც თავის ლეიტენანტს
უწოდებდა. ამავე მიზნით ი. რეინეგსს სპეციალური ტანსაცმელიც
მეფუკერინებია. ასეთ სამხედრო ფორმაში გამოწყობილი დადიოდა
ის ალექსანდრესთან ერთად. რუსეთის ხელისუფლებს აცნობებდა,
რომ პირველივე დამახილზე 4000-კაციან რეგულარულ ჯარს გამოი-
ყვანდა. შემუშავებული ჰქონდა ირან-ოსმალეთის ალაგმვის სხვა
გეგმებიც.

ჩვენი აზრით, საქართველოდან ი. რეინეგსის გაწვევის მიზეზად
ილი „ფანტაზიორობა“ საკმარისი არ უნდა იყოს, რადგან ამ გეგმის
შედგენაში ი. რეინეგსი ორიგინალური არ არის.

ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნის ბოლოს, 1699 წელს, სომეხმა მელი-
ქებმა ყარაბაღელ ბოშიანთა ცნობილი გვარის წარმომადგენელს ის-
რაელ ორის ზიანდევს მაჰმადიანური უფლიდან სომხეთის გამოხსნის
გეგმის შედგენა და ყოველგვარ დახმარებას შეპირდნენ. ისრაელ
ორი 1701 წელს მელიქთა წერილებით პეტრე პირველს ეახლა. ამ
უკანასკნელმა მას პოლკოვნიკობა უბოძა და ირანში რუსეთის იმპე-
რიის ელჩად დანიშნა. ისრაელ ორიმ რუსეთის მთავრობას ამიერკავ-
კასიის ხალხთა განთავისუფლების პროექტი წარუდგინა. ამ პროექ-
ტით გათვალისწინებული იყო შექმნილიყო 25000-კაციანი ჯარი, რო-
მელსაც 6 ზარბაზანი და 100 დროშა ექნებოდა. 5000 ცხენოსანი და
აძლენივე ქვეითი ჯარისკაცი ასტრახანიდან გემებით უნდა ჩასულიყო
ხიზაბადს და დაეპყრო შემახა. ჯარის მეორე ნაწილი თერგის გზით
უნდა შესულიყო საქართველოში, სადაც შეუერთდებოდა ქართულ
შვიდობას და ერევნისაკენ წავიდოდა. „სომეხი მოღვაწე განსაკუ-
თრებულ იმედს ქართველებზე ამყარებდა და ხაზს უსვამდა იმ გარე-
შეცხას, რომ ქართველების გარეშე სეფიანთა ირანის სამხედრო ძა-
ლა მნიშვნელოვნად შესუსტდებოდა“.³¹

31 თ. ნატროშვილი, ის იქნება მეფე, ჟურნ. „დროშა“, № 4, 1981, გვ. 19.

ამ პროექტის განხორციელებისათვის ისრაელ ორი აუცილებლად თვლიდა არჩილ მეფის და გიორგი II აქტიურ მხარდაჭერას, მაგრამ ეს იდეები განუხორციელებელი დარჩა, რადგან „პეტრე პირველი შეედგებთან ომობდა და ამიერკავკასიის ხალხებისათვის არ ეცალა“.³²

თვით ისრაელ ორი ანუ ისრაელა ელჩი 1711 წლის 18 სექტემბერს ასტრახანში გარდაცვლილა.

ჩვენთვის უცნობია, ი. რეინეგსი იცნობდა თუ არა ისრაელ ორის პროექტს. ერთი კი ნათელია: ორივე პროექტი ძალზე ჰგავს ერთმანეთს. თუ რეინეგსი ამ „ფანტაზიური“ პროექტის შედგენისათვის გაიწვიეს საქართველოდან, ის აუცილებლად აცნობებდა პოტიომკინს, რომ ეს იდეა მას არ ეკუთვნის, არამედ რვა ათეული წლის წინ ისრაელ ორის მიერ არის შედგენილიო, მაგრამ როგორც ვიცით ასეთი რამ არ მომხდარა.

იგივე თ. ნატროშვილის სხვა ნარკვევით მტკიცდება რომ ანტი-ქრისტიანული დაჯგუფების პროექტის შედგენაში არც ისრაელ ორია ორიგინალური. როგორც ირკვევა ცნობილ იტალიელ მოგზაურს პიეტრო დელა ვალეს ვიზიტის უმათავრესი მიზანი ირანში ახტიოსმალური კოალიციის შექმნა ყოფილა. დელა ვალეს საქარს-ტიანოს უპირველეს მტრად ოსმალეთი მიაჩნდა. მისი აზრით საქართველოს უნდა გაეწია შუამავლობა პოლონეთის სამეფოსთან, დნეპრის კაზაკებთან და ირანთან, რათა ისინი შეკავშირებულიყვნენ და ერთიანი ძალით ებრძოლათ ოსმალეთის წინააღმდეგ.³³

დღეს საისტორიო ლიტერატურაში დადასტურებულად მიაჩნიათ, რომ მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარშიც ამიერკავკასიის ხალხებს, განსაკუთრებით სომხეთის მოსახლეობას, ეროვნულ განმანთავისუფლებელი ბრძოლის ერთ-ერთ მეთაურად საქართველოს საცქერო მიაჩნდა. განმანთავისუფლებელი ბრძოლისათვის მზადებისას სომხეთის სავაჭრო ფენას, ეროვნულ ინტერესებთან ერთად, ამას კარნახობდა პირადი ქონების დაცვისათვის აუცილებელი ფაქტორი — მშვიდობა. აკი იოსებ არქიეპისკოპოსიც, ქართველ თუ მანშივლთა ახლობელი, პეტერბურგში ჩავიდა, ხელმწიფე კი ინახულა და პირველი თხოვნა იმით გამოხატა, რომ ყოფილიყო მშვიდობა,

32 იქვე.

33 თ. ნატროშვილი, იტალიელი მოგზაურები და საქართველო, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 16 აპრილი, 1982.

რათა მაღი ოჯახები სპარს-ოსმალებისაგან არ აწიოცდნენ. ამ მშვიდობის გზას ისინიც რუსეთის დახმარებაში ხელავენ.³⁴

ინგლისელი კოლონიზატორებისა და ადგილობრივი ბურჟუაზიის მიერ შევიწროებულ ინდოელ სომხებს ქართულ-სომხური ფედერაციული სახელმწიფოს შექმნაც დაუგეგმავთ, რომლის სათავეში ქართველი ბაგრატიონები იქნებოდნენ. ამ იდეის ენთუზიასტები იოსებ ეზინი და შაამირ შაამირიანი ყოფილან. ეს უკანასკნელი 1774 წელს სომხეთა კათალიკოსის სიმეონ ერევანცის და მისი მემკვიდრის ლუკას მეშვეობით კავშირს ამყარებს ერეკლე მეორესთან. შაამირიანის გეგმები ყოველგვარ მოლოდინს აკარბებდა. იგი მოითხოვდა გლეხების განთავისუფლებას, ბატონყმობის გაუქმებას, ხოლო მეფის, ეკლესიის და ფეოდალების შესანახი ხარჯების გადახდას თვითონ კისრულობდა, იგი თავისი ქონებით, ყმებითა და 10000 ინდულსით საქართველოში აპირებდა გადმოსახლებას; აქ უნდა დაენერგა შაქრის ლერწმისა და ზამბის მოშენება და გადამუშავება, რისთვისაც მზად იყო 10 მილიონი რუპია გადაეხადა.

იოსებ ეზინმა ჯერ კიდევ 1764 წელს ამიერკავკასიის სომხური პროვინციების, აგრეთვე, თურქეთისა და სხვა ქვეყნების სომხებთან კავშირის დამყარებით 40 ათასი მეომრის შეგროვებაც კი 'მეძლო, რომლითაც' აპირებდნენ აჯანყების დაწყებას. ერეკლე მეორეს მხარი დაუჭერია ამ გეგმისათვის; ამასთან, მიზანშეწონილად მიუჩნევია აჯანყების დასაწყებად ხელსაყრელი მომენტის შერჩევა. მაგრამ ირან-ოსმალეთთან ურთიერთობის გამწვავების შიშით ეს იდეა აღარ განხორციელდა.³⁵

ამგვარად, სომხეთის ლიდერები და თვით ქართველი მეფეც სომხური მიწების გასათავისუფლებლად და ამიერკავკასიის ზალხების დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ქართული ხმლისა და სომხური კაპიტალის შეერთებას გულისხმობდნენ. ამასთან, აუცილებლად თვლიდნენ, რომ ქვეყანა ევროპულ ყაიდაზე განვითარებულიყო და ზიელო ძლიერი რუსეთის მფარველობაც და დახმარებაც. როგორც ვიცით, სწორედ ეს დახმარება აგვიანებდა.

ჩვენი აზრით, ეს გეგმა ბევრი არაფრით განსხვავდებოდა პიეტრო დელა ვალესა და ისრაელ ორის ანტიოსმალური კოალიციის გეგმებისაგან. ამ გეგმებში სომხური ეპარქიის აქტიური როლი გვა-

34 ქართული წყაროთმცოდნეობა, კრ. 1, თბ., 1965, გვ. 134-188 (მამისა ბე-აძინიშვილის ნაშრომი).

35 ზ. შაისურაძე, ქართველი და სომეხი ზალხების ურთიერთობა 13-18 საუ-
უნეებში, თბ., 1982, გვ. 237, 238, 240, 259, 263; 274-280.

დიკრებიანებს, რომ ი. რეინეგსს ეს იდეა შთააგონეს საქართველოში ჩამოსვლამდე, ეჩმიაძინში ყოფნის დროს. როგორც ზემოთ ითქვა, არ არის გამორიცხული, რომ იმთავითვე ამ გეგმების შედგენის მომხრე თვით ერეკლე მეორეც იყო.

ამიერკავკასიაში ასეთი ძლიერი სახელმწიფოს შექმნა არ შეიძლება ცარიზმის გეგმებში. ბუნებრივია, ამ საქმეში, რუსეთისავე კომისიონერის აქტიური მონაწილეობა უკიდურესად გააღვიანებდა იმპერატორის მოხელეებს და ისინიც, ცხადია, არაფერს დაიშურებდნენ ი. რეინეგსის საქართველოდან გასაწვევად.

ამ მხრივ საყურადღებოა ერთი ადგილი პ. ბუტკოვის წიგნიდან, რომლითაც ირკვევა, რომ თავადმა გრ. პოტიომკინმა გენერალ პ. პოტიომკინს დაავალა, მამულების და საჩუქრების შეპირებით საქართველოდან გაეტყუებინა ი. რეინეგსი: Князь Потемкин поручил ген. - поруч. Потемкину выманить Рейнегса на Кавказскую линию, говоря, что ласковостью в приглашении и обещанием земли на линии и других выгод, удобно можно склонить его к свиданию с Вами. 10 июня 1783 г. Рейнегс был уже на линии Кавказской и более в Грузии не являлся (П. Бутков, II, с. 122).

ერთ-ერთი საკარაუდო მიზეზი ერეკლე მეორესა და ი. რეინეგსს შორის უკმაყოფილებისა შესაძლოა ყოფილიყო ის, რომ «...в последние месяцы завязался роман между тридцатилетним врачом (Я. Рейнегсом-Р. С.) и молодой княжной Кетеван, дочерью Ираклия от второго брака. Прекрасная и милейшая Кетеван в двух письмах просила Рейнегса не уезжать, но он был вынужден ехать».³⁶

ვიმეორებ, ეს მხოლოდ საკარაუდო მიზეზია. რადგან არც ციტატის ავტორებს და არც სხვებს არ მიუჩნევიათ იგი რეინეგსის წასვლის მიზეზად. ამასთან, მეფის ასულისა და სტუმრის ასეთი დამოკიდებულება მოგონილს ჰგავს. რადგან რეინეგსის საქართველოში ყოფნის პერიოდში ქეთევანი გათხოვილი იყო სახლთუხუცეს ივანე მუხრანბატონზე, საკუთარი ოჯახი გააჩნდა და მეფის კარზე არ იმყოფებოდა (ეს ის მუხრანბატონია. რომელმაც ხელი მოაწერა ტრაქტატს). ჩვენის აზრით, ეს რომანი რომც არსებულებოდა, იგი ერეკლეს არ გამოეპარებოდა და უკვე წასულ ი. რეინეგსს, უკანვე აღარ მოიპატიებოდა.

მ. პოლიექტოვის აზრით, ი. რეინეგის დიდი პოპულარობა საქართველოს სამეფოს კარზე, მისი ავტორიტეტი და პირადი დამოკიდებულება ერეკლესთან ცნობილი გახდა გ. პოტიომკინისათვის და სწორედ ამიტომ გაიწვია პეტერბურგში, რათა სათანადო ინსტრუქციის შემდეგ კვლავ საქართველოში დაებრუნებინა, როგორც თავისი „კომისიონერი“.³⁷

ე. შულტეისის და ლ. ტარდის მიერ დადასტურებულია, რომ ი. რეინეგი გაემართა რუსეთში 1781 წლის 10 ივლისს ირაკლი (გეორგი) განსაკუთრებული დავალებით.³⁸ ეს მართლაც ასე იყო. პეტერბურგში კი გ. ა. პოტიომკინმა მოახერხა ი. რეინეგის გადაბრუნება და საქართველოში დიპლომატიური მისიით თავის „კომისიონერად“ მოაგვლინა

ერეკლეს უკმაყოფილება შესაძლოა გამოეწვია შემდეგ გარემოებებს: როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართველ მეფესთან დიდხანს ძალზე კარგ დამოკიდებულებაში იყო შუშის (ყარაბაღის) მფლობელი იბრაიმ ხანი, მაგრამ 1783 წლის ტრაქტატის გაფორმების შემდეგ ეს ურთიერთობა გაუარესდა. სახანოები წინ აღუდგნენ რუსეთთან ხელშეკრულების გაფორმებას. იბრაიმ ხანიც თხოულობდა რუსეთის მფარველობაში შესვლას, მაგრამ ცარიზმის მოხელეებს ეს თხოვნა ფორმალურად მიიჩნდათ და გადაწყვიტეს ხანის დამხობა. ამ გადაწყვეტილების შესახებ ი. რეინეგს წერილი გაუგზავნია ბოლნის-დმანისის მელიქ აბოსადმი. წერილი ხელში ჩაეკარნია იბრაიმ ხანს და რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილებაც გამოაშკარავებულა. ს. ბურნაშოვს აინტერესებდა გავგო, იცოდა თუ არა ამის შესახებ ერეკლე მეორემ, რისთვისაც რუსეთის ელჩთან ერთად პირადად უსაუბრია ქართველ მეფესთან: „მისი ბრწყინვალემა გვარწმუნებს როგორც მე, ისე ელჩს, რომ მან დოქტორისაგან ამგვარი წერილის შესახებ არაფერი იცისო“, სწერდა ს. ბურნაშოვი გენერალ პ. პოტიომკინს.³⁹ ამგვარად, ი. რეინეგს იბრაიმ ხანის დამხობის ამბავი მიუწერია ერეკლე მეფესთან შეუთანხმებლად. განაწყენებულ იბრაიმ ხანს თავის მხრივ საყვედურის წერილი გაუგზავნია ერეკლესათვის. სადაც ი. რეინეგის ზემოდასახელებული წერილიც ყოფილა ნახსენები. ბუნებრივია, ყოველივე ეს გამოიწვევდა უკმაყოფილებას ი. რეინეგის მიმართ. ჩვენი აზრით, სწორედ ამიტომ

37 М. Полиевктов, с. 166.

38 Э. Шультенс, Л. Тарди, с. 168.

39 ქართულ საჰეფო სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან, კრ. 11, 1973, გვ. 99 (2. სამსონაძის ნაშრომი).

სწერდა ერეკლე მეფე ერთ-ერთ წერილში გენერალ პ. ს. პოტიომკინს: „რეინეგსი რომ კიდევ რამდენიმე ხანს დარჩენილიყო ჩემთან, ვერ შევძლებდი მისდამი ადრინდელი კეთილგანწყობილების შენარჩუნებასო“.⁴⁰ ეს არის ქართველი მეფის ერთადერთი მეტად მორიდებული საყვედურნარევი გამონათქვამი რეინეგსის მიმართ. ჩვენ უთვლით, რომ სხვა შემთხვევებშიც ერეკლე შესაძლოა უკმაყოფილო იყო სტუმრისა, მაგრამ იგი ამას არასოდეს გამოხატავდა (მით უმეტეს რუსეთის მოხელეებთან მიმოწერაში), რაც ერთხელ კიდევ პის დიდ სულგრძელობაზე და დიპლომატიურ ნიჭზე მეტყველებს.

ო. რეინეგსი საქართველოში თავის მოღვაწეობაზე აკეთებს რამდენიმე თავმდაბალ განცხადებას: („мои добрые дела“ (если так можно назвать мою деятельность), благодаря моим скромным знаниям“), მაგრამ ყველა სხვა ისტორიული დოკუმენტით მტკიცება, რომ სამეფო კარზე მოხვეჭილმა ავტორიტეტმა, აგრეთვე, პირადმა ნიჭმა და გამსწავლულობამ ი. რეინეგსს თავბრუ დაახვია, თავი მართლაც დიდ ადამიანად წარმოიდგინა და ისეთ საქმეებს მოეკიდა, რომელიც მის შესაძლებლობას და მინიჭებულ უფლებებს აღემატებოდა. ცხადია, ესეც სერიოზული მიზეზი იყო ერეკლეს უკმაყოფილებისა, მაგრამ, ეიმეორებ, ასეთი რამ მეფეს აშკარად არასოდეს გამოუვიდა. პირაქით, ი. რეინეგსის გარდაცვალებამდე რამდენიმე დღით ადრე, 1793 წლის 25 თებერვალს, სერგეი ლაზარეს ძე ლაშქაროვისადმი მიწერილ წერილში მეფე ერეკლე კვლავ მადლიერების გრძნობით იხსენიებს იაკობ რეინეგსს: „ამას წინათ სარწმუნოს მეგობარს მაღალკეთილშობილს დობტურს იაკობს ჩვენთვის წიგნი მოუწერია და თქვენის მაღალმსველელობისაგან ჩვენდა მომართ ბოძებული ბევრის რიგის სწეულებისა სამკურხალო წამლები წარმოეგზავნა, რომ სრულებით მოგვეციდა, რომლისთვისაც დიდად მადლობელი გახლავარ...“⁴¹

უფრო მეტიც, როგორც მეფის კერძო წერილებით მტკიცდება, ი. რეინეგსი გარდაცვალების შემდეგაც ერეკლეს მხრივ უაღრესად კეთილი მოგონებებით არის გარემოსილი. 1793 წლის 12 დეკემბერს მეფე ერეკლე პ. ა. ზუბოვისადმი გაგზავნილ წერილში კვლავაც მადლობით იხსენიებს წერილს, „უფლის პოლკოვნიკის იაკობ რეინეგსისა, რომელიც ცხადყოფდა ფრიადსა კეთილმწადებლობასა თქვენსა (პ. ა. ზუბოვისა, რ. ს.) ჩემდა მიმართ...“⁴²

40 დ. ტარდი, იაქუბ ბეი, ე. გუჩუას ბოლოსიტყვაობა, გვ. 286.

41 А. Цагарели. Грамоты, т. 2, вып. 1, с. II, 1898, с. 113.

42 იქვე, გვ. 114, 115.

როგორც ცნობილია, 1783 წლის 10 ივნისს გ. პოტიომკინმა ი. რეინეგსი კვლავ გაიწვია საქართველოდან და მის ნაცვლად „კომისიონერად“ მოავლინა უფრო „კარგად განმსჯელი და თავშეკავებული“ პოლკოვნიკი სტეფანე დანიელის ძე ბურნაშოვი. მას დავალებული ჰქონდა აგრეთვე იმერეთის სამეფოშიც სოლომონ I კახზე რწმუნებულის მოვალეობა შეესრულებინა. სხვათაშორის, სოლომონის სამკურნალოდ მივლინებული იყო აგრეთვე ექიმი ფონ ჯიტენბურგი, რომელიც ამავე დროს საიდუმლო აგენტის მოვალეობასაც ასრულებდა.⁴³ იგი იმერეთში მეუღლესთან და ბავშვებთან ერთად ჩამოსულა.

1783 წლის 6 სექტემბერს, როცა დაისვა საკითხი იმერეთთან ზელშეკრულების გაფორმებისა, ამ მხარეში გაიგზავნა კიდევ ერთი გერმანელი „შტედერი, რომელსაც სოლომონ მეფისაგან გეორგი-ელსჰი საგანგებო რწმუნებულის გაგზავნის საქმე უნდა მოეგვარებინა...“ იგი 1784 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში რაჭის გზით ზ. პოტიომკინთან დაბრუნებულა.⁴⁴

თუ გავიხსენებთ ერეკლე მეფისა და ი. რეინეგსის ურთიერთშეგობრულ დამოკიდებულებას, უნდა ვითქვითო, რომ ი. რეინეგსი, როგორც „კომისიონერი“, არ აღმოჩნდა ისეთი პიროვნება, რომელიც დააკმაყოფილებდა გ. ა. პოტიომკინის მიერ წაყენებულ მოთხოვნებს, გაატარებდა ისეთ დიპლომატიურ ღონისძიებებს, რომლებშიც ნაკლები ყურადღება დაეთმობოდა ერეკლე მეორის წიხადღებებს და წინა პლანზე წამოსწევდა თვით გ. ა. პოტიომკინის იდეებს. სწორედ ამიტომ გაიწვიეს იგი, რამაც მეფე ერეკლეს უკმაყოფილება და სინანული გამოიწვია. ეს ჩანს მის კერძო წერილებში. სადაც მეფე ბოდიშსაც კი იხდის იმისათვის, რომ საკადრისად ვერ გაისტუმრა იგი.

არ არის გამორიცხული, რომ ი. რეინეგსის წასვლის ერთ-ერთი მიზეზი სამეფო კარზე გაბმული ინტრიგებიც ყოფილიყო, რასაც ხელს უწყობდნენ ცარიზმის აგენტები და მაღალი თანამდებობის პირები.

მკითხველი საფუძვლიანი და უსაფუძვლო

რუსულ ისტორიულ ლიტერატურაში ი. რეინეგსი დახასიათებულია, როგორც თავისი დროის ტიპური ავანტიურისტი, კარი-

43 გ. ქიქოძე, გვ. 63.

44 ეს არის დიეზიონის კვარტირმეისტერი ლეონტე ფონ შტედერი. (ვ. მაკაძე, ბესიკი დიპლომატიურ სარბიულზე. თბ., 1968. გვ. 69, 85).

რისტი, რასაც, ჩვენი აზრით, დასაბამი მიეცა ა. ა. მუსინ-პუშკინის, კლავოტის, მ. პოლივექტოვის და ა. იონისიანის⁴⁵ წიგნების გამოცემის შემდეგ. მომდევნო პერიოდში სისტემატურად მეორდება ი. რეინეგის შეურაცხყოფელი ცნობების გამოქვეყნება. პროფ. ი. ცინცაძის პეტად საუბრადღებო წიგნში ნათქვამია, რომ ი. რეინეგის „რადიკ ბნელი საქმეების გამო სამშობლოდან გადახვეწილა, მაგრამ ახლა უცხოეთში თავს „ბარონ ფონ რაინეგსად“ ასაღებდა... წმინდა კი თვით ერეკლეს მოწვევით ამოუყვია თავი თბილისში... ეს „ყველაფრისმცოდნე“ რაინეგის თითქოს (ხაზგასმა ჩვენია — რ. ს.) რჩევა-დარიგებას აძლევდა თბილისის ზარათუხანის ხელოსნებს ძვირფასი ლითონების შენადნობთა დამზადების დროს, შველოდა ხელოსნებს ზარბაზნების და თოფის წამლის დამზადებაში, სელმძღვანელობდა სტამბის საქმეს და ვენეციიდან (ვენეიდან — რ. ს.) სასტამბო მანქანებიც გამოუწერია და სხვა.“⁴⁶

ბოლო წინადადებიდან სიტყვა „თითქოს“ თუ ამოვიღებთ, ი. რეინეგის დამსახურებიდან აღუნიშნელი თითქმის არაფერი დარჩება და სიმართლეც აღდგენილ იქნება. ამას ადასტურებს ყველა ისტორიული წყარო. რაც შეეხება ი. რეინეგის „ბნელ საქმეებს“, რამაც აიძულა იგი სამშობლოდან წასულიყო. ეს არის როზენკრეიციერების საიდუმლო ორგანიზაციაში მონაწილეობა (ეს იყო-მე-17-18 საუკუნეებში გერმანიასა და პოლანდიაში მოქმედი რეაქციული მისტიკურ-ფილოსოფიური საზოგადოება, რომლის ემბლემაა ვარდი — Kosa და ჯვარი — Kzeuz). უფრო ადრე სტუდენტობის პერიოდში, 18 წლის ი. რეინეგის გაერთიანდა აგრეთვე მასონების (ფრანგ. Macons — თავისუფალი კალატოზი) ორგანიზაციაში. ეს იყო რელიგიურ-ეთიკური საზოგადოება, რომელიც მე-18 საუკუნეში ინგლისში აღმოცენდა, შემდეგ კი თავისი ჯგუფები (ლოჟა) შექმნა სხვა ქვეყნებშიც.

მაშინდელი ხელისუფლება სასტიკად დევნიდა როგორც მასონების, ასევე როზენკრეიციერების საზოგადოების წევრებს. გამონაკლისი არც ი. რეინეგის იყო; იგი დაპატიმრებას მხოლოდ იმით გადაურჩა, რომ მოასწრო მიმალულობა.

რუსეთის ელჩი კონსტანტინეპოლში ი. ბულგაკოვი ი. რეინეგს „ბრძოლივას“ უწოდებს და ამბობს, რომ ი. რეინეგის „თურმე დიდბანს იყო სტამბოლს და აქედან ერეკლეს კარზე მოუკალათნია, ხო-

45 А. Ионисян. Россия и армянское освободительное движение. 1944, М. Полкеевтов, Европейские (იხ. აგრეთვე შენიშვნა № 9).

46 ი. ცინცაძე, 1783 წლის... გვ. 91, 92.

ლო შემდეგ თავს „რუსეთის წარმომადგენლად“ ასაღებდაო; სამ-
წახაროდ, ამ არც თუ ისე მართებულმა და ტენდენციურმა აზრმა
პოვა ადგილი აკად. ნ. ბერძენიშვილის ნაშრომებშიც.⁴⁷ მართალია
ი. რეინეგის თურქეთის ტერიტორიაზე ერთ წლამდე დარჩა, მაგრამ
დროის დიდი ნაწილი მოგზაურობას შიშნდომა. იგი სტამბოლში რა-
სდენიმე თვე იმყოფებოდა. რაც შეეხება რუსეთის წარმომადგენ-
ლად „თავის გასაღებას“, ამ საქმეში. როგორც შემოდისახელებული
და სხვა წყაროებიდან ირკვევა, თვით ი. რეინეგის არავითარი აქტი-
ურობა არ გამოუჩენია; იგი თვით რუსეთის სახელმწიფო მოხელეე-
ბმა (ერძოდ გრ. პოტიომკინმა) მონახეს და თავის სამსახურში ჩაა-
ყენეს.

აკად. ნ. ბერძენიშვილის თქმით, როცა ერეკლემ გაააქტიურა
დიპლომატიური ურთიერთობა თურქეთთან, რუსეთის მთავრობა
შეეცადა შემოქმედება მოეხდინა ქართველ მეფეზე. რისთვისაც
გეგმები მრავლად ამოქმედდა ერეკლეს კარზე („ბზროდიაგა“ რეინე-
გისი კი...⁴⁸).

როცა რეინეგის საქართველოში დიპლომატიური მისიით გზავ-
ნიდა. შესაძლოა გ. ა. პოტიომკინს მართლაც სურდა მას აგენტის
როლიც შეესრულებინა, მაგრამ არა გეგონია ი. რეინეგის დაყო-
ლოდა ამ მითითებებს. მით უმეტეს იცოდა, რომ ერეკლე მას კარ-
გად იცნობდა და მის მახვილ თვალსა და გონებას ვერაფერს გამოა-
პარებდა. არ შეეუდგებოდა ამ შორსმჭვრეტელი და გამჭრიახი ქარ-
თველი მეფის საერთო დახასიათებას, მოვიყვანთ მხოლოდ ერთ
ეპიზოდს გიულდენშტედტის მოგზაურობიდან.

როგორც ცნობილია, 1768-1774 წლებში რუსეთის საიმპერა-
ტორო აკადემიამ თავისი ქვეყნის ცალკეული ოლქების, აგრეთვე
შოშიჩნავე ქვეყნების. კერძოდ საქართველოს, კასპიისპირეთის და
სხვა მხარეთა საწარმოო ძალების შესასწავლად მიავლინა ექსპედი-
ცია. მასში მონაწილეობდნენ პალასი, გეორგი, გიულდენშტედტი,
გმელინი, ლეპიოხინი და ფალკი: მ. პოლიევქტოვის თქმით:
«Экспедиция... была большим разведочным предприятием,
обслуживающим, в первую очередь, хозяйственные инте-
ресы и завоевательные устремления дворянской крепостни-
ческой России второй половины XVIII века».⁴⁹

გიულდენშტედტიც რუსეთის საიმპერატორო აკადემიამ კავკა-

47 ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. 4, თბ., 1967.

33. 171, 172.

48 იქვე.

49 М. Полневков, с. 156.

ლისა და სხვა მხარეებში წიავლინა ბუნებრივი რესურსების, წიაღ-
სეულის და სხვათა დასაზვერაად, რასაც იგი დასაწყისში ფარუ-
ლად აქცევდა ყურადღებას. „უზენაესი საიმპერატორო მეცნიერება-
თა აკადემიის მიერ საქართველოში ჩემთვის მოცემული ინსტრუქ-
ციის მიხედვით, მინერალებს თავდაპირველად მხოლოდ მალვით ვა-
ჭივდი ყურადღებას და მცენარეებისა და ცხოველთა შესწავლას
ყოველთვის ვაცხადებდი ჩემი მოგზაურობის მთავარ მიზნად... როცა
ბე ერეკლე მეფესთან მოვილაპარაკე, მან ნათლად გამაგებინა, რომ
მას საქართველოში ჩემი ყოფნის მთავარ მიზნად საბადოების გამო-
კვლევა მიანიჭდა“...⁵⁰ ფიქრობთ ამის შემდეგ ნათელი უნდა იყოს,
რომ მეფე ერეკლე არც ი. რეინეგის მიმართ გამოიჩენდა ისეთ გუ-
ლებრყვილობას, რომ მისი ჯაშუშური საქმიანობა გამოპარვოდა.

ერეკლე მეორე სიხარულით შეხვდა რუსეთიდან ი. რეინეგის
საქართველოში დაბრუნებას. 1782 წლის 27 დეკემბერს იგი გრიგოლ
პოტიომკინს სწერდა: «...от всевысоч. двора прибыл к нам и
полковник, благородный Яков Реннд (Рейнеггс, Р. С.) с воз-
ложенною на него должность. Поелику он приятель наш,
притом знает наш язык и известны ему и обстоятельства на-
ши, то и он принят нами с удовольствием в знак нашего бла-
гополучия. Я имею по приглашению его оказывать ему все-
помоществования мое сколько возможности моей достанет».⁵¹
როგორც ვხედავთ, ი. რეინეგსი ერეკლეს წერილშიც მოხსენიებუ-
ლია როგორც ქართული ენის მცოდნე, კეთილსასურველი და საქარ-
თველოს მდგომარეობაში გარკვეული კაცი. ის ამ ქვეყნიდან ერეკ-
ლეს უკმაყოფილების გამო რომ წასულიყო, ბუნებრივია, ქართველი
მეფე ასე კარგად არ დაახასიათებდა და შესაძლოა მოეთხოვა იმა-
დითვე ი. რეინეგის უკან გაწვევა.

ბრამბატინს თანაპრობი

იაკობ რეინეგსი საქართველოში მოღვაწეობდა 1778-1783
წლებში. ეს ის პერიოდია, როცა ქართლ-კახეთის სამეფოს განსაკუ-
თრებით უჭირდა და ეძებდა ერთმორწმუნე და ძლიერ რუსეთთან
კავშირის დამყარების გზებს. ამავე პერიოდში მზადდებოდა ცნო-
ბილი ტრაქტატი.

ბუნებრივია, დაიბადება კითხვა, თუ რა როლს ასრულებდა გი-
რმანელი მოგზაური ტრაქტატის შედგენაში? პირდაპირი ცნობები

50 გიულენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. 11, გვ. 145.

51 А. Цагарелл, с. 27.

აწის შესახებ არ გაგვაჩნია, მაგრამ ერეკლე მეფის „პირველი მრჩეველი“ ამ საქმეში გულბელდაკრეფილი რომ არ იყო, ამაში საეჭვო არაფერია. როგორც ჩანს, ტრაქტატის ძირითადი ტექსტის შედგენაზე ერეკლე მეფე ი. რეინეგსთან ერთად მუშაობდა ძირითად საკითხებზე, რომლებიც შემდეგ უნდა შეეტანათ ტრაქტატის ტექსტში. რუსეთიდან დაბრუნებისთანავე ერეკლესთან ერთად ი. რეინეგსს შეუდგენია ეგრეთწოდებული „სათხოვარი პუნქტები“, რომელიც 1782 წლის 21 დეკემბერს რუსეთის მთავრობისათვის გაუგზავნიათ.⁵² ამის შესახებ საინტერესო ცნობას ვხვდებით დ. კასრადის წიგნში „ერეკლეს ხმალი“: „რაინჰესი ეჩმიაძინში რომ მიდიოდა, პეტერბურგის შიკრიკებზეა თხოვეს და თავად პოტიომკინთან მიიყვანეს. როგორც საქართველოს სამეფო კარისა და კავკასიის მცოდნე. სწორედ მან შეასრულა საგანგებო დავალება და ერეკლეს შეადგენინა „სათხოვარი პუნქტები“, რაც საფუძვლად დაედო ერთი წლის შემდეგ დაწერილ ტრაქტატსა“.⁵³ ... ამ ციტატიდან ყველაფრის გაზიარება არ შეიძლება, მაგრამ იგი ძალზე საინტერესოა, რადგან, ჭერ ერთი, აშკარად ჩანს საქართველოდან რეინეგსის გაწვევის მიზეზი (სამეფო კარისა და კავკასიის კარგი მცოდნე) და, მეორეც, ლაპარაკია „სათხოვარ პუნქტებზე“, რომლის საფუძველზე მომდევნო წელს ტრაქტატი დაიწერა.

შულტეისი და ტარდი კატეგორიულად ამტკიცებენ რომ დიპლომატიის ისტორიაში „გეორგიევსკის ტრაქტატის“ სახელით ცნობილი რუსეთ-საქართველოს სახელმწიფოთაშორისო შეთანხმება მომზადდა რეინეგსის მიერ.⁵⁴ ჩვენ რაიმე საბუთი არ გაგვაჩნია უარყოფთ ეს მოსაზრება, მაგრამ ტრაქტატის ავტორად მხოლოდ რეინეგსის დასახელება სხვა ავტორების გარეშე. მიზანშეუწონლად მიგვაჩნია, თუნდაც იმიტომ, რომ ჭერ კიდევ 1773 წელს ტრაქტატის ძირითადი პუნქტები შემუშავდა კათალიკოს ანტონ I-სა და უფლისწულ ლევან ბატონიშვილის მიერ. ისინი დიპლომატიური მისიით პეტერბურგშიც კი ჩასულან და ეკატერინე მეორესათვის ტრაქტატის პროექტი მიურობევიან, მაგრამ მაშინდელი ვითარების გამო, ამ წამოწყებამ რუსეთის მხრივ მხარდაჭერა ვერ ჰპოვა.

როგორც ვხედავთ, რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულების გაფორმების ინიციატორებად ყოველთვის ქართველი მეფეები და

52 ი. ცინცაძე, 1783 წლის გვ. 93.

53 დ. კასრადი, ერეკლეს ხმალი, თბ., 1966. გვ. 294.

54 ბ. Шухтес, Л. Тарди, с. 169.

დიდებულები გამოდიან, მაგრამ რუსეთის მხრივ ამ ინიციატივას კარგახანს სერიოზული ნაბიჯი არ მოყვლია.

ასეთი დროც დადგა. 1782 წლის დეკემბერში გ. ა. პოტიომკინმა სწორედ ი. რეინეგსის მეშვეობით შეატყობინა ერეკლე მეორეს, თუ თხოვნას გაიზიარებდა, ეკატერინე მეორე დათანხმდებოდა, ქართლ-კახეთის სანეფო თავის ზღარველობაში მიეღო. ასეც მოხდა. იანვრითში მყოფი ი. რეინეგსი ერეკლეს თხოვნით თბილისში ჩამოვიდა და მონაწილეობა მიიღო იმ პუნქტების შედგენაში, რომელთა საფუძველზე ქართველმა მეფემ თავისი პირობები ოფიციალურად წარუდგინა რუსეთის იმპერატორს. შემდეგ ი. რეინეგსი კვლავ იმერეთში დაბრუნდა. ი. რეინეგსის საქართველოში ყოფნის მომდევნო პერიოდში მოხდა ტრაქტატის გადამუშავება და ახალი პუნქტებით სრულყოფა.⁵⁵ ამიტომ სწორი იქნება. თუ ვიტყვით, რომ ი. რეინეგსი, ერეკლეს კარზე იმ დროისათვის ყველაზე მეტად დაწინაურებული და მრავალმხრივ განათლებული პირი, იყო გეორგიევსკის ტრაქტატის ერთ-ერთი თანაავტორი.

ვ. გუჩუას აზრით, „რეინეგსის დავალებული ჰქონდა, ხელი შეეწყოს რუსეთთან ერეკლე მეორის დაახლოებისათვის და, მართლაც, მან გარკვეული როლი ითამაშა 1783 წლის ტრაქტატის მომზადებაში“.⁵⁶

საქართველოდან საბოლოოდ წასვლის შემდეგ, ი. რეინეგსი ერთხანს ასტრახანშია, სადაც მუშაობდა გუბერნიის ექიმად. 1786 წლის 2 მარტს (და არა 1787 წელს, როგორც მ. პოლიევქტოვს მიაჩნია) იმპერატორმა ეკატერინე მეორემ იგი დანიშნა პეტერბურგის სამედიცინო კოლეგიის წევრად და სწავლულ მდივნად: აი ეს ბრძანებაც. «Указ медицинской коллегии. Доктору Рейнегсу, по званию его, всемилостивейше повелевает присутствовать в медицинской коллегии и притом заступитъ должность ученого секретаря с жалованьем по тому посту. С.—Петербург, 2 марта 1786, Екатерина».⁵⁷

ეს ციტატა შემთხვევით არ მოგიტანია. მასში, ი. რეინეგსის ასტრახანიდან წასვლის ზუსტი თარიღის გარდა, ნათლად ჩანს ის დიდი ავტორიტეტი, რომელიც მას მოპოვებული ჰქონდა თვით იმპერატორ ეკატერინე II წინაშე. ეფიქრობთ. „ბროლიაგას“ ასეთი სიტყვებით არავინ (მით უმეტეს ხელმწიფე) მოიხსენიებდა და არც

55 გ. პაპაძე, გეორგიევსკის ტრაქტატი და მისი ისტორიული მნიშვნელობა, თბ., 1980. გვ. 36, А. Цагарели, Грамоты...т. II, вып. II, с. 28.

56 ლ. ტარდი, იაკუბ ბეი. გვ. 285.

57. Э. Шультенс, Л. Тарди, с. 180.

შოიწვევდა პასუხსაგებ თანამდებობაზე. ამას თვით გ. ა. პოტიომკინის შემდგომი მოქმედებაც ადასტურებს. 1789 წ. იგი კვლავ თავისთან იწვევს ი. რეინეგს და შუამავლად გზავნის ღუნაიზე მოლდავეთში, სადაც რუსეთ-თურქეთის ომი იყო გაჩაღებული.⁵⁸

ტრაქტატის მეხუთე არტიკულით, პირველად საქართველოს სამეფოს არსებობის მთელი ისტორიის მანძილზე, გათვალისწინებული იყო სამეფო კარზე მინისტრ-რეზიდენტის დანიშვნის ევროპული წესი. განზრახული იყო რუსეთის მინისტრ-რეზიდენტად საქართველოში დაენიშნათ სწორედ იაკობ რეინეგსი, როგორც ქართული ენის მცოდნე და რუსეთის ერთგული კაცი.⁵⁹ მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო, რომლებზეც ლაპარაკია წინამდებარე ნარკვევში, გ. ა. პოტიომკინს მის ნაცვლად რეზიდენტად ს. დ. ბუჩინაშვილი დაუმტკიცებია.

ეს ფაქტიც, კერძოდ რეზიდენტ-მინისტრის დანიშვნის წესი, რაც ტრაქტატით იყო გათვალისწინებული და ამ თანამდებობაზე ი. რეინეგსის დანიშვნის განზრახვა, ჩვენი აზრით, კიდევ ერთი მიხედვით (არაპირდაპირი, მაინც) მის მონაწილეობაზე ტრაქტატის შედგენაში.

ასევე, პირველად საქართველოს სამეფომ რუსეთში წარგზავნა თავისი რეზიდენტ-მინისტრი გარსევან ჭავჭავაძე, რომელიც ამავე დროს, ელჩის მოვალეობასაც ასრულებდა.

წოდებითი ავტორის შეხედულება

ი. რეინეგსთან დაკავშირებულ ისტორიულ ლიტერატურაში ისეა მრავალ შეცდომა-შეუსაბამობასაც შეხვდებით.

ასე, მაგალითად, არტურ ლაისტის აზრით, ექიმო რეინეგსი საქართველოში პირველი გერმანელთაგანი იყო.⁶⁰ საყურადღებოა, რომ იმავე წიგნში ა. ლაისტს მოხსენიებული ყავს ი. გიულდენშტედტი, რომელიც ი. რეინეგსზე მ წლით ადრე ჩამოვიდა საქართველოში, მაგრამ პირველობას ავტორი მაინც ამ უკანასკნელს ანიჭებდა. გარდა ამისა, მისთვის, როგორც ჩანს, უცნობია ასევე გერმანელი ჰიბერტერი, რომელმაც ჯერ კიდევ 1396-1417 წლებში იმოგზაურა და აღწერა საქართველო, კერძოდ სამეგრელო: ასევე უცნობია შობერი (1717-1722), ვოლფი (1734), შნეზე (1733-1736), შტედტი (1781) და ა. შ.⁶¹

58 Там же, с. 172.

59 ა. ჭავჭავაძე, 1783 წლის გვ. 140.

60 ა. ლაისტ, საქართველოს ეული, თბ., 1963, გვ. 127.

61 М. Полневков, с. 172-174, 191.

რეინეგის ბიოგრაფიის ერთ-ერთ ვრცელ და სანდო აღწერად წიგნისა ე. შულტეისა და ლ. ტარდის წიგნი, მაგრამ შეცდომებისაგან არც ის არის დაზღვეული. ი. რეინეგის პიროვნება იდეალიზირებულია. ავტორები მასში ხედავენ მხოლოდ დადებითს და სრულიად სდუაბ რეინეგის უარყოფით თვისებებზე, რასაც შეუძლია მკითხველი შეცდომაში შეიყვანოს და თავგზა აუბნოს ი. რეინეგის ისედაც რთული პიროვნების შეფასების დროს. 166-ე გვერდზე ერეკლეს გარდაცვალების თარიღად ამ წიგნში მითითებულია 1790 წ. (1798-ის მაგიერად): გეორგიევსკის ტრაქტატზე ხელისმომწერთა შორის აღნიშნული არიან პოტიომკინი და ბაგრატიონი, ხოლო გარსევან ჰაეჭავაძე გამოტოვებულია. ამავე გვერდზე აღნიშნულია, რომ იმპერატორ ეკატერინეს სახელით მეფისწულ გიორგის 1782 წლის 20 ოქტომბერს რეინეგსა გადასცა ალექსანდრე სეველის ორდენი. ამავე დროს, ამ წიგნში არ არის აღნიშნული ის ორდენი, რომელიც რეინეგის ბელთა იმერეთის მეფე სოლომონ I-ს გამოუგზავნეს 1782 წლის ბოლოს. თუმცა 1782 წლის 27 დეკემბერს პ. პოტიომკინისადმი გაგზავნილ ერეკლეს წერილით მტკიცდება, რომ გიორგი ბატონიშვილზე გადასაცემი ორდენი ი. რეინეგს კი არა. იგი ვინმე კაპიტანს ბაგდათელი სოლომონს ჩამოუტასია, ხოლო ი. რეინეგი მოგვიანებით ამ ორდენის გადაცემის დროს ჩანს თბილისში (А. Цагарели, Грамоты... т. II, вып. II, с. 27)

სხვათაშორის, გიორგი ბატონიშვილის დაჯილდოებას დიდის კმაყოფილებით აღნიშნავს ერეკლე მეფე თავის წერილში, რომელიც 1782 წლის 24 დეკემბერსა და 1783 წლის 3 იანვარს შორის გაუგზავნია გენერალ-პორუჩიკ პავლე პოტიომკინისათვის: «...получил чрез полковника Реннегса, всемилостивейшее ее императорского величества письмо и принял милостивом азнааннование ко мне монаршего напоминания, пожалован сын мой орденом святого Александра. Сей знак, высочайшего ее императорского величества благоволения, оживил дух мой в старости моей, и я молю всевышнего бога о продолжении драгоценных дней века ее, ко благу человеческого рода».⁶²

ე. შულტეის და ლ. ტარდის წიგნის 173-ე გვერდზე აღნიშნულია: «...когда Ираклий II заболел в 1792 г. Реннегс направил к нему графа Бсбутова, одного из своих лучших врачей». ექიმი გრაფი ბებუთოვი სამედიცინო ისტორიულ ლიტერატურაში არსად შეგვხვდება, სამაგიეროდ რეინეგსთან პეტერბურგში სულ

62 ა. ცინცაძე, მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, საისტორიო მოამბე, 23-24, თბ., 1970, გვ. 15, საბ. 2.

ცოტა ორჯერ სამკურნალოდ ჩავიდა ერეკლეს კარზე მყოფი მაღალი თანამდებობის მოხელე დარჩია ბებუთოვი (ბებუთაშვილი), რომლის მკურნალობისათვის ერეკლე, გიორგი და დავითი თავიანთ წერილებში დიდ მადლობას უხდიან ი. რეინეგსს. ჩვენის აზრით, ავტორების მიერ არასწორად არის გაგებული რომელიმე წყარო. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ პეტერბურგიდან თბილისში წამოსულ დარჩია ბებუთაშვილს (გრაფ ბებუთოვს) ი. რეინეგსმა თან გამოაყოლა რომელიმე მოწინავე ექიმი. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენს ხელთ არსებულ 7 წერილში, რომლებიც სწორედ 1792 წელს გაუგზავნეს ი. რეინეგსს ერეკლემ, გიორგიმ, დავითმა, მანუჩარ თუშანიშვილმა, ვარსევან ქავევაძემ, არ არის აღნიშნული არც ექიმის გამოგზავნაზე და არც ერეკლეს ავადმყოფობაზე.

ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ერთი პირადი წერილი, რომელიც ბატონიშვილმა მირიანმა 1788 წლის 14 ივნისს ი. რეინეგსს გაუგზავნა: „...თუ ჩვენს ამბავს იკითხავ, ამ გასაფხულზე დიდი ავადმყოფობა გაწოვიარე. ღმერთმან დაუმაღლოს უფალი დოხტური ავგუსტოვს ასტა (?), დიდად გაისარჯა ჩემზედა, რომელიც თვით თქვენგან არის მანდედან არჩეივთ გამოგზავნილი. ამას მოველი მეგობრისა თქვენისაგან, რომ ზემოხსენებული ესე დოხტური არ დააღოთ. რადგან ასე გაისარჯა ჩვენზედა, ვიცი გიამება განათლებულმა კნიაზმა ლინიაზე განმაწესა, თიფლისის პოლკი მიბოძა და ამ წიგნის წერის თარიღში ვაპირებ ღვთით წასვლას“...

როგორც ვხედავთ ექიმი ავგუსტოვი (სამწუხაროდ მომდევნო სიტყვა გაურკვეველია) მირიან ბატონიშვილთან გასაფხულზე საკართველოში გამოუგზავნია ი. რეინეგსს, რისთვისაც მას კრემენჩუგში მყოფი მირიანი⁶³ დიდ მადლობას უთვლის. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ე. შულტეისსა და ლ. ტარდის სწორედ ამ ექიმის ჩამოსვლა აქვთ მხედველობაში.

ი. რეინეგსთან ახლო ურთიერთობაში იყო ანტონ კათალიკო-ლიც. სამწუხაროდ, მათ შორის მიმოწერა არ შემონახულა. არის ერთი წერილი ანტონისა, რომელიც მას გაუგზავნია მოსკოვის არქი-ეპისკოპოსს პლატონ ლევეინისადმი (1737-1812). მასში ანტონი, სწერს: „თქვენისა ყოვლად სამღვდელთებისა მივიღე წერილი დოხტურისა იაკობ რეინეგსისაგან, რომლითა კმა ვიქმენ წყალობისა და

⁶³ მირიან ბატონიშვილი სწორედ აქ შეხვდა დავით გურამიშვილს, რომელმაც საკართველოში გამოატანა თავისი „დავითიანი“.

მეგობრობისა განუკვეთელობითა⁶⁴...“ მ. ქავთარიას მეტად საინტერესო წიგნში წერილი 1775 წლის შემდეგ პერიოდით არის დათარიღებული. აქ კორექტურული შეცდომა უნდა იყოს. ი. რეინეგისის საქართველოში ჩამოსვლის დრო — 1778 წელია, მაგრამ თუ გავიხსენებთ რეინეგისის პეტერბურგში წასვლას (1781 წ.) და იქედან ჰობრუნებას (1782 წ.), რაც ჩვენი აზრით, მისი პირველი მოგზაურობა უნდა იყოს მოსკოვიდან თბილისამდე, შესაძლოა საძიებელი თარიღი 1782 წლამდე გადმოიწიოს. ყოველ შემთხვევაში, წერილის დაწერის ქრონოლოგიური საზღვრები არ შეიძლება გასცილდეს 1782-1783 წლებს, როცა ი. რეინეგისი მოგზაურობდა რუსეთისა და საქართველოს ქალაქებში.

ი. რეინეგისის ბიოგრაფიული ცნობებისათვის ავტორები ეყრდნობიან ი. ცინცაძის წიგნს, სადაც ორკოფულად აღნიშნულია: „თითქოს (ხაზგასმა ჩვენია — რ. ს.) მას უყისრია პოტიომკინისა და ერეკლეს შორის შეამაელობა“.⁶⁵ დღემდე გამოცემულ ყველა ნაშრომში, ყოველგვარი დაეჭვების გარეშე, დასაბუთებულია, რომ ი. რეინეგისმა განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართველი მეფეებისა და გრ. პოტიომკინის დაახლოებაში, ამიტომ ეს „თითქოს“ უადგილოდ მიგვაჩნია.

პიხიოლუაჟი

შეპირებისამებრ მკითხველს ახლა ი. რეინეგისის ეპისტოლარულ პემეკიდრეობაზეც მოეახსენებთ. მთელი სიცოცხლის მანძილზე მადლიერ მოგზაურს ა. შეუწყვეტია მიმოწერა ქართველ ნაცნობ-შეგობრებთან. შემოინახა ოცდაშვიდი წერილი, რომლებიც რეინეგისს გაუგზავნეს ერეკლე და მეფისწულებმა: გიორგიმ, ვახტანგმა, მირიანმა, დავითმა, აგრეთვე გარსევან ქაქვაძემ, მანუჩარ თუმანოვმა, სამღვდლოების წარმომადგენლებმა და ა. შ.⁶⁶

64 მ. ქავთარია, მე-18 საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1977, გვ. 143.

65 იქვე, გვ. 218.

66 II — კოლექცია, საბ. 609. ფ. ა8-74; 108-104; 112-113; 116-126, საბ. 2002; ფ. 58-63. ჩვენი ყურადღება მიიქცია დოცენტ გ. ჯავახიშვილის მიერ ბორჯომის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში მიკვლეულმა დოკუმენტმა, რომელიც ავტორის თქმით უცნობ პოლკოვნიკისადმი არის მიმართული, ჩვენი ღრმა რწმენით ეს წერილიც (1785 წლის 21 თებერვალი) ერეკლემ სწორედ ი. რეინეგისს გაუგზავნა. ამაზე ლაპარაკობს თვით წერილის შინაარსი. ამგვარად საქართველოდან ი. რეინეგისისადმი გაგზავნილი წერილების რაოდენობა 27-ს მიაღწევს. ამ წერილების მოკლე ანალიზი მოცემულია გ. ჯავახიშვილის სტატიაში („საბჭოთა მედიცინა“, № 6, 1965, გვ. 56-58.).

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ერეკლეს წერილები. მართალია ნათი შინაარსი და დაწერის მიზეზი ნახევრად გასაიდუმლოებულია და სათქმელი ბოლომდე არ არის მიყვანილი, მაგრამ ამ წერილებით სწორი წარმოდგენა გვექმნება ერეკლესა და რეინგესის ურთიერთდამოკიდებულებაზე და ერთგვარად იფანტება ის ბურუსი და გაუგებრობა, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში. არის ღამყიდრებული.

ერეკლე მეორის ყველაზე ადრინდელი წერილი ი. რეინგესისადმი თარიღდება 1782 წლის 9 დეკემბრით. მეფე ატყობინებს, რომ სიიქერილი ჩიილო, ასევე მოვიდა სოლომონის წერილიც, ხოლო რქაური ანბები ზეპირად გეცოდინებო: „მის კეთილშობილებას, უფალს პოლკოვნიკს, დოხტურს იაკობს, ჩვენს კეთილს მეგობარს.

თქვენის კეთილშობილების მიწერილი წიგნი მივიღევიტ. რაც მოგეცაათ ვაცანით. მეფის სოლომონის მიწერილი წიგნიც მოგვივიდა. აგრამ რქაური ანბები ზეპირად გეცოდინებათ... და ამას სამს, ოთხს ღღუჭუღით ჩვენც ჩამოვალთ, თქვენის ნახვის მოსწრაფენი ვართ...“ ამასთან ერთად ბოდიშს უხდის, რომ სოფლების მამულეების საქმე ჰქონლა გასარიგებელი და პასუხი დაუგვიანდა.

წერილის ბოლოს მეფე ი. რეინგესს თხოვს, გადასცეს მოკითხვა „უფალს კაპიტანს“ (ჩვენის აზრით ეს არის კაპიტანი გაბრაელ გალეგოვი-არეშოვი, რომელიც შემდეგ მაიორი გახდა და კრწანისის ბრძოლაში დაიღუპა) და „აგრევე კნიაზ დავით ჩოლოყავეს მრავალი მოკითხვა მოეხსენოს“. ჩვენი ვარაუდით, ეს ის დავით ჩოლოყაშვილია (1734-1808), რომელმაც დიდი ჯოლი ითამაშა ქართული თეატრის დაარსებაში. ამ საქმეში მას გარკვეული დახმარება ი. რეინგესსაც გაუწია. პლ. იოსელიანის ცნობით, დავით ჭიმშერიშვილი, ჩოლოყაშვილი იყო „დიდად ნიჭებული კაცი სიტყვითა და მწერლობითა“.⁶⁷ ი. რეინგესის, გაბრიელ გალეგოვი-არეშაშვილის და დავით ჩოლოყაშვილის ერთად ყოფნაც (რაც ერეკლეს წერილით დასტურდება) ნიშანდობლივია — ისინი ხომ ქართული თეატრის დამაარსებლად ითვლებიან. მათი იმერეთში ერთად წასვლა წარმოდგენის გასამართავ გამგზავრებად გვეჩვენება.

როგორც ცნობილია, რუსეთის იმპერატორის მითითებით 1782 წლის ბოლოს მზადდებოდა ნიადაგი, თუ რა პირობებში უნდა დადებულიყო რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულება. ამ დროისათვის რეინგესს დავალებული ჰქონდა, ზეგაუღენა მოეხდინა ქართველ მეფეებზე და შეერიგებინა (ამაზე მ. პოლავექტოვის წიგნშიც არის ნა-

67 პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1978, გვ. 257.

თქვამი). სოლომონისათვის რუსეთიდან ი. რეინეგსთან ერთად მხატვარიც გამოუგზავნიათ მეფის პორტრეტის დასახატავად. ი. რეინეგსს გრ. პოტიომკინის წერილთან ერთად ჩამოუტანია აგრეთვე რუსეთის იმპერატორის ქილდო-ანდრია მოციქულის სახელობის ორდენი, ვარსკვლავები და კავალერის ლენტი და სოლომონისათვის გადაუცია. ამის შესახებ თვით იმერეთის მეფე მადლობას უხდის გრ. პოტიომკინს: „ყოვლად მოწყალისა და უთვითმპყრობელესისა მიერი წიგნი გვებოძა მე და ამა ქვეყნისა ყოვლად სამღვდელთა არქიერთა, გამოცხადებული და სანატრელი წყალობა, კავალერი პირველი წმინდისა ანდრია მოციქულისა... კვლად ჩემისა სახისა გარდამხატველ გებოძათ, ბრძანებისა თქვენისაებრ დავედგე წინაშე ამა მხატვრისა და რაგვარადაც რიგი იყო თქვენი ბრძანებული აღესრულა, რომელიც რომ მოგერთმევათ“.⁶⁸

ი. რეინეგსის მისიის ძირითადი მიზანი მაინც ერეკლესა და სოლომონის შერიგება იყო, რაც, ამავე დროს, წარმატებით განხორციელდა. ამის შესახებ თვით სოლომონი გრ. პოტიომკინს შენდევს (წერს: „...მზიარულ ვიქმენ, რომ ჩემი და მეფე ერეკლეს ერთობა და სიყვარული გებრძანათ. თქვენის ბედნიერებით, ახლა ურთიერთი სიყვარული გვაქუს და ერთმანეთის ხილვით და სიამოვნებით და მშვიდობით ვიმყოფებით, ნებისაებრ თქვენისა“.

შემდეგნო წერილით, რომელიც ასევე გრ. პოტიომკინს გაეგზავნა, სოლომონი თხოულობს ოფიციალურად გამოაცხადონ, რომ ის რუსეთის სამსახურში იმყოფება: გარდა ამისა, იმერეთის მეფეს ფელდმარშლისათვის საჩუქრად საკუთარი ხმალიც გაუგზავნია.

საინტერესოა დაახლოებით როდის მოხდა ერეკლესა და სოლომონის შერიგება. დღემდე გამოქვეყნებულ ლიტერატურაში მათითებულია ეხოლოდ წელი. 1783 წლის 31 იანვარს გენერალი პ. ს. პოტიომკინი ფელდმარშალ გ. ა. პოტიომკინს შეახსენებს თავის უკანასკნელ პარაკს (9 იანვარი, 1783 წ.), რომელზეც თანდართული იყო ი. რეინეგსის წერილები და აღნიშნავს, რომ როგორც ამ წერილებიდან ირკვევა, ი. რეინეგსი „надежды на успехи имѣет Ираклия“... ამ „უსერდიეში“, ჩვენი აზრით. იგულისხმება ის, რომ ჭერჭერობით არ არის იმედი ერეკლეს და სოლომონის შერიგებისა. ამის მიზეზი კი ის იყო, რომ სოლომონმა შეითვალა ეპიტაფი VI-ის შეილიშვილი ალექსანდრე ბაქარის ძე, რომელიც ქართლის სამეფო ტახტზე პრეტენზიას აცხადებდა. ერეკლესა და სოლომონის ურთიერთობა ამ ხანებში სწორედ ალექსანდრე ბაქარის ძის

იმერეთში ყოფნამ გააძწავა. ამიტომ გრ. პოტიომკინისადმი მიწერილ წერილში სოლომონი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ალექსანდრე რუსეთში გავისტუმრეთო: „თავადისა ალექსანდრეს მიზეზი აღარ გვაქუს. აქედან რუსეთისაკენ გამოვისტუმრეთ და ჩვენ მშვილობა გვაქუს მტკიცედ და ის აქედამ დაეთხოვეთ კარგა ხანია“.⁶⁹

როცა ერეკლე მეფისათვის ცნობილი გახდა ქართლის ტახტის პაძიებული ალექსანდრე ბაქარის ძის იმერეთიდან გასტუმრება, იგი მაშინვე შეურიგდა იმერთა მეფეს. ამის შესახებ იგივე პ. პოტიომკინი გ. პოტიომკინს 1783 წლის 20 თებერვალს უპატაკებს, რომ „...царь Ираклий недавно примирился с ним (с Соломоном, Р. С.)“.⁷⁰

ამ შერიგებაზე ჩვენ შემთხვევით არ გავამახვილეთ ყურადღება. როგორც ისტორიული საბუთები მოწმობენ, ცარიზმის პოლიტიკა გულსხმობდა. ტრაქტატი ერთდროულად გაფორმებულიყო როგორც ქართლ-კახეთის, ისე იმერეთის სამეფოსთან, მათი შერიგებით ორივე ქართველი მეფე თანამოაზრე და რუსეთის იმპერიის მოკავშირე გახდებოდა.

მ. გონიკიშვილის აზრითაც ი. რეინეგსს დაეკლებული ჰქონდა ერეკლეს და სოლომონის შერიგება, რუსეთის მხარეზე გადაბირება და საქართველოს შესახებ ცნობების შეგროვება.⁷¹ ეს მართლაც ასე იყო, მაგრამ ვერ დავეთანხმებით ავტორს, თითქმის ი. რეინეგსმა დავალების მეორე მხარე, ე. ი. ცნობების შეგროვება კარგად შეასრულა. გამოდის, რომ პირველი მხარე, ე. ი. ქართველი მეფეების შერიგება და რუსეთისადმი მათი ერთგულება ი. რეინეგსს ვერ მოუხერხებია, რაც არ არის მართებული. როგორც ზემოთ დავინახეთ, მან დავალების ორივე მხარე შეასრულა დიდის გულმოდგინებით, რაც აღიარებული და დასაბუთებულია თითქმის ყველა ისტორიულ წყაროში.

1783 წლის დასაწყისში ქართლ-კახეთის სამეფოსთან ხელშეკრულების გაფორმება საბოლოოდ გადაწყდა, ხოლო იმერეთთან მისი გაფორმება გაძნელდა, ამიტომ, ეფიქრობთ, რეინეგსის იმერეთში ერჩხანს დარჩენაც ამას უნდა მიეწეროს. ჩვენი აზრით, ეს წერილი ერეკლემ ი. რეინეგსს სწორედ იმერეთში გაუგზავნა („ისევე ჩვენს ქვეყანაზედ ახლო ბრძანდები“), ხოლო „იქაურ ამბებში“ მეფე, ალბათ, ხელშეკრულების გაქიანურებას გულისხმობს.

69 იქვე, გვ. 272.

70 ა. დანცაძე, მსალები გვ. 25.

71 მ. გონიკიშვილი, იმერეთი 18-19 საუკუნეთა მიჯნაზე, თბ., 1979 გვ. 7.

საყურადღებოა, რომ ასეთი გაჭიანურება არ მომხდარა სოლომონ I-ის მიზეზით: საქმე იმაშია, რომ 1774 წელს ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით იმერეთი გარკვეულად დამოკიდებული იყო თურქეთზე, რამაც ერთხანს უზრუნველყო მშვიდობიანობა. რუსეთთან ხელშეკრულების გაფორმებით ირღვეოდა ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით გათვალისწინებული ურთიერთვალდებულებანი. რასაც შესაძლოა მწვავე რეაქცია მოყოლოდა ოსმალეთის მხრიდან, ამიტომ სოლომონი ფრთხილობდა. სხვათა შორის ასეთივე სიფრთხილეს იჩენდა რუსეთის მთავრობაც: მოგვიანებით, 1801 წელს, როცა რუსეთის მფარველობაში შესვლა ითხოვა სოლომონ მეორემ, იმპერატორმა ალექსანდრემ ქართლ-კახეთის მაშინდელ მთავარმართებელს კნორინგს ზემოთქმული მიზეზების გამო უარი შეუთვალა.⁷²

იმერეთის სამეფოსთან ტრაქტატის გაფორმება ამ დროისათვის აღარ მოხერხდა, რაშიც, შესაძლოა, გარკვეულად დააღანაშაულებს ი. რეინეგისი. ესეც ხომ არ იყო საქართველოდან მისი გაწვევის ერთ-ერთი და ძალზე სერიოზული მიზეზი? ყოველ შემთხვევაში, გაცილებით სერიოზული. ვიდრე რეინეგისის ფანტაზიორობა. სწორედ ამ პერიოდს ემთხვევა გ. პოტიომკინის მიერ საიდუმლო ბრძანებანისტრუქციის გაფორმება და ი. რეინეგისის ნაცვლად „კომისიონერად“ პოლკოვნიკ ს. ბურნაშოვის დანიშვნა. ეს იყო 1783 წლის 3 აპრილს.⁷³

ერეკლე მეფის მეორე ბარათი ი. რეინეგისისადმი პირველი წერილიდან 11 დღის შემდეგ, 1782 წლის 20 დეკემბერს არის დაწერილი: მასში მეფე ატყობინებს, რომ თქვენი წიგნები (წერილები) გვიღელთ, რითაც გემადლიერებითო. ეს თქვენს კეთილშობილებაზე ჰქცევდებოდა. მეც თქვენგან პირადად ძალზე მადფიერი ვარო. „მე თქვენთან ბევრი საქმე მქონდა, რომელსაც ჩვენთვის დიდად უანგარიშობდი და სასარგებლოდ ვხედვედი და მომდომე ვიყავ, რომ თქვენთან გამომეცხადებინა აქ ჩემთან რომ ბრძანდებოდით“, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო (მოუტლელობა, მწუხარება) ვერ მოვახერხეო. მწუხარებაში მეფე ალბათ გულისხმობს ბატონიშვილ ლეონის დაღუპვას. ამასთან, მეფე დაბეჭდვით თხოვს რეინეგისს, რათა კვლავ იწახულოს და მოუსმინოს, რაც „ვგონებ ჩვენთვისაც შესაძლად იყოს და თქვენთვისაც სასარგებლო-ო“.

მომდევნო წერილით, რომელიც 1783 წლის 12 აპრილით არის დათარიღებული: ერეკლე მეფე კიდევ მეტი დაბეჭდვით თხოვს

72 იქვე, გვ. 85.

73 ვ. ზაქარაძე, გვ. 62.

ი. რეინეგესს, რომ არ დაიზაროს და ესტუმროს. „ასეთი საქმე მაქვს აქვენიან ლეთით ვგონებ თქვენიც სასარგებლო იყოს და ჩვენიც კვეყნისა... დიღს ხანს არ დაგავიანებთ, ისევე მალე თქვენის ნებართვით პატივით გაგისტუმრებთ. ამ საქმეზე ჩვენმა შეილმა გიორგმა() წიგნი მოგწერათ“. როგორც ზემოთ ვთქვი, ამ დროისათვის რეინეგსი აღარ არის კომისიონერი, მაგრამ იგი კელავ იმერეთშია, სადაც შედარებით სიმშვიდეა, ხოლო ერეკლეს კარზე გამაღიებული მზადებაა ტრაქტატის საბოლოოდ გასაფორმებლად და ხელმოსაწერად. ასეთ დროს ი. რეინეგსი მართლაც რომ საჭირო იყო. შესაძლოა, ქართლ-კახეთის მეფეს სხვა კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი საქმეებიც ჰქონდა რეინეგსთან, მაგრამ თუ რა იყო ეს, ჩვენთვის უცნობია.

ათიოდე დღის შემდეგ, 1783 წლის 27-აპრილს, ი. რეინეგს წერილს უგზავნის ვახტანგ ერეკლეს ძე, რომელიც ბოდიშს უხდის, რომ სასწრაფო საქმის გამო წამოვიდა და ნახვა ვერ მოასწრო: „მე ჰანაზღის ცოცხალი ვარ, თქვენის სიყვარულისა. სიამოვნისა და ერთგულების წადიერებაზედ ვეგები, ვითხოვ, რომ თქვენის მწყალობლისაგან დაუგდები ვიყო“. ამ წერილით ვგებულობთ, რომ ვახტანგი იმერეთში ყოფილა, მაგრამ სასწრაფო საქმეების გამო რეინგის ნახვა ვერ მოუხსრია.

ი. რეინეგსმა ისმინა ერეკლე მეფის თხოვნა, თუ სხვა რამ ამოძრავებდა. იმერეთიდან კელაე მასთან ჩავიდა, სადაც დარჩა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1783 წლის 10 ივნისამდე — ასტრახანში გუბერნიის ექიმად გამწესებამდე. როგორც ირკვევა, საქართველოში ყოფნის ბოლო დღეებშიც ი. რეინეგსი კელაე კარგად ერკვევა არსებულ ვითარებაში და ერთგულად ასრულებს პოტიომკინისა და ცარინის სხვა მაღალი მოხელეების მითითებებს. პ. ს. პოტიომკინი ირეკლესაგან: მიღებულ წერილს, 1783 წლის 23 მაისის საკუთარ წერილთან ერთად გ. ა. პოტიომკინს უგზავნის, ერეკლეს წერილში ნათქვამია: «Наспешу собрать всенужные сведения и в след за ним, с подробным донесением к вашему превосходительству пришло. Господин полковник Рейнегс ведающий о здешних обстоятельствах, донесет вам подробнее».⁷¹

ი. რეინგესი სხვა წერილებშიც იხსენიება, როგორც საქართველოს საქმეების კარგი მცოდნე, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ კონსილიონერობიდან დათხოვნის მიუხედავად, იგი კვლავ დიდ სამსახურს უწევდა რუსეთის ხელისუფლებას თავისი მიზნების გახორ-

ციელებაში, რადგანაც ეს მიზნები ქართველი მეფეების შერიგებას და რუსეთ-საქართველოს ურთიერთდაახლოებას ემსახურებოდა, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ი. რეინეგსი ერთდროულად ქართველ მეფეებსაც ეხმარებოდა მათი ჩრდილოეთური პოლიტიკის განხორციელებაში. მომდევნო წერილი ი. რეინეგსს ასტრახანში გაუგზავნეს. წერილთა ავტორები არიან გიორგი ბატონიშვილი, არტემ ლალეგვა, გიორგი ერისთავი. იოსებ სოქეხთა არქიმანდრიტი, სარგის შამატუნიანცი, სულხან ბეგთაბეგოვი. 4 წერილი კერძო ხასიათისაა. ამათგან საინტერესოა სომეხთა არქიმანდრიტის იოსების წერილი, რომელიც 6 პუნქტად არის ჩამოყალიბებული: აქედან 5 კერძო ხასიათისაა.

იოსები აცხობინებს რეინეგსს, რომ სოლომონ ბეჟანის ძე მხარგრძელს მეფე ღიზს შეპირდნო და თხოვს რეინეგსს უშუამდგომლოს, რათა ეს ღიზი კარგი იყოს; ერეკლე მეორესაგან ჩვენს გვარს რაც ებოძა, ამის შესახებ ყველაფერი მოახსენე ხელმწიფესო, რისთვისაც რეინეგსს პპირდება ქრთამსა და ურჩევს, ალა ივან ლაზარიჩთან და მარქარასთან ერთად საიდუმლოდ იმოქმედოს; გარდა ამისა, თხოვს უშამდგომლობას, რათა გურგენ ესტატეს ძე არეშოვიც გახდეს რუსეთის აზნაური; სტეფანე ისაკიჩსაც დაეხმარეთო: ჩემი ჭამაგირის მომატებაზეც იზრუნეთო. რათა პავლე სერგოვეიჩის (პოტიომკინის — რ. ს.) მიწერილობა როგორმე მოხერხებულად მიერთვას მეფესო. არქიმანდრიტი რეინეგსს აცხობინებს აგრეთვე, რომ შოლდავეთში მცხოვრებ სომეხებს ადრე ეპისკოპოსს სომეხთა პატრიარქი ეჩმიადინიდან უგზავნიდა. ახლა კი აქედან გაგზავნილი პატრიარქი აღარ მიიღესო და თხოვს დაეხმაროს, რათა რუსეთის ხელმწიფისაგან კვლავ მიიღონ ამის ნებართვა.

წერილების დიდი ნაწილი პეტერბურგშია გაგზავნილი. ყველა მათგანი კერძო ხასიათისაა: მათი ავტორები ძირითადად წამლების გამოგზავნას თხოვენ. განსაკუთრებით ბევრია გიორგი ბატონიშვილის ამგვარი წერილი. ზოგ მათგანში წერილების ავტორები მაღლობას უხდიან ი. რეინეგსს მათი თხოვნის შესრულებისათვის.

საინტერესოდ მიგვაჩნია ი. რეინეგსისადმი დავით გიორგის ძე ბატონიშვილის 1792 წლის 1 დეკემბრის წერილი, რომელშიც ლაპარაკია, ჩვენი აზრით. ისტორიულ ლიტერატურაში უცნობ, ერთ საბრძოლო ეპიზოდზე. იგი არ არის შეტანილი თ. ბაგრატიონის „დავით ბაგრატიონის ისტორიაში“ და ამგვარად ვფიქრობთ სპეციალისტებისათვისაც. არ იქნება ინტერესს მოკლებული.

„ჩემო მოწყალეო ხელმწიფე, რამდენიმე ეამმა წარვლო. თქვენი ამბავი ვერა ესცან რა და ამისათვის ვსწუხ. აქაურს ამბავს მოგახსენებ. ნოემბრის 22 მამათ ხანის (ალა მაჰმად ხანის, რ. ს.) ელჩი მო-

ვიდა ბატონთან. შირაზი აუღია და თორმეტი ათასი კომლი კაცი აუყრია და თერჯანს მოუყვანია და იქ თავისი მოადგილე დაუგდია და შეძლოვლია, თუ უკანონოდ მტერი არ გაუჩნდა რა, უთუოთ, მოვაო. აქეთ ჩვენ გველაპარაკება, იქით შუშას, ამისათვის რადგან საზღვარი ის არის. ჯერ ელჩი აქვე არის და არ გაუსტუმრებია. მეზობლები ყოლგნით შერიგებულნი არიან: ოსმალეთ და ყიზილბაშნიც და ვგონებ ჩვენსა და განჯაში კი ალლიშობა მოხდეს. ამის მიზეზისათვის, რომ, ჰე რომ ბორჩალოს მხრისაკენ ცოტა ოდენის კამანდით ვიყავ, იმათ ზუთასის კაცის ერთი ფინსათბაში გამოეგზავნათ, რომელიცა არს პოდპოლკოვნიკი. მოვიდნენ და ბორჩალოდამ ერთი ოინმალნი აპყარეს, რომელიც ძველთაგან ისევე განჯელები ესახლნენ და მე შევიტყვე. ჩემის კამანდით მოვეწვიე, ომ მოგვივიდა, დავამარცხეთ და ვხოცეთ ასამდის კაცი და დავაყრევინე ჩვენი ობა. და ეს არის პირველს პუნქტად დადებული. მაგრამ იხვეწება და ოთხიათას თუმანს ქრთამს აძლევს ბატონს და შვილს მწეველად, ნუ ავიშლებითო: ერევანიც დიდად იმსახურებდა. ჯერ ყოვლითურთ მშვიდობაა“.

წერილის მეორე ნაწილში ნათლად ჩანს დავით ბატონიშვილის ახლო დამოკიდებულება ი. რეინეგსთან. აგრეთვე ლტოლვა სამხედრო ხარისხისა და მეცნიერებისაკენ, დაინტერესება იმდროინდელი სამეცნიერო ლიტერატურით და ა. შ.

„ცარევიჩის გიორგისას, შენის მეგობრისას შეიტყობდი, რომ საქართველოსათვის მიალოცვინა მემკვიდრეობა, მაგრამ მე დავარჩი ასე აქ. მიშველე რამე, ერთი ჩინი მიშოვე, ეგების მაგ მეცნიერის ადგილის ზილვა მელირსოს, რომ ეგების ჩემმა გონებამ უმეტერების ბიჭდი განიპარცვოს, რომ ვინიცობა ბედნიერება მომადგეს, უბედურებად არ შემერაცხოს და ზუბოვსაც (ვალერიან ალექსანდრეს ძე ზუბოვი, გრაფი გენერალ-ანშეფი (1771-1804)—რ. ს.) წიგნი მოვაროვი რა ეცადე ჩემსას აღრიცხვასა მანდ“.

შემდეგ ბატონიშვილი რეინეგსს თხოვს სიცოცხლის ესენციას, რადგანაც „მოგარევე“ ვარ და დიდად საჭიროა მინდვრის კაცისათვის. ერთი ღურბინდით მიბოძე, დიდად საჭიროა ჩვენს ქვეყანაშიო.

მინაწერში ბატონიშვილი ი. რეინეგსს თხოვს, გამოუგზავნოს აგრეთვე რუსული და ფრანგული ლექსიკონები. წერილს ხელს აწერს: „თქვენი მეგობარი მეფის ძის ძე დავით უძლეველი“.

საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთ წერილში რეინეგსის მამის სახელად რატომღაც ჩაწერილია „აფანასიჩი“, ხოლო მეორეში „იაკოვლევიჩი“. ასევე საინტერესოა ისიც, რომ „კომისიონერად“ დანიშნის. ამ თანამდებობიდან დათხოვნისა და საქართველოდან წასვლის

შემდეგაც წერილების დიდ უმრავლესობაში რეინეგსს იხსენიებენ პოლკოვნიკის სამხედრო წოდებით.

ი. რეინეგსისადმი გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილი ეკუთვნის ეინმე არტემ ლალეგვას (ეს გვარი და „1784“ წერილის ბოლოს დასმულ სამკუთხა ბეჭედზე იკითხება). საკითხავია, ლალეგვა (ლელე-ვა?) ხო? არ არის რუსული გალეგოვის შესატყვისი ქართული ფორმა? წერილის ავტორი საყვედურობს ი. რეინეგსს, რომ მან კრემენ-ჩუგში წასულ ძმას (ჩვენი აზრით გაბრიელ გალეგოვს, რ. ს.) გაატანა წერილები და მათზე პასუხი არ მიუღია. ლალეგვა წუხს, რომ რეინეგსის ამბავს კითხულობენ ბატონიშვილები გიორგი, დავითი, იოანე და არ სჯერათ, რომ მას (რეინეგსს) წერილი არ მოუწერია და თავისი ამბავი არ შეუტყობინებია. არტემ ლალეგვა რეინეგსს თხოვს სადმე უშოვოს სამუშაო, როგორც „მარგალიტის დამახვერეტელს“ და პირდება 5000-დან 10000-მანეთამდე შეგემატებათ.

როგორც ზემოთ ვთქვით, 1787 წლის აგვისტოს თვეში კრემენ-ჩუგში მართლაც იყო მაიორი გაბრიელ გალეგოვი (არეშოვი) არქიმანდრიტ გიოზთან, სულხან თუმანიშვილთან და სიმონ ეგნატაშვილთან ერთად, ანიტომ ვფიქრობთ, რომ გალეგოვი და ლალეგვა ერთი და იგივე გვარია, ხოლო გაბრიელ გალეგოვი და არტემ ლალეგვა ძმები არიან.

ერეკლე მეორის ბოლო წერილში ი. რეინეგსისადმი, რომელიც დათარიღებულია 1792 წლის 24 ოქტომბრით, მეფე მადლობას უხდის ადრესატს ავადმყოფ დაჩნია ბებუთოვზე დახმარების აღმოჩენისათვის.

ი. რეინეგსს საქართველოდან უკანასკნელ წერილს უგზავნის გარსიენან ჭავჭავაძე (1792 წ. 8 დეკემბერი), რომელიც საქართველოზე ზრუნვისათვის მადლობას უხდის და გადასცემს თავისი ხუთი წლის ვაჟის ალექსანდრეს (1787-1846) მოკითხვას.

დიდ ინტერესს იწვევს ერეკლეს კიდევ ერთი წერილი, რომელიც მართალია ი. რეინეგსისადმი არ არის გაგზავნილი, მაგრამ გამოხატავს მეფის დამოკიდებულებას სტუმრისადმი და იმ დიდ მადლიერებას, რომელიც მას სამეფო კარზე დაუმსახურებია: „ქ. ჩვენ ბრძანება არს არღუთაშვილო თაყაე, მერე შენ უნდა იაკობ დოხტურს გაჰყევე, ზოლნიის მამასახლისიცი თან წაიყვანე, ქვემო ბოლნიის მამული რაც არის, იმის სამძღვრები კარგათ შეიტყვე და ის მამული იაკობ დოხტურს მიაბარე. აღიწერა აპრილის ქე ქკს უფთ“ (25 აპრილი 1781 წ.).⁷⁵

75 საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ს. ჯანაშიას სახ. მეცნიერ. ხელნაწერთა განყოფილება, საბ. 1385.

დიახ, ერეკლე მეორემ საქართველოში სამსახურისათვის საქართველოდან პირველ გამგზავრებამდე 2,5 თვით აღრე რეინეგსს აჩუქა ბოლნისის 7 სოფელი, სადაც 700 კომლი ცხოვრობდა. რეინეგსისავე სიტყვებით, ამ სოფლებიდან წლიური შემოსავალი 4000 ფორინტს შეადგენდა. ვფიქრობთ „ქაშუშის და კარიერისტიკისათვის“ ასეთ გულუხვობას არავინ გამოიჩენდა.

საქართველოს აღწერა

რეინეგსმა დაწვრილებით აღწერა ერეკლე II მიერ ნაჩუქარი სოფლების ისტორია. გარდა ამისა, მასვე ეკუთვნის ქართლისა და კახეთის ზოგიერთი სოფლის დახასიათება, რომელიც შეტანილია არტურ ლაისტის წიგნში და რეალურად ასახავს იმდროინდელი საქართველოს ამ მხარეების მეტად მძიმე მდგომარეობას: „...ქართლში და კახეთში ყველგან (ქარიელი სოფლები, ციხეები და დაბები ზედებოდა. გრემი და მისი მეზობელი სოფლები ნახევრად ნანგრევებში იყო ჩაფლული. ქიზიყში მოსახლეობა მხოლოდ მთებში დარჩენილიყო. ლეკების შიშით ვაკეში ცხოვრება აღარავის სწადდა. ყვარელში თუმცა ბევრი ქვეთიერის სახლი — ეკლესია იდგა, მაგრამ ისინიც დატარებულნი იყვნენ. საგურამო ლეკებისა და ყაზახების ბუდედ ქცეულიყო, მუხრანში ერთი კაციც აღარ მოიძებნებოდა“...⁷⁶

ასევე საინტერესოა იმდროინდელი თბილისის რეინეგსისეული აღწერა: „ერეკლე მეფის დროს თბილისში ოთხიათასამდე სახლი იდგა. მაგრამ მომეტებული მათგანი ძალიან უღამაზო ყოფილა და შიგნითაც სულ სადა მოწყობილობა ჰქონია. საკმარისია ითქვას, რომ საკვამური იშვიათად თუ ჰქონდა სახლს დატანებული, ფანჯრებშიც იშვიათია მინები, მათ მაგიერად ერბოთი გაელენთილი ქალაღლი იყო გაკრული ფანჯრის ჩარჩოებში“.⁷⁷

ი. რეინეგსმა კარგად შეისწავლა აგრეთვე იმერეთიც. თავის დღიურებში იგი ძალზე აქებს იმერთა სტუმართმოყვარეობას. ისინი ყველა ნაცნობ მგზავრს პურს, ხილს, ღვინოსა და სხვას შესთავაზებდნენ. სტუმართმოყვარეობით ნაქები არიან აგრეთვე მეგრელებიც.⁷⁸

ი. რეინეგსის ცნობით, 1782 წელს იმერეთში 19000 კომლს ითვლიდნენ.⁷⁹ აქ საძოვრების სიმცირის გამო მსხვილფეხა პირუტყვი

76 ა. ლაისტა, გვ. 128.

77 აქვე, გვ. 130.

78 აქვე, გვ. 272.

79 ი. გონიკიშვილი, გვ. 13.

ცოტა ჰყავდათ, სამაგიეროდ ბევრი იყო წერილფეხა საქონელი მოსახლეობის რიცხვის მიხედვით უფრო დიდი საწერეთლო ყოფილა, რომლის შემდეგ მოდიოდა საწულუკიძეო, სადაც 800 კომლ ცხოვრობდა. სანიჟარაძეოში ამ დროს 600 კომლი ყოფილა.⁸⁰

ქართლის შესახებ რეინეგის აღნიშნავს, რომ ის აღარ წარმოადგენს იმერეთის იმ დაბლობს, სადაც სტრაბონის დროს მრავალი ქალაქი იყო მშვენიერი შენობებით და ადამიანის სიამოვნებისათვის საჭირო ყველა სიკეთით. თათრებმა და ლეკებმა ეს მშვენიერი ქვეყანა უდაბნოს დაამსგავსეს და მოსახლეობას დაავიწყეს წარსული ზედნიერი ცხოვრება. ახლა ხალხი მიწურებს შეხიზნვია და მშვიდობიანობაზე ოცნებობს, მაგრამ ლეკები მიწის ქვეშაც არ ასვენებენო.

გაუდაბურებული ქვეყანა სწორედ ერეკლეს აუღოროძინებია. შეუზღუდავს ტყვეების სყიდვა, ხალხიც თავის მიწაზე დამაგრებულია⁸¹.

მეფობრად დარჩა

საქართველოდან გაგზავნილი ყველა წერილი გამსჭვალულია იაკობ რეინეგისადმი მადლობის გრძნობით, პატივისცემითა და სიყვარულით. არცერთ მათგანში არ შეგვხვდრია უბრალო საყვედურიც კი, რაც გვაფიქრებინებდა, რომ რეინეგისი საქართველოდან წასვლა გამოწვეული არ იყო მეფესთან, უფლისწულებთან ან დიდებულებთან ურთიერთობის გაუარესებით. როგორც ირკვევა, ცარიზმის მაღალი თანამდებობის მოხელეები, როცა სჭირდებოდათ, მაქსიმალურად იყენებდნენ ი. რეინეგისი ნიჰსა და უნარს. ხოლო სხვა დროს არ იშურებდნენ მისთვის შეურაცხყოფელ ეპითეტებს.

ჩვენს მიზანს არ შეადგენს, იაკობ რეინეგისი დავხატოთ რაღაც იდეალურ პიროვნებად. მისი ბიოგრაფია ბევრნაირი უცნაურობით არის სავსე: მას მართლაც ახასიათებდა საეჭვო და უარყოფითი თვისებებიც. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს მისი საიდუმლო კავშირი ინგლისის საელჩოსთან, რომელიც მას საქართველოში ჩამოსვლამდე, თურქეთში ყოფნის დროს დაუმყარებია: მისი მისწრაფება მაღალი კარიერისაკენ, სხვადასხვა არარეალური გეგმების შედგენა. გამოდრეკილსავე ღრღოვა და ა. შ. კერძო წერილებიდანაც გამოსჭვივის, მაგრამ ყოველი უარყოფითი განსაკუთრებულად არის ხაზგასმული რეინეგისი ბიოგრაფების მიერ და ასახულია ბევრ ნაშრომში. მაგ-

80 იქვე, გვ. 43.

81 გ. ქიქოძე, გვ. 110.

რამ ძალზე ძნელია დაასახელო იმდროინდელ მეფის კართან დაახლოებული პირი, რომელსაც არ ამოძრავებდა პირადი განდიდების, კარიერისა, თუ გამდიდრების სურვილი. ი. რეინეგესს პატრიოტიზმი, ალბათ, დიდად არ მოეთხოვებოდა, მაგრამ მან საქართველოში ხან-წოკლე დროის მანძილზე იმდენი კარგი გააყეთა, როგორც ნიქიერმა, გახსწავლულმა, უნივერსალური ცოდნით აღჭურვილმა მეცნიერმა, ექიმმა, პოლიგლოტმა, იმდენი ახალი რამ დანერგა და ხელი შეუწყო პოლიტიკური და ეკონომიკური რეფორმების გატარებას, რომ არც მის პირად თვისებებს, ანანტიურიზმს და კარიერიზმს, არც მის ფანტატიურ გეგმებს ამ სასიკეთო საქმეების ფონზე საქართველოსათვის და ქართველი მეფეებისათვის ზიანი არ მიუყენებია. ნაკლი და მცდარი ნაბიჯები თვით ი. რეინეგესს აყენებდა ზიანს და ურთულებდა ცხოვრებას.

სამწუხაროდ, ჩვენს მუზეუმებსა და ხელნაწერთა ფონდებში, რამდენადაც ვიცით, არ შემორჩა ი. რეინეგესის მიერ საქართველოში გამოგზავნილი წერილები, რითაც გარკვეული წარმოდგენა შეგვექმნებოდა ამ პიროვნებაზე. ერთგვარად ნათელი მოეფინებოდა მის დამოკიდებულებას ქართველ მეფეებთან და დიდებულებთან. ამ ხარვეზს მნიშვნელოვნად ავსებს ერთი მეტად საყურადღებო წერილი, გაგზავნილი ლაიბახის (ახლანდელი ქალაქი ლიუბლიანა იუგოსლავიაში) უნივერსიტეტის პროფესორ პაქქუეტისადმი, რომელიც გადმოგვჩუქდით გერსტენბერგის წიგნიდან ე. შულტეისისა და ლ. ტარდის მიერ: «... В лице Ираклия я познакомился с самим велико-лепным человеком, какого только могла подарить природа человечеству. Я проникся таким уважением и любовью к нему, как к родному отцу. Волею судьбы я еще несколько раз имел возможность заслужить его милость. Его старший сын и наследник престола князь Георгий тяжело заболел. Благодаря моим скромным знаниям, приобретенным во время моей врачебной деятельности в Европе, мне удалось добиться полного выздоровления князя Георгия; в знак благодарности Ираклий II буквально осыпал меня всяческими милостями. Он пожаловал мне царскую одежду из драгоценной ткани, дорогие меха и большую сумму денег; я получил право приходить в любое время, без приглашения, во дворец и принимать участие в трапезе царской семьи; мне был пожалован титул «бея», являвшимся самым высоким титулом в этой стране»...⁸² მკითხველი დაგვერწმუნება, ეს წერილი იმდენად

ბასაჩერებლად და გულმხურვალედ არის შედგენილი, რომ აღამიანს ძალუენებურად გაეფანტება ყოველგვარი ეჭვი მისი ავტორის მი-
მართ. მართლაც, ძნელი დასაჩერებელია, ამ სიტყვების მთქმელს
გაორებული აზრები ჰქონოდა, რითაც ის დიამეტრალურად განსხვა-
ვდება თავის თანზნებ კოპარისაგან.⁸³

სხვათა შორის, არის ერთი, ჩვენი აზრით, რეზონური ცნობა
იმის შესახებ, რომ ი. რეინეგსს გარდაცვალებამდე ერთი წლით
ადრე განზრახული ჰქონდა, ჩასულიყო საქართველოში:
« В 1792 году Рейнеггс сообщил Гарсевану Чавчавадзе...,
что намеревается посетить Грузию. Зимой 1793 г. Рейнеггс
был еще полон сил и активно готовился к поездке в Гру-
зию ». ⁸⁴ მაგრამ ამ განზრახვას ახდენა არ ეწერა, 1793 წლის 10
მარტს იგი გარდაიცვალა (დაასაფლავეს პეტერბურგში, ლუთერან-
თა სასაფლაოზე). ასეთი განზრახვა ერთხელ კიდევ ნათლად მეტყვე-
ლებს ი. რეინეგსისა და ქართველი დიდებულების კარგ ურთიერთ-
დამოკიდებულებაზე.

ამ პიროვნების შესახებ რეალური წარმოდგენის შესაქმნელად,
ჩვენი აზრით, აუცილებელია მისივე დღიურების გაცნობა (რომლე-
ზსაც ავტორია აბსოლუტური უმრავლესობა და მათ შორის ჩვენც

83 გრაც კოპარის ქანმოთქმობა 1779 წელს გაუარესდა და მან თავი შეა-
ფარა თბილისის კაპეციბთა ბარდენის მომასტერს. აქ მას უელიდნენ და მკურნა-
ლობდნენ. აქედან იგი მრავალ წერილს გზავნიდა ავსტრია-უნგრეთში, თხოულობ-
და სასწრაფოდ გამოეგზავნათ ფელი, რათა გაესწოებინა ვალები და სამშობ-
ლოში დაბრუნებულიყო, მაგრამ ეს თხოვნა შეუსრულებელი დარჩა. 1780 წლის
26 სექტემბერს ავსტრია-უნგრეთის სამეფო სსახლის კანცელარიამ მიიღო
ოფიციალური ცნობა იმის შესახებ, რომ გრაცი იანოზ კოპარი გარდაიცვალა
1780 წლის 6 მარტს, თბილისში. ცნობის ავტორი ყო გრატის მსახერი სანტე
კამილო ფელეტი. იმავე ცნობაში იგი თხოულობდა კოპარიზე დახარჯული თა-
ნსა აენახლაურებიანთ გარდაცვლილის ქონებზე. ეს თხოვნა დაემაყოფილე-
ბათ, (Э. Шульценс, Л. Тарди, с. 180).

ი. კოპარისაც შეუდგენია დღიურები. რომელზეც 1830 წ. მისი გარდაცვა-
ლებიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ გამოუქვეყნებიათ. დღიურებიდან ირკვევა
კოპარის განწყვეტულობა. თუმცა სიკედილის წინა წაწერებში იგი ღალატობს
ობიექტურობას და წუწუნებს იმის გამო, რომ მას უცხო ქვეყანაში (საქართვე-
ლოში) უღირსად მოექცნენ. ამ დროისათვის კოპარის დამოკიდებულება რეინეგ-
სისადმი იმდენად მტრულია, რომ ის თავის მარჩენალსა და თანამგზავს აღარც
ახსენებს. თვით ი. რეინეგსიც აღიარებს, რომ კოპარი უკანასკნელ ხანს ძალზე
გულზნაოდ და ქედმაღლურად იქცეოდა. (там же, с. 179).

84 Э. Шульценс, Л. Тарди, с. 173. Авторам не указываются
источники.

ორიგინალში არ ვიცნობთ), რომელიც ცალკე წიგნად გერმანულ ენაზე გამოვიდა 1796-1797 წლებში, გოთაში.

კავკასიაში ყოფნამ და მისი ზოგი პროვინციის დაწვრილებით შესწავლამ ი. რეინეგს საშუალება მისცა შეეგროვეზინა ძალზე საინტერესო და მდიდარი მასალა, რომლის საფუძველზეც დაიწერა ეს ვრცელი ნაშრომი. როგორც ირკვევა გოთაში გამოცემული წიგნის მასალა ავტორის გარდაცვალების გამო აღარ შესწორებულა. ამ წიგნის ხელნაწერი ინახება ქ. ლენინგრადში სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში. ხელნაწერი ი. რეინეგსს ეკატერინე II-სთვის მიურომეცია. ხელნაწერის შინაარსი ნათელს ხდის, რომ ავტორს ის შეუქმნია არა მარტო პირადი დაკვირვების საფუძველზე. არამედ გამოუყენებია იმ დროს არსებული მეცნიერული ლიტერატურაც. ხელნაწერი შედგება წინასიტყვაობისა და 131 პარაგრაფისაგან. მასში არის გეოგრაფიული, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ლინგვისტური ხასიათის ძალზე საინტერესო მასალა, რომელიც ძირითადად კავკასიას, მაგრამ უფრო დაწვრილებით საქართველოს შეეხება. საყურადღებოა, რომ ამ ნაშრომში არსებული ბევრი მასალა სხვა წყაროებში არ გვხვდება, ამასთან ისინი ავსებენ ოფიციალურ მასალებს XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ეკონომიკას, სამთო საქმის განვითარებას, სოციალურ-პოლიტიკურ ისტორიას რომ შეეხება. მიუხედავად ზოგიერთი ნაკლისა, ი. რეინეგსის ნაშრომი ძვირფას ისტორიულ წყაროდ არის მიჩნეული.⁸⁵

სხვათა შორის, გასულ საუკუნეში განზრახული ყოფილა ამ წიგნის ქართულად თარგმნა, რაზეც ყურადღება გაუმანვილებია „დროების“ რედაქტორს, ჩვენს სასიქადულო მწერალსა და მთარგმნელს ივანე ჩაჩაბელს: „საქართველოს ისტორიის მოყვარულთ იციან, რომ ოთხი წლის განმავლობაში 1779 და 1783 წელთ შორის საქართველოში მოვლო და აღწერა ერთმა მსწავლულმა ნემეცმა, სახელდობრ დოქტორმა იაკობ რაინექსმა, მისი აღწერა არ ჰგავს საქმეთა და გარემოებათა უცოდინარ მოგზაურის ნაწერებს, რომლითაც ასე მდიდარია მგზავრობათა ლიტერატურა. რაინექსი, როგორც ერთი უგახათლებულესი ერის ინტელექტუალური და განვითარებული პირი, პირისპირ იცნობდა საქართველოს მეფეს გმირთა-გმირს ერეკლეს.

85 В. Г. Гаджиев. «Историко-этнографическое описание Кавказа» Якова Рейнегса, как исторический источник. Тезисы докладов Всесоюзной научной сессии посвященной 60-летию образования СССР, Сухуми, 26-28 Октября, 1982, с. 28-30.

დადიოდა მისს სასახლეში, გაიყნო ზედმიწევნით. მაშინდელი ჩვენი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მდგომარეობა და საზოგადო მოღვაწენი, გადავიდა იმერეთში, საქართველოს დასავლეთ ნაწილში და გაიყნო იქაური მეფის კარიც და დიდებულნი და ყველაფერი ეს აღწერა ერთ მოზრდილ წიგნად. ეს წიგნი 1796 წ. გოტაში გამოცემული. ჩვენ ვსახეთ ბ. გაბრიელ ხატისიანის ხელში, რომელიც აპირებს მის თარგმნას ქართულად. თქმა არ უნდა, რომ დიდი მადლობის ღირსი იქნება ბ. გ. ხატისიანი ამ ფრიად საჭირო შრომის თარგმნისათვის.

რედაქტორი ი. მაჩაბელი⁸⁶

ასე აფასებდა ი. რეინეგის პიროვნებას დიდებული ქართველი მამულიშვილი და ასე განსაკუთრებით საჭიროდ თვლიდა მისი შრომის გამოქვეყნებას.

მას შემდეგ თითქმის 100 წელი გავიდა და იაკობ რეინეგის შეტად საინტერესო და საჭირო წიგნი კვლავ უცნობია ქართველი მკითხველისათვის. სრულდება 200 წელი გეორგიევსკის ტრაქტატის სელმოწერიდან. ამავე პერიოდში მოღვაწეობდა საქართველოში ი. რეინეგი. ტრაქტატის ერთ-ერთი თანაავტორი. ასევე, წელს შესრულდება 190 წელი ი. რეინეგის გარდაცვალებიდან. ამ თარიღებთან დაკავშირებით. ვფიქრობთ, კარგი იქნება მკითხველმა იიღოს ქართულად თარგმნილი ი. რეინეგის წიგნი საქართველოზე.

24 იული — 28 აგვისტო, 1982 წ.

გეორგიევსკი — ბათუმი.

დოკუმენტები*

იაკობ რეინეგისადმი გავრცენილი წერილები,
რონდონი დაბრუნდა საპარტახლოს სარ მინინიჩაბათა
აბადშიის კ. კეპელის სახელობის ბიბლიოთეკა
ინსტიტუტში H—კოლექცია საბუნების № 609, ფურც. 68-74,
108-109, 112, 113, 116-126; საბჭოთა 2002, ფურც. 58-63.

№ 1

1778 წლის 24 ივნისი. ერეკლე მეფის ბრძანება რომლითაც
დავადებული აქვს სტეფანე ფოლოაშვილს ი. რეინეგის ჩამოყვანა
და გზის ხარჯების ანაზღაურება.

ქ: ჩვენ მაგიერად: მოქალაქე. ფოლოაშვილს. სტეფანეს. ასე:

* აქ და შემდეგ დოკუმენტებში, ყველგან დაცულია დედნისეული სტილი და პუნქტუაცია.

⁸⁶ გაზ. „დროება“, № 281, 30 დეკემბერი, 1884.

უამბეთ: მერნე: სტამბოლიდამ: ერთი. ფრანგი: აქიმი: უნდა. მოვი-
დეს. აქეთყენ: მოვა: თუ. მოსულიყოს: და მანდ: იყოს. მიდი: ნახე:
ყააწვილი: კაცი: სადმე: არის: შირზა. გურგინასაც: კარგათ. იცნობს:
და. თუ: ჯერ. არ. მოსულიყოს: მანდ. თვალყური. გეჭიროს: რასაც.
წაშს. მოვიდეს. მანდ: რაც. გზის. სახარჯო. უნდოდეს. შენ. უშოვე:
ძიეც. და. აქ. გაზოგზავნე. რასაც: დახარჯავ: ჩვენი: ყაბულოა: და. ვი-
საც: მოსწერ: იმას. მიებაარებთ: ამაზე: ხათრიჯამი: იყავ. რომ. შენ:
ერთი. ფული. არ. დაგაკლდება. და. ჩვენთან: მაგ. აქიმის. აქ. მოსე-
ლა: შენგან. დიდ. სამსახურათ: ჩავარდება: ამ. საქმეზე. და. მაგ. ექი-
ნის. გაროვნანაზე. ძალიან. ბეჭითობა. გმართებს. თიბათვის: კდ. უიფ.

№ 2

1782 წლის დეკემბრის 9. — ერეკლე მეფე აცნობებს იმერეთის
ამბებს და ბოდიშს უხდის პახუხის დაგვიანებისათვის
4. მის კეთილ მოგზილვას უფალს კოლკონიკს დოხტურს იაკობს
ჩვენს კეთილ მგზობარს

თქვენის კეთილ შობილების მოწერილი წიგნი მივიღეით რაც
მოგეწერათ ვსცანით. მეფის სოლომონის მოწერილი წიგნიც მოგვი-
ვიდა, მაგრამ იქაური ამბავი ზეპირათ თქვენ გეცოდინებათ. ჩვენ
უკაცრავათ ვართ რომ ამდენს ხანს დავიგვიანეთ მაგრამ აქ სოფლე-
ზის მამულების საქმე გვექონდა გასარიგებელი ამის მიზეზით დაგვი-
გვიანდა. და ამას სამს, ოთხს დღეზე ღთით ჩვენც ჩამოვალთ თქვე-
ნის ნახვის მოსწრაფენი ვართ, მაგრამ საქმის მიზეზმა დაგვაგვიანა.
ამაზე ბოდიშს ვითხოვთ, თქვენი კეთილშობილება მისთვის ნუ დაგ-
ვემდღურება.

ქ. ში' კეთილ შობილებას უფალს კაპიტანს სიყვარულით მოვი-
კითხავთ.

ქ. აგრევე კნიაზ დავით ზოლაცოვს მრავალი მოკითხვა მოეხსენოს.

თქვენის კეთილ შობილების. სიკეთის
მოწადე მეფე ქაროლისა და კახეთისა

ერეკლე

ქ. ში' კეთილ შობილებას უფალს. პო-
ლკონიკს დოხტურს იაკობს მიერთვას.

უთარიდო (შინაარსის მიხედვით 1782 წელს უნდა იყოს დაწერილი). ვინმე ალა მუჰამადი ატყობინებს, რომ სურს ინახულოს, აგრეთვე აცნობებს, წიგნი მომიტანეს, გავმართე და წაიღეს დასაბეჭდადო

მათს მაღალ კეთილ შოგილუბას იაკობ იაკოვლშვიის დოხტორს

ჩემს მოწყალეს ხელშეწყობას

აღრეღგან ჩვენ შორე მეგობრობის სიყვარულით, დამკვიდრებული ნერვის დასამკვიდრებლად ეს მეორე დღეა რაც ვცდილობ და ღიახ კიდევცა მსურს თქვენთან ხლებასა, მაგრამ ვერ მოვიცალე, დღეს წიგნი მომიტანეს გაუმართე, წაიღო დასაბეჭდავითო, მეც ხვალ შეათე საათს გეახლები მოიმედე ვარ, რომ ხვალ ესე საწადელი აშელსრულოს ერთგულობასა შინა ვარ.

თქვენის მაღალ კეთილ შობილებისა ნიჲდაგ
შონა მორჩილი

ალა მუჰამად
aga Muxammad

1782 წლის დეკემბრის 20. ერეკლე მეფე თხოვს ინახულოს
ორივეხათვის სახარგებლო საქმეზე

მ. მისს კეთილ შოგილუბას უფალს დოხტორს იაკობს

ჩვენგან კეთილ კაბივით სახსოვარს

რა აქედამ წახედით. მას აქეთ თქვენი რამდენიმე წიგნები მოგვივიდა რომლითაც თქვენი მშვიდობის აშბავი ვსცანით. და დიდად გვიამა:

ჩვენი მადრიელობა მოგეწრათ და მანდაც სადმე ჩვენსას მადრიელობას. და სიკეთეს ლაპარაკობთ ეს თქვენის კეთილ შობილები-სა და სიკეთისაგან არის. თორემ ჩვენგან ერთი. ასეთი შენი შესაფერი პატრვისცემა არა გინახავს რა რომ იმით ჩვენი აგრე მადრიელი პრასანდები და მე კიდემ ევოდნად მადრიელი ვარ და მოხარული თქვენის პატროსნებისა რომ უნეტესი აღარ იქნება:

მე თქვენთან ბევრი საქმე მქონდა რომელსაც ჩემთვის. დიდად განგარიშობდი და სასარგებლოდ ვხედევდი და მომდომე ვიყავ რომ

თქვენთან გაპოპეცხადებინა. აქ ჩვენთან რომ ბრძანდებოდო. მაგრამ ზოგი მრავლის საქმისა და მოუცლელობის გამო და ზოგი რომელიც სწუხარება მოგვადგა იმ მწუხარების გამო. ჩვენი გონება ვერ მოვა. ცალეთ. რომ იმ საქმეში შე//ვსულიყავით რომელიც ის საქმე თქვენთვისაც სასარგებლო უიძველად იქნებოდა და როგორც გეკადრებოდა იმ სახით ისე გაგვიტყუებინა:

ახლა თუ კიდევ ინებებ. და გაიჩქებო. რადგანაც ისევ ჩვენს ქვეყანაზედ ახლა ბრძანდები. და ნება გაქვსთ მოსვლისა მეგობრულის სახით ამაზედ პატივი დაგვლევით ნუ დაიზარებთ. და მობრძანდით. გენახეთ ჩვენი სიტყვა მოისმინეთ. ეგონებთ ჩვენთვისაც შესაბამის იყოს და თქვენთვისაც სასარგებლო და სასიამოვნო საქმე იყოს. აღდგომაჲდის ჩვენთან დაიყოვნეთ. და მას უკან საითკენაც ნება გქონდეს იქითკენ წაბძანდით. კეთილის საქმით და აზრით:

სე დიალ. უიკველი მგონია რომ რაც. ამ წიგნით თქვენ მოეხსენ-
დება. თქვენთვის და ჩვენთვის სიკეთე გეგონებათ. და ღთით ასეც
აღის. მობრძანდით; და კიდევ მოიხსენეთ ნუ დაგზარდებთ:

აქაურს ამბავს იცითხავთ. ვინცაჲნი ვინცაჲნი დაგვიტევეთ ღთის
პეღლანი მშვიდობით ვგიძო:

ამაზედ უკაცრად დაგრაჩით რომ თქვენის წიგნებისა თერ-
თელად პასუხი ვერ მოგწერეთ. მიზეზი ეს იყო რომ შიგნით წასუ-
ლი გეგონენით და ვერცაჲმ მავჯარი წამომსვლელი კაცი დავახე-
ლეთ:

მეფე ქართლისა და კახეთისა.

პრეკლუა

(ტფილისს)

21 5

17:00 წლის აპრილის 30. ერიკლე მეფე თხოვს ინახულოს
აუცილებელ საქმეზე

4. აქტილ შობილს უფალს დოხტურს იაკობ
ჩვენგან. ხეყარულით სახსოვარს

თქვენი ოთხი წიგნი მოგვივიდა რომელიც მხიარულებით მივიღეთ და რაც მოგეწერა ვიუწყეთ და ესტანით რომ ჩვენი სიყვარული გაგყალიბათ, დიდათ გიმადლოთ დაუფიწყებლობისა და ჩვენის მკვებრულის სიყვარულის მქონებელობისათვის:

Իսկ ինչպե՞ս, ֆաշիստական իշխանությունները, որոնք իրենց համարում էին իրավունք ունենալ օգտագործել հայկական հողերը, ինչպե՞ս հաղթեցին իրենց հակառակը՝ հայկական հողերը վերականգնելու գործում։

მწერლის წიგნის ძალი ეს იყო რომ აქ მოსვლა დაგბატოვით და დაგიბარეთ ეს არ ვიცით ის წიგნი მოგერთოთ თუ არა. ამას. ვითხოვთ თქვენის კეთილ შობილებისაგან რომ ჩვენის მეგობრულის სიყვარულისთვის არ დაიზაროთ და ჩვენთან წამობრძანდეთ. ასეთი საქმე გვაქვს თქვენთან ლთით ვგონებთ თქვენიც სასარგებლო იყოს და ჩვენის ქვეყნისაც. აქ რომ მობრძანდებით დიდს ხანს არ დაგაგვიანებთ ისევე მალე თქვენის ნებისაებრ პატივით გაგისტუმრებთ, ამ საქმეზედ ჩვენმა. შეილმა გიორგიმაც წიგნი მოგწერათ, აწ ვსცნობთ. თქვენს ჩვენდა მომართ სიყვარულს რომ. მობრძანდეთ//და გენახოთ. და უმეტესად. თქვენის კეთილ შობილების სიკეთის მოვალენი გვამყოფთ.

თუმცა აქ რომ ბრძანდებოდით. თქვენი საკადრისი მოჰბათი ვერა. გიჩვენეთ რა. მარა ახლა საქმემ ასე თანამდები გაგვხადა რომ ლთის წადილით გბატოვობთ რომ თქვენი ქეთილ შობილება მობრძანდეს და გენახოს. ჩვენთვისაც დიდი სასარგებლო საქმე იქნება და თქვენთვისაც ვგონებ უმეტესი ამისათვის ნუ დაიზარებთ მოსვლასა: თქვენის კარგად ყოფნის მოწადე მეფე ქართლისა და კახეთისა.

მრავალე

(ტფილისით)

№ 8

1788 წლის აპრილის 27. ვახტანგ ერეკლეს ძე ბატონიშვილი
ბოდბის უხლის რომ ვერ ინახულა

მაღალ გრძნობადას აოლკონიას იაკობ.

ჩემო მფალთაგანო მამიკალო.

თქვენი წიგნი მივიღე რომელიც ჩემთვის უმწვერვალესი ბედნიერობა იყო, და თქვენი მშვილობის ამბავი რომელიც ჩემთვის უდიდესი სასიხარულო. მე ასე ვგონებ, და ასეც არის, რომ რაც უნდა ბედნიერობა მომადგეს, და რაც უნდა სასიამოვნო ამბავი მესმას, არც ერთი ამისგან უმეტესი აღარ იქნას. ჩემის მსწრაფლად წამოსვლისათვის მწუხარება გებძანათ, და ჩემის უნახაობისათვის, ეს ყველგანად მივიღე, ამისთვისა რომ რაც მე მმართვედა თქვენთან მოსახსენებლად, ის ჩემთვის გებძანათ. მე თუმცა კვირას მენება წამოსვლა, მაგრამ საქართველოს ჩვეულების მიზეზით იმ გვარი ჟამი დამსვდა რომ შაბათს მომიხდა წამოსვლა, და ასე საჩქაროდაც წამოველ რომ ბატონების ხლებაც ძლივ დავასწარ. მე თქვენის ჩემზე დი-

დის მოწყალებისაგან იმედი მაქვს რომ მომიტევებთ ჩემგან თქვენს უნახავად წამოსვლას, და ამ ჩემს დიდის თანამდებობის აღუსრულებლობასა, თუ არ თქვენის დიდის ჩემზე მოწყალების მინდობით აღვილი აღარა მაქვს მოტევების თხოვნისა, რომ ასეთი დამნაშავე ვარ. თქვენ ჩემთვის როგორც წიგნი გებოძებინათ, მე ამისი მაგიერი მაღლობის მოხსენება არ შემძლია თუ უნდა ამისთანა წიგნიც არ გებოძებინათ, ასეთი სიყვარული და მწყალობლობა ჩანს ჩემზე თქვენი რომ მაინც ვიცოდი ჩემზედ როგორიც გული გქონდათ. ამისი მაგიერი კი არ იქნება მაგრა ღთიე შეძლებით ითხოვს კაცი-საგან სამსახურსა. მე მანამდის ცოცხალი ვარ, თქვენის სიყვარულისა, სიამოვნისა, და ერთგულობის წადიერებაზედ ეეგები. ვითხოვ რომ თქვენის მწყალობლობისაგან დაუგდებელი ვიყო:

თქვენის ბრწყინუალების მოწადე. მეფის ძე

ვახტანგ

№ 7

1753 წლის ივლისის 2. გიორგი ერეკლეს ძე ბატონიშვილი თხოვს აცნობოს ადგილსამყოფელი და მისი მდგომარეობა.

მის მაღალ შოგილებას, კოლკოვნიკს იაკობს.

ჩემს სარწმუნოს მეგობარს.

სიყვარულს განუცხადებ:

შენმა მაღალშობილებამ ზედ მიწვევით იცის. შენის ამბის ცნობა ნიადაგ მსურს, ვითხოვ რომ მაცნობო. სადა ხარ. რას მდგომარეობაში. და როგორს ცხოვრებაში ხარ. და რასაც აღრე, და ხშირ, ხშირად მაცნობებ შენს ამბავს. დიდად მშადლობელი ვიქნები: და მე ნიადაგ შენს მეგობრობაში ვპვიე:

საქართველოს მეფის ირაკლის ძე მეგვიდრე
გიორგი

(ტფილისს)

№ 8

1785 წლის იანვრის 13. იოსებ სომეხთა არქიმანდრიტის თხოვნა ჩამოყალიბებულია მ პუნქტად, რომელთაგან ხუთი პირადია, მე-6 კი ეხება სომხეთის პატრიარქის დანიშვნის ნებართვას

მაღალ კათილ შოგილს ბატონს იაკობ დოხტურს

ჩემს კათილ მორწმუნე მიგობარს:

ქ: დარწმუნებული ვიქმენ თქვენი ქვემარტი სიყვარულისა,

და ამისათვის ვბედავ ქვემოლ წერილნი თქვენგან თხოვნას. რომელ-
თა აღსრულებასა მომდევნე იყვნეთ ქეშმარიტი მეგობრისაებრ, და
ეს ჩემი სათხოვარი თქვენად შეირაცხეთ:

1. მის მაღალ მსლელობამ ჩვენ გვიქადა და ბძანა რომ იქილგან
რომ გამოვბრუნდები თქვენის ძმის წულის ქნიაზ სოლომონ ბეჟა-
ხიჩ არყუთიან მხარ გრძელიანისთვინ ჩინს მოვიტან: და შენ იცი
რომ ამას კაბრბაჯობის ჩინი აქვს. ამას ვითხოვთ თქვენგან რომ ასე
შემდგე და მომდევნე იყვნეთ რომ ჩინი ჩვენი საკადრისი იყოს:

2. მეორე. სადაც რომ მართებული იყოს იქ მეფის ირაკლისა-
გან ნაბოძები ჩვენი გვარის განაჩენი განცხადდეს: და ახალი წიგ-
ნის მოცემაში რომელიც მოგვეცემა ჩის უმაღლესი ხელმწიფობისა-
გან(დიპლონი) იცოდე თუ რა დაიხარჯება თეთრი: ამისთვის შაიძ-
ლებთ რომ ალა იოვან ლაზარჩის ან ბატონს მარქარასთან საიდუმ-
ლოთ იზრუნოთ:

3. აგრეთვე კიდევ გურგინ ესტატიჩ არეშოვისთვის მომდევნე
იყოს რომლისა წიგნის პირი მოგეცე თქვენ, რომელი მეფეს ირაკლის
ეზოძებინა იმასთვის. შეენის რომ იმის წიგნიც განცხადდეს სადაც
კანონი არის, რომელიცა რუსიის აზნაური იქმნას:

4. და ბატონი სტეფან ისაკიჩის საქმისაც ხელის მომმართე იყუ-
ნეთ, და ნუგეში მისცემდეთ:

5. და ჩვენი საკუთარი საქმისაც და ჯამაგირისათვისაც კარგად
შემდგე იყვნეთ რო//გორც მომიცია თქვენთვის ზაპისკი პავლე სერ-
გოვიჩისა იმოდენი ფუნთები ეცადო აღასრულებინო. და მარჯვე
ქამათ ჩვენი ზაპისკი მის მაღალ მსლელობას მიართო და აღსრულე-
ბა იაჯო:

6. და კიდევ ეს უფრო. უწმინდესი პატრიარქი ჩვენი იყო. რომ
რამდენჯერ კეწერს ჩვენ ულადა ბულადანისა, და ან მალდავის
სომხებისათვის. რომელნიც სახლობენ იამ ქალაქს და სრაოვამი.
რომელთათვის მუდამ არაჩატის ყოველთა სომხის პატრიარქისაგან
ძვიდოდა ეპისკოპოზი: წინა წელიწადში იქაურ სომხებს ეპისკო-
პოზი ეთხოვნათ. და ჩვენმა პატრიარქმა თუმცა გაუგზავნათ, მაგრამ
რადღან ამ ქამათ უმაღლესი პირველი იმპერატორის უფლობის
ქვეშე არის. ეპისკოპოზი არ შეუვათ. ასე ვთქვათ იმპერატორისაგან
უქაზით ბრძანება არის, რომ სომხისაგან ანუ ურუმისგან ეპისკო-
პოზი ანუ სხუა სამღვდელო რიგის კაცი არ შამოიშეება ამის
უფლობაში უბძანებოთ: ახლა ამას ვითხოვ თქვენ მის უმაღლესო-
ბის ელჩთან ილაპარაკო, რომ ჩვენი უწმინდესი პატრიარქს ნება
აქვს მაგის ხელით წიგნი მიართვას იმპერატორს, და ეს სთხოვოს
რომ როგორც აქ რუსის იმპერატორს უქაზი უბოძებია. რომ თავის

უფლობის ქვეშე დამკვიდრებული სომეხთა გვართა, ეპისკოპოზი და ანუ სამღვდლო რიგის კაცი, დარჩევით და არაბატის პატრიარქისაგან მოწმობის წიგნით შამოვიდნენ, ასრეთვე უმაღლესი პირველი იმპერატორისაგანაც ბრძანება იქმნას, რომ ჩვენი მკვიდრი ჩვეულობისაებრ, ჩვენი ეპისკოპოზი ან სხუა სამღვდლო შამოვიდეს არ დაუშალოს: ესეც თქვენთვის დიდი სახსენებელი იქნება საუკუნოთ. წმინდა ეჩმიაწინის უწმინდეს ტახტშია: ამ ბარობით ყოველი თვითუღალ მოგვწერო საჩქაროთ ჩვენც. და, პატრიარქსაც, რომ იმ რიგათ დავიქიროთ საქმე: და ესეც იქნება რომ პავლე სერგოვიჩსაც და ანუ ბრწყინვალეებულს ქნიაზაც შაატყობინო რომ იმათაც უთხრან ელჩსა: და მათი პატიოსნობისა. ჩემის საყვარლისათვის ვარ მარადი მლოცველი.

იოსებ
არქი ეპისკოპოზი სომეხთა:
(აშტარხანს)

პი 9

1785 წლის თებერვლის 21. ერეკლე მეფე თხოვს დაეხმაროს რუსეთის იმპერატორისაგან რეზოლუციის მიღების საქმეში. აცნობებს პოლკოვნიკ ტამარას სპარსეთისაკენ გასტუმრებას

მალალ მსვლელო უფალო, მოწყალ ხელმწიფე!

ქ: თქუენი მაღალი მსვლელობა რაც ლინიიდან წასულა, ერთის წეტი თქუენი წიგნი და ამბავი აღარა გვსმენია რა, თუმცა თქუენი უმაღლეს კარზედ ყოფა, ჩვენის საქმეებისა და ჩვენის ქვეყნის ზედნიერობისა დიდი შემწე არის: მაგრამ თქუენს დაშორებას: და თქუენის ამბის ამდენს ხანს უცნობელობას, მოუთმენლობაში ვყევართ. და არისათვის მოველით. რომ ყოველს მარჯუეს დროს, თქუენმა მაღალმსვლელობამ იმისი იმპერატორების დიდებულების ჩუენის ყოვლად მოწყალის ხელმწიფის მოწყალებითის ჩვენის ქვეყნის საბედნიეროს. რეზოლუციის სრულყოფა აღარ დააგვიანოთ, რათგან ოქტენმა მაღალმსვლელობამ, კარგად იცის ჩუენის მეზობლების აღებრა და იმათი აღშფოთებისადმი მოდგომა და იმათის ამ შუოთის ჩუენი ნიადაგი გაუსაფენ...ობა, და თუ ამათ აღრე არ მიეცათ თავიანთ ის შურისგების წრე.....ანნი შინაურნი ქვეყნისანი თათარნიც გაქუენისადმი მზა არიან და ნიადაგ...ლობაში იმყოფებიან; და ამოსათვის ვითხოვთ, თქუენის მაღალმსვლელობისაგან, რომ თუ ბრძანებ: არ მიგელოთ იმისი უგანათლებულესობის კნიაზ გრიგორი ალე-

ქსანდროვიჩის პოტემკინისაგან, რომ აღარ დაავიანოთ; და თუ ბრძანება არ ზიგელოსთ ეცადნეთ, რომ აღარ დაავიანდეს: ამისის ბრძანება იმისის უგანათლებულესობისაგან, რომლისაგანაც დიდი სასოება გვაქვს, რომ აღარ დაგვაგდოს; სხვა აქაური და ჩვენის მეზობლების ამბავი უფლის პოლკოვნიკის ბურნაშევისაგან და ჰვენის მინისტრის კინაზ ჭაეჭავაძისაგან მოგხსენდებათ.

უფალო პოლკოვნიკო! ტამარა თორმეტ ამთვეს გავისტუმრეთ სპარსეთისაკენ. ეგონებთ ახლა ერევანს იუოს და ჯერ იმისი ამბავი არ მოგვსლიარა. სხვებრ ვგიეთ მალლითა მეგობრობის პატივისცემითა. თქვენის მაღალმსვლელობისა მოწყალის ხელმწიფისა მარად კეთილის მოწადე.

მეფე ქართლისა. კახეთისა და სხვათა

ბრძალე

(ტფილისი)

№ 10

1785 წლის თებერვლის 28. ხუდხან ბეგთაბეგოვი აცნობებს პოლკოვნიკ ტამარას ჩამოხელას, ალიმურადხანის გარდაცვალებასა და ერევანში არეულობის ამბებს.

ა. მაღალ კმთილ შოგილო უფალო იაკობ რიხნავ

მწყალობლო ხალხიწიფავ

რა თქვენი მაღალ შობილება მოზღოგიდამ წაბძანდა მასუყან თქვენი წიგნი აღარ მომსვლია და აღარც თქვენი ამბავი შემიტყვია. ამას წინათ კულიერი რომ წამოვიდა მაშინაც წიგნი გააბელ. არ ვიცოდა მოგერთვა თუ არა.

აქაურს ამბავს მოიხსენებ იმის სიმაღლე თავის ფომილით მშვიდობით ბრძანდება. ცარევიჩი გიორგი ახლა აქარ იყო ბორჩალოში ბრძანდებოდა. და იქილამ განჯაზე აპრობს ჯარით წასვლას.

აქ კორათ ალიმურადხანის სიკვდილი დააგდეს მაგრამ ჯერ თანირათ იქილამ მომსვლელი კი არავინ არის. პოლკოვნიკმა თამარამ (?) მაინც, არ დაიშალა ამთვის თორმეტს წავიდა/ერევანს. იმისმა (მაღალემ დაარია რომ იქ ერევანს რამდენიმე დღე მოიცადოს. და თუ ალიმურადხანის სიკვდილი სწორეთ შეიტყოს ნულარ წავა იმით რომ გზებზე არეულობა შეიქნება და ზიფათი არა წაეცილოსრა.

თქვენის მაღალ შობილებისაგან ვითხოვთ რომ ენც წამოვიდეს თქვენის მშვიდობის ამბით დაუგდებელი მამყოფოთ, რომელიც ჩემთვის ძვირფასი იქნება.

სხვეუ ვეგები თქვენის მაღალ შობილების კეთილის მოწადედ
როგორც აქამდინ ვყოფილვარ.

თქვენის მაღალ შობილების მოწყალის ხელ-
მწიფის უმდაბლესი მოსამსახურე კნიაზი.
სულხან ბაგთაბაგმოვი.

№ 11

1785 წელი. გიორგი ერისთავი თხოვს, რომელიღაც
გენერალმა წერილი მოსწეროს ირეკლე მეფეს
ქალის მოცემის თაობაზე

მის მაღალ კეთილ შობილებას დოხტურს იაკობს

და ჩემს უზომო მწყალობას.

მდაბლისა სალამითა თავს დაგიკრამ და ვითხოვ ღთისაგან რათა
მშვიდობით სუფევდე უკუნისამდე.

შემდგომად ამისა მოგახსენებ მწყალობელო ჩემო მეუღლამ ჩემი
ვედრება ეს არის თქვენთანა ერთი წიგნი მოაწერინოთ იარანაღს
სვენს ბატონთან ქალის მოცემისათვის ვიცი თუ ბეჯითი წიგნი მოვა
და ერთი კაცი უარს ვეღარ ეტყვიან ადიდოს უმეტესად დიდებული
სახელი და ჩვენ შეწუხებულნი მხიარულ გვყოს გვედრები მუხლ
დაღვმით ამაზედ ბეჯითი ბრძანდებოდეთ და გვესმის თუ მოინდო-
ნებთ კადეც გაიგებთ აღწერილს... (დ) უობ(?)!

ქ. შენი მონა რევაზ ზელს გაყოცებ დედა ჩემა
დედა მეებრ მოკითხვა მოგახსენათ.

მოგახსენებ
ერისთავი გიორგი.

№ 12

(თარიღი გაურკვეველია) გურჯ ქე მილდისი ხარგის
ამატუნიანცი ატუობინებს, რომ მალე ინახულებს

მის მაღალ კეთილშობილებას და მაღალ პატივცემულობას
უფალს დოხტურს იაკობ რანინს

ჩემს უმოწყალოს ხალხმწიფის.

მოგახსენებ რომ მისის ოთხს თბილისიდან გამოველ და ამთვის
ათს: გახელ აქ და მის უგანათლებულესობას მეფის ქე გიორგისა-
გან წიგნეზი მქონდა თქვენზე რომელნი ამ არზასთან გაახელ და მეც

ამ ორს თვეზე მანდ გიახლები და რისთვისაც წარმოსულ ვარ იმასაც გამოვაცხადებ.

რადგან ჩვენზე წყალობელი ბრძანდები წყალობას გიფხო თუ სა ჩემ სამსახური გქონდეს გვიბრძანებდეთ რომელ ენატრობ და თავით გემსახურები და სხვებრ ვრჩები თქვენის მაღალ კეთილშობილების

კელილის მოსურნე თქვენი უკანასკნელი მოსამსახურე
გაურბ ამ მიღწისი სარგის ამატუნინაძე.

(ასტარხანს)

№ 10

1788 წლის ივნისის 14. მირიან ერეკლეს ძე ბატონიშვილი
მადლობას უხდის ექიმის გამოგზავნის გამო და აცნობებს, რომ
ლინიაზე არის განწესებული

მაღალ კეთილ შობილს უფალს იაკობ იაკოვლიჩს

ჩემ მეგობარს

რა მანდელამ წამოვსულვარ თქვენის მაღალ კეთილ შობილების
ამბავი არლარ მსმენიარა დიდად მიკვირს ასე რად დაგავიწყდით
ერთის მცირეს ბარათითაც არ მახსენეთ:

თუ ჩუენს ამბავს იკითხავ ამ გაზაფხულზე დიდი ავად მყოფობა
გამოვიარე ღმერთმან დაუმაღლოს უფალი დოხტური ავგუსტოვს
ასტა(?) დიდად გაისარჯა ჩემზედა რომელიცა თვით თქვენგან არის
მანდელდან აღრჩევით გამოგზავნილი ამას მოველი მეგობრობისა თქუ-
ენისაგან რომ ზემოხსენებული ესე დოხტური არ დაავდოთ რადგან
ასე გაისარჯა ჩუენზედა: ვიცი გიაზება განათლებულმა კნიაზმა ლინი-
აზე განმწესა თიფლისის პოლკი მიბოძა და ამ წიგნის წერის თარიღ-
ში ვაპირებ ღვით წასვლას და სხვა ამბავი კი არა იყო რა რომ
ნომეწერა:

ვითხოვ თქვენის მაღალ კეთილ შობილებისაგან რა არა დამივი-
წყოთ და მცირეს ბარათითაც არის თქვენის მშვიდობის ამბავს მა-
ცნობებდეთ:

თქვენის კეთილ შობილებისა უფლისა მეგობარი

მადის ამ მირიან

(კრემენევის)

**1788 წლის ნოემბრის 1. გიორგი ბატონიშვილი თხოვს
დაეხმაროს მკურნალობაში დარჩია ბებუთოვს და პირადად
მას გამოუგზავნოს წამლები**

მის მაღალკეთილშობილებას. და მაღალ აბტიმციაშულებას.

უფალს დოხტურს. რეინჰას. იაკობს.

ჩემს უსაქუთრეს მიგობარს.

თქვენგან. გამოგზავნილი. წამალი მომივიდა. და თქვენი მშვიდობის ამბავი კნიაზ ჰავეკავაძე. მანდატურთ უხუცესმა. გარსევან. მიან. ბო და თქვენის ნახვის. მგზავსად. მიამა. თქვენის მაღალ კეთილშობილების ამბის სმენა. მაგრამ თქვენის. ჩვენზედ სიყვარულისა და მეგობრობისაგან. ასე დავიწყებას არ მოველოდით. რომ ერთხელ ერთის წიგნით აღარ მოგვიგონეთ. და თქვენი. მშვიდობის ამბავი. არა გვაცხობთ რა. შემდგომად ეს მოგხსენდესთ რომ კნიაზ ბებუთოვი მელოქის შვილი დარჩია გიანლებათ მანდ. და ამას მოველით თქვენის ჩვენზედა სიყვარულისაგან ამაზედ გაისარჯოთ და მოუაროთ ამას სწეულებას. რასაც ამაზედ გაირჩებით ასე შეეცაცხავთ რომ ჩვენზედ გაისარჯოთ. მეორეც ეს მოგხსენდესთ რომ თქვენგან გამოგზავნილი წამალი მქონდა. სპირითუეს კარმინათუეს სილვი და ჩვენთვის დიად სასარგებლო წამალი იყო და გამოგველია და აქ ველარსად ვიშოვნეთ და ვითხოვ თქვენის მაღალ კეთილშობილებისაგან. რომ ერთი გირვანქა იმ წამლისა სპირითუეს კარმინათუეს სილვი გვიბოძოთ ვინც ადრე წამომსვლელი აქეთკენ მგზავრი იყოს იმისის ხელით გვიბოძეთ და უთხოვთ რომ არ დაგვივიწყოთ: და თქვენის მშვიდობის ამბავს წუ დაგვაცლებთ რომლისაც ნიადავ სმენის მოწადენი ვართ. საქართველოს ზეფის ირაკლის პირმშო ძე

გიორგი

(ტფილისს)

**1790 წლის მაისის 20. მღვდელი ტერ დავით
ტერ ომანისი თხოვს სახელთა ლექსიკონს**

მის მაღალშობილებას დოხტურს იაკობ რეინჰასს.

ჩემს მოწყალე სალმუფხს.

მოკლალ ჯერ მომირთმევია გულმზურვალეებრივი ქარტა ჩემი
თქვენს მაღალ შობილებასა. და ესასოვზ რამეთუ უღირსება ჩემი

შითვალოდ თქუენთა უკანასკნელთა მეგობართა რიცხვთა. მაგრამ აქამომდე არცა ერთის წიგნისა ჩემისა, თქუენგან პასუხი არა მებოძა, და იმის არა თქუენსა კეთილ ჩეულებასა ვაბრალებ. არამედ ჩემსა უბედურებასა ვადებ ბრალსა.

დიდათ მსურის თქუენი ვითარების მომცნე ქარტას მიღება. და ერთად მინარის გული სჰენისათვის თქუენის კეთილპაშავისა. რომელი მარადის რეკს ყურსა ჩემსა. ვმადლობ ღმერთსა და ეთხოვ მისგახვე დაგიცვას მისვე და იგივე კეთილპაშაოვნობასა შინა ჩუენად სიქადულად. და ნუგეშად გულისა ჩუენისა.

კერძოთ სახელის ლექსიკონი გთხოვეთ. და რათგან ჟერ პასუხი არა მიიღიარა. კუალად გაგონებ და გეტყვი თუ მწყალობელო ჩემო უკეთუ უსათნო და წინააღმდეგ არა იყოს ნებასა თქუენსა, სათხოვარი ჩემი. ესე იგი ლექსიკონი მიწყალობოთ.

ვარ ჩემის მოწყალის ხელმწიფისა დღეგრძელობისა და განმარჯვებისათვის მარად მლოცველი და გულმხურვალე კეთილის მოწადე. ზღაბალი.

მღვდელი ბირ დავით ბაროჰანისი
(ტფილისსა)

მისს მაღალშობილებას უფალს სრულიად რუსეთის მილითინცკის ჩლენს დოხტურს იაკობ აფანასიხს რეინექსს.

ჩემს მოწყალეს ხელმწიფეს:

№ 10

1791 წლის თებერვლის 20. გიორგი ბატონიშვილი თხოვს
მისთვის საჭირო წამლებს

მის მაღალ კეთილ მოგიღივას და მაღალ კაპიტანოვსუბას
უფალს დოხტურს. რანინიხს იაკობს.
ამს უსაუთრას მავრგარს

ამდენმა ხანმა განვლო და თქვენის მაღალკეთილების ამბავი და წიგნი აღარ მოგვსვლია. და ესწუხვართ თქვენის ამბისა და წიგნის დაძვირებისათვის. შენდგომად თქვენს მაღალ კეთილ შობილებას. რომ ენიაზ გეურჯ აღა გიახლებათ ღინდა და ეთხოვთ თქვენის მაღალ კეთილ შობილებას. აგან. რომ ამაზედ ყოვილის გზით კარგათ თვალყური. და ეტყვიან. და ეტყვიან ღმერთის მარადი რომ კიდევ გვიბოძოთ დიად ზედლობელი ვიქნებით. თავშეად მძიმეთ გასლავართ ა ხოლმე და თაყბრეც დამესხმის ხოლმე და გულზედაც მლაშე ბალ-

ლაში მოვა ხოლმე და ამების წამალსაც თუ მიბოძებთ დიად კაი წყალობა იქნება და სხვა ჩემი ამბავი ყველა მოხსენებული გაქვსთ და კარგათაო იცით და რასაც ჩემს სასარგებლოს წა/მლებს გამოარჩევთ და მიბოძებთ დიდათ მადლობელი ვიქნებით. და მშვიდობა არის იქვენს სიამოვნეს და სამსახურს ჩვენი ვეცდებითა საქართველოს ჰეფის პირშო ძე.

გიორგი.

(ტფილისს)

თქვენს მაღალ კეთილშობილებას ერთიც ეს მოხსენდეს რომ ყუთში გაკეთებული ზოელი აფთიაქი იქნება რომ ყოველი წამალი იმაში იქნება და მოგეხსენება რომ აქ დიდი საჭირო არის ჩვენთვის და მაგვარი აქ არც იშოვება და იმისთანას აფთიაქს როგორც რომ ღისცემდნენ იმის ფასი წერილით გვიბძანეთ და იმ ფასს საჩქაროთ აქედან მოგართმევთ. და ერთი კარგი იმისთანა აფთიაქი გვიბოძეთ და ყველას წამალს თავთავისი სახელები და ხასიათები ზედ დაწერეთ და ისე გვიბოძეთ. თქვენის მაღალ კეთილშობილებისაგან ამის პასუხს მალე მოველით და თქვენი სიკეთის ამბავი კი ყველასა სჯობს გიორგი.

№ 17

**1701 წლის მაისის 2. გიორგი ბატონიშვილი თხოვს
გამოუგზავნოს დურბინდი, აცნობებს თავისი დაავადების
ნიშნებს და თხოვს წამლების გამოგზავნას**

მის მაღალკეთილშობილებას. და მაღალ პატივცემულობას
უფალს დოხოზუს. რაენიბს იაკოზს
ჩამს უსაქუთრას მამოზარს.

ამდენმა ხანმა განელო და თქვენი მშვიდობის ამბავი აღარა მსმენიარა და ესწუხვართ თქვენის ამბის დაძვირებისათვის. და შემდგომად სხვა რაც ჩვენი სიტყვა არის თქვენს მაღალკეთილშობილებასთან ამ წიგნში რომ ეს სხვა წიგნი ძევს ამითი სცნობთ და გთხოვთ რომ ამ საქმეზედ მტკიცეთ. ბრძანდებოდეთ. და ამისი პასუხი გვიბძანოთ მალე. და გული თქვენის ჩემზედ უსაკუთრესის სიყვარულისაგან რომ გამოიმეტებთ ჩვენთვის. და ერთი პატარა პირველი და ურჩეულესი დურბინდი უნდა მიშოვნოთ და მიბოძოთ რომ პეტერბურღში უკეთესი არავის ჰქონდეს ასეთი უნდა იქოს დიად კარგისაგან. და სხვა მაგიერი სამსახური ჩვენი გვიბძნებოდეთ. დიად დიადათ საზმარი არის ჩვენს ქვეყანაში. ამ გვარი დურ

ბინდი და ანისათვის გთხოვეთ. და უნდა რომ კარგის და ურჩეულე-
ლი დუბინდი გვიბოძოთ. და ცოტა ოდენი ლიბონის მარილი. და
კოკლი არი. და//ბურის ზეთიც გვიბოძეთ. და კბილშიაც ნიშანი
გვაქვს და იძვრის და ფეხშიაც. და თათულა ექიმა მითხრა რომ ეგ
სკურბუნი არისო. და ამას გარდა თავბრუც გვესხმის ხოლმე და
გულიც გვიწუხს ხოლმე და თავშიაც დიად მძიმეთ ვართ ხოლმე.
და ესეც სკურბუნი არისო და წამალი და ექიმი კი არსად მიჩანს და
ახლა თქვენ იცით რასაც ამის წამლებს გამომიგზავნით და მასწავ-
ლით მანდედამ. თუ ვივლით და ან დავიარებით უფრო შევსწუხდე-
ბით ხოლმე და თუ ვზივართ ან ქვეშაგებში ვართ და უფრო კარგათ
შეგებითა ვართ ხოლმე. და სხვა ექიმებიც. ასე მეუბნებიან რომ ეს
სკურბუტოს ნიშნები არის. და ახლა რასაც წამლებს მიბოძებ და ან
მასწავლით ის თქვენ იცით და ამისთვის კაი წამლები მიბოძეთ და
მასწავლეთ. და უმსახურობისათვის ნუ დაგვივიწყებთ თქვენის მშვი-
დობის ამბავსა და წიგნს ნუ დაგვაკლებთ თუ რომ მოინდომებთ წა-
მოშვლელი ფოშტით ნიადაგ არის და თქვენს ამბავსა და წიგნს არ
დაგვაკლებ. ნიადაგ თქვენის წიგნის ნახვა და თქვენის ამბის ცნობა
ჩვენ დიდათ გვიამება და თქვენ არა დაგაკლებათრა, და რაც აქაუ-
რი რამ თქვენი ნება იყოს სამსახ//ურს გვიბძანებდეთ და ღვთის მო-
წყალებით შემძლებელი ვართ თქვენის სიამოვნისა და სამსახურისა.
და წაწლები რაც რომ გვიბოძოთ ყველაზე თათავისი სახელები
ზედ მიაწერეთ და ან ზომით რაერთი, რაერთი მივიღოთ ხოლმე
რაც გარჩევით, მოგვწერეთ თითოეულად. და თუ ასე არ მოგვწერთ
აქ ზომ ვერვინ იცნობს და ჩვენ ვერას გავიგებთ. და უქმათ გაივ-
ლის. და თქვენი ამაგიც წახდება. და თქვენის სიკეთის ამბავს ნუ
დაგვაკლებთ.

თქვენის მაღალ კეთილშობილების უსაყუთ-
რესი მეგობარი. საქართველოს მეფის ირაკლის.
პირმეფე ძე

გიორგი
(ტფილისს)

№ 18

1701(?) წლის მაისის 6. გიორგი ბატონიშვილი
თხოვს მისთვის საჭირო წამლების გამოგზავნას
მის მაღალ ათთილშობილბას და მაღალ კახივცაშუღბას უფალს
დოხტურს რამინიგს. იაკობს
ჩამს უსაყუთრას მეგობარს.

შემდგომად თქვენს მაღალკეთილშობილებას მოხსენდეს. ამ
წიგნში. რომ სია ძევს. და ამ სიით რაც წამლები მოგვეხსენებინოს.

ესეზი ყველა გვიბოძეთ და ამათი ხასიათები ყოველივე წერილით თითვეულად გარჩევით გვიბოძანეთ რომლისთვისაც დიდათ მადლობელი ვიქნებით. მეორეც ეს მოგსენდესთ რომ დიდალ მალმალ. თავ-ბრუ მესხმის ხოლმე და გულიც შემეწუხდება ხოლმე და ბუასილიც წეკრული მაქვს. და ჩემის აგებულებისა და სნეულების მიზეზები ყოველივე თითოეულად უწყით და თუ ინებებთ კაის წამლებსაც მიბოძებთ. და ეს დაჯერებით ვიცი და ამაზედ სარწმუნო ვართ რომ ჩვენის სიმართლის მონდომეც ბრძანდებით. და არც დაიშურებთ რომელიც ჩვენთვის სამჯობინ არი და სასამთე//ლო. წამლები არის და ვიცი რომ კიდევ გვიბოძებთ. და ამას გარდა ერთიც ეს ჩოიხსენეთ ყაზახში რომ ვიყავით და იქ რომ ერთი არაყი გვიბოძეთ თავზე მოსასმელი როდესაც თავს მოვიპარცევდით და მავისმე-უდით ხოლმე იმ არაყს დიდალ დიდათ გვარგებდა ხოლმე და ვით-ხოვთ, რომ იმ არაყისა ახლაც გვიბოძოთ. და ან რომელიც ჩვენი სასარგებლო წამლები არის და თქვენ გამოარჩიოთ. ყველა გვი-ბოძეთ და იმ წამლების ხასიათებიცა. ყველა გვიბოძანეთ და ან რო-გორ მივიღოთ და ან რომელი რომელს სენს არგებს ესეზი ყველა სულ თვითვეულად გარჩევით წერილით გვიბოძანეთ (და ან როგორ ჩივილოთ). და თავიც დიდალ მძიმეთა მაქვს ხოლმე და ამისი სასარ-გებლო წამალიც მიბოძეთ და გარჩევითაც მიბოძანეთ როგორ უნდა ჩივილოთ. და ერთიც ეს მოგხსენდეს მე და თქვენ რომ ვიცი ის ერთი რიგი ჩემი ქარები ის უფრო ყველაზედ მეტად მაწუხებს ხო-ლმე. და ამისასაც უნდა სასარგებლო. წამლებს ეცადოთ რაც თქუე-სგან შეიძლება. და ნიადაგ გაწუხებთ ზოგს რასა გთხოვთ ხოლმე და ზოგს რასა. მაგრამ ეს ვიცი რომ ჩვენგან არა გეწყინებათ რა და ამისთვის მოგახსენებთ ხოლმე. და ვი//თხოვთ თქვენის მალალ კე-თილშობილებისაგან. რომ არ დაგვივიწყოთ და სამსახურს. და თქვენის მშვიდობის ამბავს ნიადაგ დაუყოვნებლად მოგეწერდეთ ხოლმე რომლისათვისაც დიდის სიხარულით სმენის მოწადენი ვართ. და რაც აქაური სამსახური გენებოსთ მიბოძანეთ და ჩვენ დიდის სი-ხარულით მივიღებთ და მოგართმევთ. რომელიც თქვენი სასიამოე-ნო იქნება.

თქვენი სიამოვნის მოწადე საქართველოს
მეფის ირაკლის პირმშო ძე

გიორგი.
(ტფილისს)

**1701 წლის მაისის 11. გიორგი ბატონიშვილი თხოვს წამლებს
და აცნობებს მისი დაავადების მიმდინარეობას და ნიშნებს**

მის მაღალ კეთილშობილუბას და მაღალ კახივცაშულებას უფალს
დოხბურს რეპნიგს იააკობს
ჩემს უსააუთრას მიგოგარს

თქვენი მაღალკეთილშობილების წიგნი მოგვივიდა თქვენის ნა-
სეის მგზავრად გვიამა და თქვენის მშვიდობის ამბის სმენისათვის
დიდათ მოხარულ ვიქმენით. წამლები გებოდათ მოგვივიდა. მაღლო-
ზელი ვართ თქვენის მაღალ კეთილშობილებისა. და მოგვხსენებათ
ჩვენის ექიმების ამბავი რომელსაც წამალს რომ იცნობენ იმისი-
ბევრისა არ იციან როგორ უნდა თორემ რომელსაც ვერ იცნობენ
და იმისას სულ უფრო ვერას გაიგებენ. როგორ უნდა მიიღოს კაც-
მა ის წამალი. და რასაც ჩემს სასარგებლო წამლებს მიბძანებდე
ხოლმე. იმასაც გარჩევით უნდა მამწერდეთ როგორ უნდა მივიღებ-
დე ამ წამლებს. ლიმონის მარილისა კი გარჩევით მოგეწერათ-რო-
გორ უნდოდა ამისი მიღება და თეთრის წამლისა და აბებისა კი გა-
რჩევით არ მოგეწერათ თუ ან როგორ უნდა მიმეღო აწ რას გზით
გაძმადგებოდა ჩემის აგებულებისათვის. და აბებისა ასე კი მოგე-
წერათ რომ ათი ჩაყლაპეთო. და ის კი არ ვიცი ათი ერთს დღეს
ჩაყლაპო თუ ერთს კვირას. თუ ერთს თვეს. ამისი. და ამ თეთრის
წამლისა გარჩეულად თათოვულად მომწერეთ თუ როგორც უნდო-
დეს ამ აბებისა ჩაყლაპა და თეთრის წამლისა მიღება. და შემდგომად
ესეც მოგხსენდეს რომ თავბრუ დამესხმის ხოლმე და ღამით გული
შეშინებულდება ხოლმე. და ხანდის ხან ღამე დიად მრავალს წყალს და-
ვლევ ხოლმე და მაშინ კიდევ უფრო მამიმატებს ხოლმე. და აბების
წამლებიც უნდა მიბოძო და გარჩევითა/დაც უნდა მომწეროთ. რო-
გორც რომ უნდოდეს. და ამას გარდა ცოტაოდენი ლიმონის მარილი
კიდევ მიბოძეთ. და ყაზახში რომ ვიყავით და იქ თავზედ მოსასმელი
არაყი გქონდათ და ერთის მინით რომ ჩვენც მოგვეცით და თავს
რომ მოგვპარცევდი ხოლმე და მოგვისევმდი თავზედ იმ არაყს დიად
დიდათ მარგებდა ხოლმე და იმისას არაყისა ვითხოვ რომ ერთი ბუ-
ტილკა ახლაც მიბოძოთ. დიად გამოსადეგია ჩემთვის. და შემდგო-
მად ეიფხოვ შენის ჩვენზედ უსაკუთრესის მეგობრობისა და სიყვა-
რულისაგან რომ არ დამივიწყოთ და იმავე პირველსავე სიყვარული-
დამ დაუგდებელი ვიყვნეთ თქვენის მაღალ კეთილშობილებისაგან.
და რომელიც აქაური რამ ნივთი მაგ ქვეყანაში თქვენი სასიამოვნო.

იქნებოდეს იმისთანას სამსახურსა და თქვენდა მოსართმევს გვიბძახებდეთ რომლისაჲც დიდის სურვილით მოწადე ვართ, ყოველს უამს. ერთის ეს მოგხსენდესთ რომ ამ ორ წელიწადს წინეთ მარცხენა ფეხი კოკებს ზევით დამისივდა წითლად. და ახლა წინა წვივი კოკს ზევით ისე ლურჯათ არის ხორცი დარჩობილი და სიმსივნე ხან წავა და ხან გოვა და ბევრი ვიწამლე და არაფერმა აქაურმა ექიმობამ არა არგო რა. და ეგების ამისი წამალიც ისეთი მიბოძოთ რამე რომ ამ წვივის ხორციც ისევ პირველსავე თავის ფერზედ მოვიდეს ისეთი წამალი მიბოძეთ რამე და ჩემის აგებულების ამბავი თქვენ დიად კარგათ იცით და რომელიც წამლები ჩემთვის სასარგებლო იყოს ყველა/მიბოძეთ რომლისთვისაჲც დიდათ მადლობელნი ვიქნებით. და ხანდის-თან სასმელ საკმელ გულზედ დამიმჟავდებოდა ხოლმე. და ამისიც წამალი მიბოძეთ რამე. და სხვას თქვენის სიკეთის ამბავსა და წიგნს ხუ დაგვაცლებთ. ამას დიდათ ხეყწნითა მოგახსენებთ რომ ვინც წაწოვიდოდეს მანდელამ ყოველთვის თქვენის სიკეთის ამბავს მოგვეწერდეთ ხოლმე რომ მერწმუნე ჩვენთვის დიად დიდათ სასიამოვნო. არის თქვენი მშვიდობის ამბის სმენა დაჭერებული ბძანდებოდე და ეგონებთ რომ ამაზე დაჭერებულიც ბძანდებოდეთ.

მისი უდიდებულესობისაგან მაღალ პატივ ცემულს უფალს ეენარალ ანშეთს ზავოდოვსკის ჩვენგან უმდაბლესად სიყვარულით. მრავალი მოკითხვა მოახსენეთ და ვითხოვთ რომ დაუგდებელი ვიყუნეთ მავათგან და სამსახურს გვიბრძანებდეს.

თქვენის მაღალ კეთილშობილების ნიადაგ სიამოვნის მოწადე საქართველოს მეფის ირაკლის პირმშო ძე

გიორგი
(ტფილისს)

№ 20

1791 წლის მაისის 25. ფანბაქის მელიქი შაქროა
თხოვს წერილის მოწერას

მის მაღალ კეთილშობილებას. და მაღალ. პატივ. ცემულებას. უფალს.
დოხბურს, რჰენიზს. იაკოვს.

ჩამს. მოწყალმს. ხალმწიფმს.

ქ. ჩემს. მოწყალეს. ეელს. მდაბლად... კოცნას. მოვხასენებ. და. თქვენს. ბედნიერადა. ბძანების. ანშეს. ვთხოვ. ამდენი. ხანაა. თქვენი. მაღალ კეთილშობილება. წაბძანებულა. და. თქვენი. ამბავი აღარა. მსწენიარა. და. თქვენ. რადგან. ჩემი. მწყალობელი. ბრძანდებო-

დით. აქა. ბძანებაში. და. ახლაც. იმედი მაქვს. რომე. ისევ. თქვენს. გონებას. დავიწყებული. არ ვყვანდე. და. ამისთვის. გავკადნიერდი. და. ამ. ჟამდა. რადგან. წამომსვლელნი. ვნახე. თქვენის. მაღალკეთილშობილების. მშვიდობის. ამბავი. მოვითხოვე. რომ. თქვენის. ჩემზედ. მოწყალებისაგან. გაუგდებელ. მამყოფოთ. და. თქვენს. ბედხიერად. ბრძანების. ამბავს. მიწყალობებდეთ. რომელსაც. სმენას. ნიადგ. დიდის. სურვილით. მოწადე. გალაგარ.

თქვენი. მაღალკეთილშობილების. უმორჩილესი. მოსამსახურე.

ლორმ. ფანაბაის. მელიქი. შაჰროა.

(ტფილისს)

№ 21

1702 წლის ენკენის თვე. კაპიტანი არტემ ლაღეგვა
თხოვს, არ დაივიწყოს და აცნობოს, თუ ხვირდება მარგალიტის
მოხელე, პირდება ფულის მოგებას

მისას. მალე. მოგიღებ. უფალს. კოლკოვნიკს. ყოვლის. როსიის.
დოხბურთ. და. გაურანელთ. ჯიდაშახიდველნო. და ყოვლის.
ბრძანების. ძალის. მაკონაბლნო.

ამატაჟ. დობტურნო.

ქ. აწა. საცხადებლად. ყოვლის. ვითარებისა. მონათა. მოგიძალ-
ვხით. კარტას. უმსახურესისას. დიდის. კართომითა. და აგრეთვე.
ჟამს. ყოველს. გავწყუბასთ. უაწებლად. ბრძანებისა. თქავენის.
უხის. მოწყალოებიდ. მომადლებულის. რიტორის. მაგარამ. რიცხვამ-
დეს. ღირს. ვიქამანილვარ. როცა. ხნას. ჩემს. ძმამ. კრემენჩუკს: დაა-
ყვა. იმის. პეტში. როცა. წიგნი. გახელ. არც. ერთ. ხელ. პასუხი.
არ. გებაძნა. ვაკვირობ. თქავენის. მოწყალოებიდ. ეგაზომ. გარემა-
ცვიდ. აწ. რა. მიზეზი. აქვს. ის. მაინც. მეშმნოს. ჩემს. დანაშაულს.
თავს. ვდებ. აწა თქვენი. დაპირებული. იმედი. არ. აღმისრულებდ.
არ. მიბაძანებდით. რაც. მივლ. ჩემს. წერილს. არ. დაგაკლებთ. მე.
ჩემის. ბედის. მოჩივარი გხალავარ. აჰა. // უკულადავედრებნი. ჩემანი.
შეისმინოდ: ჩემაზედ. მოწყალოება. გულსა. თქვენსა. შინა. წაღმრ-
ადგინოდ. მე. ცოდვილი. მონა. სიბნელეთით. აღმომიყვანოდ. თქვენის.
წერილით. დუგედებელი. მაცოდა თქავენი. კეთილ. ცხოვარება. აგ-
რეთვე. მაგა. მახრესა. ვითარება. რომელიც შესაძლებელ. არას.
წერილით. გავებაძანოს. რომლისაც. ჩუენ. მამადალოშიდა. მიღება.
სიხარულიდ. სამენა. გავამართებას. ვთქავდ. თქავენა. განივა. მომ-
დალებულს. სიკეთეს. არვის. აკლებთ. მართლია. ეგა. კცობარიე.
ხიშანი. არის. მაგარამ. ნურც. აგრე. პავონებთ. საქართველოში.

სყოფთ. ზოგ. კაც. პაქამეულთ. დავიწყებოდეთ. ყოველანი. მცნობა-
ხი. თქვენს. აბავს. მკითხვენ. მეტადრე მადნი. უგანათლისებანი. ბა-
ტონი. შვილი. გიორგი. თეოსის. ქებულის. შვილებით. დავით. დიო-
ვანე. ყოველთვის. და დღეში. ათჯერ. რამა. გაანსამდენ. ყოველთ-
ვის. თქვენს. ანბავს. მკითხვენ. მისც. მემალურაიან. არდგიჯერბათ. რა-
დგნა. შენი საკუთარი. პაწყალობელი. ბძანდებოდა. უწიგნოდ. არ.
დაგადებო. ანა. წიგნი. გავჩვენეო. ანა. სიკეთის. აბავი. გავაბეო.
არვიცი. ტყავილი. რა. მოვსასენო. დღესამდეს. თქვენ. გნეი. არა.
ზაბძანებიარა. არც. წიგნი. მიბოძებია.//

კუალად. ვედრებანი. ჩემანი. წინა. თქვენს. ცხად.
იქამა მაწას.

თუ. შესაძლებელ. არს. თქვენამდის. შემითუუვისად. თქვენი. სი-
ზარაძანად. სარულება. და მოწყალე. სახე. მახილვებინოდ. მე. თქა-
ვენაგნიც. ანთებული. წითელი. არა. დამაბანელოდა. კიდეცა მესამი-
სა. მისი. უგანათლესობა. კანიზი. მასავლის. ძალის. მაქონებელი. სა-
დამე. ხელობისა. და სამასახურის. მოწადეს. საწყალობასა. მართა-
ლია. ჩემის. ხელობით. ხომა. აქაცა. ვერავის. გავაკავირება. არათუ.
მანად. მაგარამა. ასე. მესამის. მარგალიტის. დამახავარეტელი. სადა-
ჰე. ენებება. თუ. ქეშმარიტი. იყოს. ჩემათვის. თვალეზათ. თქვენ.
დაუდღეჭითა. რომა. ბასარელს. ოსტატებაზედ. ნაკლებად. არა. დიხა-
ვარიტის. ღვთის. შეწევნითა. ამას. გარადა. სახაგა. დაფარული. აზა-
რებიც. მაქავს. რომელანიც. თქვენაგან. დაფარული არა. იქამნებიან.
როდესაც. მისამა. უგანათლესობამა. შეწეობა. ინებოს. მაშინ. შეი-
ძლება. წელიწადში. ხუთი. ათასი. თუმანი. შემატოს. მეტი. ვერა.
მოგახასენეთ. არამაც. უნახავდ. არა. დიჯეროდ. მეტი. და. თუ. თქვე-
ნამდის. მოვაწიე. და. თქვენა. გაასინჯედა. მგონია. მაშინა. თქვენის.
გასინჯვით. ათი. ათასი. შემატოს. სიმართლით. გეგონოსთ. ეს უცე-
ლებელი. მახსენებ. არის. ჩემი. სიმართლე. თუ. სიმტყუნე. მღლ. შო-
ბილებას. მოგახასენებათ. ესეც. მოგახასენდესათ. მე. მანადამდინ. სა-
ნოცი თუმანი. მომიყვანს. ანა. ბატონს. უნდა მოწეროს. ეს ხარჯი. მე-
ბოძოს. გამომიტუმროს. ანა მანდელამ. უნდამებოძოს. რომა. მოსე-
ლა. შევძლო აქა. ღვთის. მეტი შემწე. არავნა. მყავს. ვისცა. ჩემთვის.
რაცა. უნდა. ალი. ალინჯ. ალა. ბალი. ვერსენ. მოგეხსენებათ. ანა.
რძას. რუნდა. ჩემთვის. ანა სხვასა. გევედრები. უბასუხო. არა დ
გდრად. მოგხსენებთ. უმცირესი. მონა კაპიტანი.

კიდევ, წყალობას, ვითხოვ, მაქსიმა, პელიჩ კაჟაეპოვი, დივან, თიოდარიჩი, ჩოხბა, თუ, სადმე, ნახოდ, სიყუარულით, მოზიკითსოდ, სულხან, მდივან, თუმანოვისაგან, ბატონათნ, წიგნებით, გამოგზავნილი, ყიზლარელი, ჩემი, დისწული, დავიდ, იოსიფიჩი, სულხან, მადივანთანე, გიახლებთ, თუ სადმე, შაგეყაროსთ, ვითხოვ, საწყალობდეთ, ეს წიგნიც, ამისის, ხელით, მიახლებია.

№ 22

1702 წლის ოქტომბრის 24. ერეკლე მეფე
მადლობას უხდის დარჩია ბებუთოვის მკურნალობისათვის
და თხოვს ამჟერადაც მიაქციოს ყურადღება
მაღალ კათილ შოგილს უფალს
ჩვენს სარწმუნოს მიგობარს.

ქ: თქვენს მაღალკეთილშობილებას კარგად მოხსენებულ აქვს რომ ეს ჩვენი დიდად ერთგული თავადი ბებუთოვი ავეტისიჩი დარჩია მამით და პაპით ჩვენის ოჯახისა და ამ ქვეყნისა დიდად ნამსახურსი და ჩვენგანაც პატივცემულნი არიან და თვით ეს ბებუთოვი თავადი დარჩიაც ჩვენს სამსახურში აღიზარდა და ამისთანას სენით დასხეულდა, უწინარეს ამისსა მანდ სანკტ პეტრებულს წარმოვეგზავნეთ და თქვენს მაღალ კეთილშობილებისაც წერილით განუცხადეთ რომელზედაც დიდად გარჯილიყავით, და დიდი მადლობაც მოგვახსენა თქვენის გარჯისა ასე რომ თუ მე მოთმინება მიმეღო და მომეცადა უთუოდ მომარჩენდაო, ამაზედ დიდად მადრიელნი, ვიმყოფებით თქვენის ჩვენდა მიმართ მეგობრობისა და კიდევ გულს შოღინედ, ვითხოვთ მაღალ კეთილშობილებისა/თქვენისაგან რომ ამაზედ გულს შოღინე შრომა დასდეთ და თავისის სენისგან ეგების განათავისუფლოთ რომლითა ვეგები ნიადაგ.

მაღალკეთილშობილების თქვენისა უსარწმუნოესად
მეგობრად მეფე, ქართლისა კახეთისა და სხვათ.
ერეკლე.

№ 23

1702 წლის ნოემბრის 10. გიორგი ბატონიშვილი
მადლობას უხდის დარჩიას მკურნალობისათვის
და თხოვს გამოუგზავნოს მისთვის საჭირო წამლები

მის მაღალ კათილშობილებას, და მაღალ კაბივთაშულაას, უფალს
დოხოტურს ჩაენიგს იაკობს
ჩვენს უსააჟთრას მიგობარს.

ამას წინათ ამისის ბრწყინვალეების მელიქის შვილის, დარჩიას ხელით წამლები გებოდათ და მოგვივიდა მადლობელი ვართ თქვე-

ხის ჩვენზედ ესოდენის სიყვარულისა და დაუვიწყებლობისათვის, შემდგომად ეს მოგხსენდესთ, რომ მისი ბრწყინვალე მელიქის შვილი დარჩია მანდავ წამოვიდა თავისის თავის; განსაკუთრებლად და ამას წინათაც დიად კარგა თვალყური მოგეგდოთ ამისთვის და მადრიელი გახლავს, და ახლა რადგან ისევე მანდეთვე მოუხდა წამოსვლა და მოველით თქვენის მაღალკეთილშობილებისაგან რომ ამას თვალყური ზიუგდოთ ყოვლის გზით და შეწიოთ და მოუაროთ ამის სხეულებას. და ამას წინათაც გახელით წიგნი და საგარეოთ სატარებელი ერთს ყუთში გაკეთებული აფთიაქი გთხოვეთ, რომ ყველა წაწლები იმ ყუთში თავთავისათ ეწყოს კოლოფებით და ყოველს წამალზედ თავთავისი ხასიათები და სახელები ზედ ეწეროს და რომელი რომლის სენისა იყოს ისიც ზედ ეწეროს გარჩევით. და ეკონებ, რომ ეს აფთიაქის ყუთი აშტრახანსაც იყოს მოსული. და ამის შემდგომად ეს მოგხსენდესთ რომ კარგა/ხანია თქვენი ამბავი აღარა მოგვესვლიარა და შენი გული გვიცნობს რომ თქვენი წიგნი და მშვიდობის ამბავი ჩვენთვის როგორც სასიამოვნო არის და მანდელამ წამომსვლელი მგზავრი არას დროს არ აკლდება და თქვენის მშვიდობის ამბავს რომ მოგეწერდეთ და აშტრახანს გამოგზავნიდეთ ჩვენის ქვეყნის კაცებთან და ორნი ჩვენ გემოგვიგზავნიან და თქვენი მშვიდობის სმენა და თქვენის წიგნის ნახვა თქვენის ნახვის მგზავსად სასიამოვნო იქნება ჩვენთვის და თქვენი დაუკლებელი საქმე არის და აჰსიათვის უნდა არ დაგვაკლოთ თქვენი მშვიდობის ამბავი და წიგნი რომლისთვისაც ნიადავ დიდის სურვილით სმენის მოწადინე ვართ:

თქვენის მაღალკეთილშობილების უსაკუთრესი მეგობარი, საქართველოს მეფის ირაკლის პირმშო ძე

გიორგი
(ტფილისს)

№ 24

1702 წლის დეკემბრის 1. დავით გიორგის ძე ბატონიშვილი აცნობებს საქართველოს იმდროინდელ ვითარებას და თხოვს დაეხმაროს წოდების მიღებაში. ასევე თხოვს გამოუგზავნოს წამალი, ღურბინი და ღექსიკონები

იმო მუხალთალო ხალხიფიფა

რამდენამე ეამმა. წარვლო თქვენი ამბავი ვერა ესცან რა, და აჰსითვის. ესწუხ. აქაურს. ამბავს მოიხსენებ. ნოემბრის. 22 მამათ-

ხანის ელჩი მოვიდა ბატონთან. შირაზი აუღია და თორმეტი ათასი კონლი კაცი აუყარა და თერანს მოუყვანია და იქ თავისი მოადგილე დაუგდია. და შემოუთვლია თუ უკანდამ მტერი არ გაუჩნდა რა უთუოდ. იმათის სიტყვით. მაისის პირველს გოგჩაზედ მოვაო აქეთ ჩვენ გველაპარაკება იქით ზუშას, ამისთვის. რადგან საზღვარი ის არის. ჯერ ელჩი აქავ არის და არ გაუსტუმრებია. მეზობლები ყოლგ-ხო შერიგებულნი არიან. ოსმალთა და ყიზილბაშნიც. და ვგონებ ჩვენსა და განჯაში კი ალლიშობა მოხდეს. ამის მიზეზისათვის რომ. მე რომ ბორჩაღის მხრისაკენ ცოტაოდენის კამანდით ვიყავ იმათ. ზუთასის კაცით. ერთი ფინსათბაში გამოუგზავნათ როშელიცა არს პოდპოლკოვნიკი მოვიდნენ. და ბორჩალოდამ ერთი ოიმალი აპყარეს. რომელიც ძველთაგან. ისევ განჯელები ესახლდნენ და მე შევიტყე ჩემის კამანდით. ნოვეწივე ომი მოგვივიდა დაემაძრცხეთ და ვხოცეთ. ასამდის კაცი და დაეყრევიან ჩვენი ობა. და ეს არის დაღებული პირველს პუნქტად. დადებული მაგრა იხეწება და ოთხი ათას თუმანს. ქრთაშს აძლევს. ბატონს. და შვილს მზეელათ. ნუ აეო-შლებითო ერეკვანიც დიდად იმსახურება. ჯერ ყოვლითურთ მშვიდობაა.

ცარევიჩის გიორგისას. შენის მეგობრისას. შეიტყობდი ხომ, // რომ საქართველოთათვის. შილოცვინა შემევიდრეობა.

მაგრამ მე დავრჩი ასე აქ. მიშველე რამე ერთი ჩინი მიშოვე. ეგების. მაგ მეცნიერის ადგარის ხილვა შეღირსოს რომ ეგების. ჩემა გონებამ. უმეცრებისა ბინდი განიძარცვოს. რომ ვინიცობაა ბედნიერება მომადგეს. უბედურებად არ შემერაცხოს. და ზუბოვსაც წივნო მოვართვი და ეცადე ჩემსას აღრიცხვასა მანდ.

ვითხოვ არ დანივიწყო და ესენცია. გიზნი. ამ წამლისა მიბო-შო. დიდად საჭიროა რადგან მოგარევე ვარ. მინდვრის კაცისათვის. ერთი ღურბინიც მიბოძე დიდად საჭიროა ჩვენს ქვეყანაში.

თქვენი მეგობარი მეფის ძის ძე

დავით ფაშაშალი

(ტფილისს)

როგორც ის წამალი იხმარება ისიც მიბძანე წერილით: წყალო-ბას ელოხოვ ორი ლექსიკონი. ერთი. რუსული. ნორდ შტეტოვ. და მეორე ფრანცოველი აკადემიის. ლენინსა. დაბეჭდილი 14 გან (?) წელს. მიბოძოთ:

1702 წლის დეკემბრის 4. დავით ბატონიშვილი
თხოვს გამოუგზავნოს ი. რეინეგსს მისი პორტრეტი

ჩემო მოწყალე ხელმწიფე.

ვინაიდან სოფელსა შინა არა არს თვინიერ კმასა მიზეზისა, ამის გამო იძულებული აღვიძარ თქუენდ მომართითა მეგობრობითა და ვინაითგან ვერ მოვემთხვეი შემთხვევისა გამო თქუენისა სახისა ხილვასა, რომლისცა სურვილ-ვარ ამისთვის წარმომაჟლინე თქუენდა პარტრეტი ჩემი რათა უაღმატებულესობა თქუენი ამისისა ხილვითა მომიგონებდეთ ხოლმე რომელსაცა მოგართმევს კნიაზ დარჩია ზებუთოვი და ვთხოვ თქუენგან რათა მეზოდოს მეცა პარტრეტი თქუენი. რათა ნაცულად თქუენდა მას დაუწყო ზრახუა პირის პირ ვითარცა თქუენ:

კუალად გაგიკადნიერდები და ვთხოვ უაღმატებულესობასა თქუენსა დაუგდებელ ყოფასა და აღრიცხუასა გუნდთა თქუენთასა:
თქუენის უაღმატებულესობის ჩემის მოწყალის ხელმწიფის მდაბალი მოსამსახურე: საქართველოს მეფის ძის და მეგვიდრის ძე

დავით უაღმატელი
(ტფილისს)

1703 წლის დეკემბრის 7. მანუჩარ თუმანოვი თხოვს
არ დაივიწყოს

მის მაღალ კეთილშორობილებას უფალს

ჩემს მოწყალეს ხელმწიფეს

ღიად დიდი ხანია რომ თქუენი მშვიდობით ბძანების ამბავი ჩემთვის არ გიბრძანებიათ თუცა თქუენის კეთილ ცხოვრების ამბავი სწევბთან ჩიწერილობით მესმის და მოხარული ვარ. თქუენის მშვიდობით ბძანებისათვის მაგრამ მე ასე დავიწყებას არ ველოდი თქუენის მოწყალებისაგან და მე როგორათაც მეგობრობის გამო მოვალეა აყოფ თავსა ჩემსა გვრეთ მოხარულ ვარ რომ თქუენს კეთილ გელოვნებას საქართველოზე კეთილ მოქმედებით. აცხადებ. და მე ჯუდა ღამივიწყო არა იქნების.

ვითხოვთ თქუენის მოწყალებისაგან რომ, დაუგდებელ მყოთ და

სამსახურის ბძანებით. თქვენ დაუსავლისათ მამიგონოთ რომელსაც.
დავმადლებ. დიდ მწყალობლობათ.

თქვენის მაღალ კეთილშობილებისა
მოწყალისა ხელმწიფისა ჩეჟისა
სამსახურის მოწადე.

მანუჩარ. თუბანოვი.

№ 27

1702 წლის დეკემბრის 8. გარსევან ჭაჭავაძე
მადლობას უხდის საქართველოზე ზრუნვისათვის

მაღალ კეთილშობილო უფალო დოქტორო. რეინეკს.
მოწყალე. ხელმწიფე.

თანამდებობის. მებრ. ჩემის. მაქვს. ყოველთვის. უმდაბლესის
პატივ გამოცხადებად. და ამ. ჟამად. უფროსად. თანამდები. შივიქენ.
რომ. მივიღე. აზრი. რომ. თქვენ. გქონიათ. ამისთანა. კეთილი. ფიქ-
რი. რომ. აქაურ სიცოცხლის. სიმტკიცისათვის ფიქრობთ. რომლისა-
თვის. უმდაბლესად. გმადლობ. დადავშებთ. თქვენის. მაღალ. კეთილ.
შობილების. მარადის. უმდაბლესის. პატივის. ცემით.

უმდაბლეს. მოსამსახურე. თავადი.

გარსევან ჭაჭავაძე.

უფალო. ერთი. პატარა ბოქკით. ჩემის. კარგის. ღვინისა. გამოვა-
ტანე. უფალს დარჩიას. და ბედნიერი. ვიქნები. თუ მოაწივა. თქვე-
ნამდინ.

კნიაზ. ალექსანდრემ. თავი დაგიყრა.

მათს. მაღალშობილებას. უფალს. დოქტორს. რეინექს.

ჩემს. მწყალობელს. უფალს. იაკობს.

სანკტ პეტრებურგს.

სტეფანე ლორინოვის (შარიმანაშვილის) ვინაობისათვის

ქართველი, სომეხი, აზერბაიჯანელი და კავკასიის სხვა ხალხების მეგობრობის ფესვები შორეულ წარსულში იმალება. ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულეს ცალკეულმა პიროვნებებმა, რომლებიც არა მარტო იარაღით, არამედ თავიანთი ნიჭითა და გონებით. სიტყვით და კალმით საშეილიშვილო სამსახურს უწევდნენ მოძმე ხალხებს. ასეთი ადამიანების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა, ამიტომ ჩვენ შევჩერდებით მხოლოდ ერთზე, ექიმ სტეფანე შარიმანაშვილზე. რომლის ცხოვრება და მოღვაწეობა დღეისათვის ნაკლებად არის ცნობილი.

ჩვენამდე მოაღწია ს. შარიმანაშვილის ორმა ხელნაწერმა. ერთი მათგანი, „შავი ჭირის საწინააღმდეგო საშუალებანი“, ინახება სომხეთის მატენადარანის ფონდში (№ 8303). ეს შრომა ავტორმა დაასრულა 1796 წელს. როგორც თავფურცელზე გაკეთებული წარწერიდან ირკვევა, წიგნი ს. შარიმანაშვილს შეუდგენია ელადისა და იტალიის ძველი და თანამედროვე ექიმთა აზრების სათანადო ანალიზის საფუძველზე. იგი შედგება 58 ფურცლისაგან და დაყოფილია 7 თავად. წიგნში განმარტებულია შავი ჭირის სახეები, ძირითადი ნიშნები, დაავადების ტოქსიკურობა, მეურნალობა, სიკვდილის მიზეზები, დაავადების თავიდან აცილების გზები, აგრეთვე ის მოტყეები, რომელთა გამო ავტორმა დაწერა ეს წიგნი.

თავისი მოსაზრებების დასაბუთებისათვის ს. შარიმანაშვილს მოჰყავს იშვიათი შემთხვევები, რომლებიც მას შეხვდა კონსტანტინოპოლში. სკუტარი¹ მუშაობის დროს. შრომა დაწერილია საექიმო საქმის ღრვა ცოდნით, მოფიქრებულად, ძველსომხურ ენაზე. ალაგ-ალაგ ძნელად გასაგები სტილით. მიუხედავად ამისა, ეს წიგნი სომხეთის სამედიცინო ლიტერატურაში მიჩნეულია ახალი დროის ყველაზე სერიოზულ ნაშრომად.²

ს. შარიმანაშვილის მეორე წიგნიც, „ბოტანიკა, ანუ ფლორა სომხეთისა“. სომხურად არის დაწერილი და ისიც მატენადარანში ინახება (№ 6267). ეს არის ვრცელი; თითქმის 1000 გვერდიანი წიგნი, რომელიც ავტორმა დაასრულა 1818 წლის 20 ივნისს თბილისში. როგორც წინათქმიდან ირკვევა, ეს წიგნი შედგენილია „20 წლის გულდასმითი მუშაობით“. ნაშრომში შეტანილია მცენარეთა 110

1 სკუტარი, ახლანდელი უსკიუდარი კონსტანტინოპოლის (სტამბოლის) ე. წ. აზიური ნაწილი.

2 Л. Оганесян, История медицины в Армении, Ереван, 1946, стр. 222.

ოჯახის 1200 სახე, მათ შორის ბალახები, ბუჩქები და ხეები. წიგნის ძირითადი ღირსება იმაში გამოიხატება, რომ ყველა დასახელებულ მცენარეს თან ახლავს ლათინური, არაბული და სპარსული შესატყვისი ტერმინები. ხშირად არის ნახმარი თურქული, უფრო იშვიათად ბერძნული და ებრაული ტერმინები. მცენარეულის დასახელებასთან ერთად მოცემულია სამკურნალოდ მათი ხმარების წესი, დაავადებები, რომელთა დროს იხმარება მცენარე, დოზები და ა. შ. ყველა მცენარის და დაავადების განხილვას თან ახლავს ლიტერატურული წყაროები.

ს. შარიმანაშვილის ეს კაპიტალური ნაშრომი დიდი მეცნიერული ღირებულებისაა არა მარტო კავკასიის. არამედ მსოფლიოს სამკურნალო მცენარეულის შესწავლა-გამოყენების საქმეში. იგი შესრულებულია ღრმა მეცნიერული ცოდნით და საქმისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულებით. ზოგი მეცნიერის აზრით (ი. მულკი-ჯანიანი, კ. მარჯანიანი), ეს შრომა რუსეთში ბოტანიკის ტერმინოლოგიური ლექსიკონის შექმნის ერთ-ერთი პირველი ცდაა, რითაც მისი მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება.

ს. შარიმანაშვილი, დასახელებული შრომების დიდი მეცნიერული ღირებულების გამო, გათანაბრებულია სომხეთის მედიცინის გამოჩენილ კლასიკოსებთან მხითარ გერაციისა და ამირდოვლათთან.³

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე მედიცინის ისტორია ს. შარიმანაშვილის მეცნიერულ შრომებს რამდენადმე კარგად იცნობს და ისინი ჭეროვნადაც არის შეფასებული. სამწუხაროდ, ბევრი რამ ავტორის გინაობის, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ უცნობია.

ჩვენ ზიზნად დავისახეთ შეძლებისდაგვარად შეგვეგროვებინა მასალები ს. შარიმანაშვილის შესახებ და დღის სინათლეზე გამოგვეჩანა ბურუსით მოცული მისი ცხოვრების ზოგი მომენტი.

სტიფანე შარიმანაშვილის ბიოგრაფიას მრავალი ავტორი შეეხო (ლ. ოგანესიანი, მ. საკაშვილი, მ. შენგელია, ა. ლალიანი, ელ. ჟღესტი, ი. ტატიშვილი და სხვები). მაგრამ ბევრი რამ მისი ცხოვრებიდან კვლავ უცნობი დარჩა. ბევრი კი შეცდომითა და შეუსაბამოდ გაშუქდა.

ს. შარიმანაშვილის ცხოვრებას ყველაზე ვრცლად შეეხო სომეხი მეცნიერი ლ. ოგანესიანი. მაგრამ მისთვის უცნობი დარჩა ბევრი საინტერესო მომენტი მეცნიერი ექიმის ბიოგრაფიიდან: კერძოდ, იგი არასწორ ინტერპრეტაციას გვაძლევს მისი დაბადებისა და განათლების პილების შესახებ. მისი ვარაუდით, ს. შარიმანაშვილი უნდა

დაბადებულიყო 1755—1765 წლებში.⁴ ასევე, ვ. თორგოშიანის იგუზონურ ვარაუდზე დაყრდნობით ის ამბობს, რომ ს. შარიმანაშვილს სამედიცინო განათლება იტალიის ერთ-ერთ ქალაქში მიუღიაო, სახელდობრ რომელში, ეს ამ ავტორებმა არ იციან.⁵

ჩვენ შემდეგში ვნახეთ თუ რამდენად სწორ ცნობებზე დაყრდნობით აკეთებენ ზემოდასახელებული ავტორები თავიანთ დასკვნებს.

ვ. თორგოშიანს ლივორნოს სომხური ეკლესიის სიაში აღმოუჩენია ვანზე შერიმანიანი, რომელიც 1788 წელს ცნობრობდა ამ ქალაქში. ლ. ოგანესიანის აზრით, აქ იგულისხმება სწორედ სტეფანე შარიმანაშვილი, რომელმაც სამედიცინო განათლება ლივორნოში ზიილო.⁶ ჩვენი აზრით, ეს სინამდვილეს არ უნდა შეესაბამებოდეს, რადგან ს. შარიმანაშვილი სასწავლებლად ლივორნოში არასოდეს ყოფილა. საფიქრებელია, ლივორნოს სომხური ეკლესიის სიაში მოხედილი პიროვნება იყოს იტალიაში მცხოვრებ მარქაზე შუპრინიანი. რომელმაც 1788 წელს ქ. ტრიესტში ლათინურიდან ქართულად და სომხურად თარგმნა „მოთხრობა ჟენგიზ ხანისა“. ეს წიგნი იწახება საქართველოს ს. ჯანაშიას სახ. მუზეუმის ხელნაწერების ფონდში (A—კოლექცია, საბუთი 1165).

ამ ავტორებისათვის ცნობილია, რომ ს. შარიმანაშვილი ჩამოვიდა კავკასიაში, მაგრამ კერძოდ სად, არ იციან. „როგორც ჩანს, თბილისშიო“ — წერენ ისინი.⁷ ასევე უცნობია ლ. ოგანესიანისათვის ს. შარიმანაშვილის გარდაცვალების თარიღიც.⁸

რაც მთავარია, ავტორებმა ზელი ვერ მიაწვდინეს ისეთ დოკუმენტებს, რომლებიც ასე თუ ისე ნათელყოფდა სტეფანე შარიმანაშვილის წარმომავლობასა და ვინაობას: ნაკლებად, ან სრულად არა აქვთ შესწავლილი ქართული და რუსული საარქივო მასალები და უკანასკნელ წლებში ქართული მედიცინის ისტორიისადმი მიძღვნილი წყაროები.

ამ მხრივ ყველაზე უფრო სანდოდ და უტყუარად მოგვაჩნია თვით ს. შარიმანაშვილის ავტობიოგრაფია, რომელიც პირადი იხოვების სახით გაეგზავნა იმპერატორ ალექსანდრე I: იგი დათარიღებულია 1804 წლის ნოემბრით. საბუთი ბევრ საინტერესო ცნობას შეიცავს, რის გამოც მოგვყავს მისი სრული ტექსტი.

4 იქვე, გვ. 215.

5 იქვე.

6 იქვე, გვ. 215. 216.

7 იქვე, გვ. 216.

8 იქვე, გვ. 217.

**Всеподданейшее прошение медика Степана
Шериманова Лойнова, от ноября 1804 года**

Имея от роду 38 лет, с малолетства моего обучали меня медицинской науке родственники мои Антон и сын его Иосиф Караевы, кой были лейб-медиками грузинских царей Теймураза, Ираклия и Георгия; но я будучи недоволен здешнею практикою отправился в Австрию и продолжал учение врачебной науки по теоретической части в г. Триесте, в Монастыре святых мучеников; на языке латинском и армянском; потом обучался при медике Петре Ермесiane, у коего изучал практическую часть врачебной науки, и от сего вступил докончить науки в Венецианский университет, откуда отправился в Грецию и в самом Константинополе продолжал 6 лет практику и упражнялся с великим прилежанием в пользовании мирового поветрия. Буде же высшее медицинское начальство потребует от меня о сем важном и о других болезнях мои примечания, то я на латинском языке их представить имею. Непослeдок потребован царем Георгием и был употреблен им здесь и в Ширване по повелению его ширванскому хану Мустафе; потом отправлен был в Елисаветополь, где пользовал Джевад-хана и все его семейство, после чего поехал в Эриван во время главноуправляющего Грузиею кн. Цицианова к Эриванскому хану, вылечил сына его; потом по бытности моей в Эривани, получил письмо от удаленных царевичей Александра и Теймураза, кои по многим обещаниям звали меня к себе, чтобы я их пользовал; но как я был связан присягою В. И. В., то не пожелав никаких сокровищ, даваемых ими, отказался и, приехавший в Тифлис, тот же день писанное от них ко мне письмо представил кн. Цицианову во уверение чего, буде угодно высшему медицинскому начальству, могу представить свидетельства от тех людей, коих я пользовал, почему всеподданейше прошу, дабы высочайшим В. И. В. указом повелено было мне мое прошение принять и о позволении мне продолжать свою практику в Тифлисе в рассуждении вышеписанных наук моих, приобретенных с малолетства великими трудами воспитания в Европе, и знания двух Европейских, четырех

Азиатских языков, дать кому следует предписание
и о том учинить милостивое рассмотрение⁹.

ამ თხოვნის დაწერა გამოიწვია შემდეგმა გარემოებებმა: ცარი-
ზმის პოლიტიკით უკმაყოფილო ბატონიშვილები და დიდებულები
არ ემორჩილებოდნენ ახალ კანონებს და ცდილობდნენ აღედგინათ
თავიანთი ფეოდალური პრესტიჟი. ს. შარიმანაშვილს, ისე როგორც
!ასახლესთან დაახლოებულ სხვა პირებს, ბრალად დაედოთ უფლის-
წულებთან საიდუმლო კავშირის დამყარება.

ქართული საწეფოს დაშლისა და ცარიზმის სამხედრო-ბიურო-
კრატიული რეჟიმის დამყარების შემდეგ საქართველოში ერთ-ერთ
ყველაზე გავლენიან ფეოდალად ითვლებოდა მეფეთა ძველი შთამო-
შავალი ივანე ბაგრატიონ-მუხრანსკი, შემდგომში 1832 წლის შეთქ-
მულების მონაწილე, რომელსაც შეთქმულების პროგრამით, წარმა-
ტების შემთხვევაში, იუსტიციის მინისტრის პოსტი უნდა დაეკავებო-
ხა. შეთქმულთა მასალების გაცნობით ირკვევა, რომ ეს დინასტია სა-
ქართველოს სამეფო ტახტის დაუფლების პრეტენზიასაც აცხადებ-
და.¹⁰ ივანე ბაგრატიონ-მუხრანსკისთან ერთად ს. შარიმანაშვილმა
შეადგინა მასალები კათალიკოს ნერსეს აშტერაკეცის წინააღმდეგ,
რომელზეც მიიტანეს ეჭვი, რომ მოსყიდული იყო რუსებისაგან და
თავისი ნათესავების მეშვეობით სპარსეთიდან მიღებულ საიდუმლო
ცნობებს უგზავნიდა რუსეთის მმართველობას. ეს მასალები გადაი-
ზენა ერევანში, რომელიც იმ დროს სპარსეთთან ვაჭალურ დამოკი-
დებულებაში იმყოფებოდა.¹¹

ცხადია, ეს იყო სერიოზული ბრალდება, რის გამოც ს. შარიმა-
ნაშვილი იძულებული გახდა თხოვნით მიემართა იმპერატორ ალექ-
სანდრე I-სთვის (იხ. წერილი), რომელშიც შეძლებისდაგვარად ასა-
ბუთებს, რომ მიღებული აქვს საექიმო განათლება და მეამბოხე უფ-
ლისწულებთან არავითარი კავშირი არა აქვს. გარდა ამისა, ს. შარი-
მანაშვილი იმპერატორს ჰპირდება, რომ გააცნობს დაავადებების
შესახებ. ლათინურ ენაზე დაწერილ თავის შენიშვნებს (примеч-
ания). ვფიქრობთ, რომ „შენიშვნებში“ ს. შარიმანაშვილი გულისხ-
მობს თავის შრომას შავი ჭირის შესახებ.

გარდა ზემოთქმულისა ამ საბუთიდან ირკვევა, რომ ს. შარიმა-

9 Акты Кавказской Археографической Комиссии, т. 2, с. 1056.

10 შ. გიორგაშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, ტ. 11, 1970, გვ. 245.

11 Л. Оганесян, დასახ. ნაშრომი, გვ. 216.

ხაშვილის სახელი არის სტეფანე, გვარი ლოინოვი, ხოლო შარიმანი არის მამის სახელი.¹²

ერთი შეხედვით, გვარი ლოინოვი რუსულად ჟღერს, მაგრამ რუსული გვარ-სახელის შესანიშნავი მცოდნის ნ. ა. პეტროვსკის წიგნში ამის მსგავსი ვერაფერი მოვიძიეთ.¹³ წინამდებარე სტატიაზე ზუსტად დროს დაგვეხსენება აზრი, რომ „ლოინოვი“ საქართველოში ააქმად გავრცელებული გვარის ლოინიძის სახეცვლილებაა. „ძე“-ზე დაბოლოებული გვარების „ვი“-თი დაბოლოება ცნობილი ფაქტია და დამახასიათებელია ცარიზმის სამხედრო-ბიუროკრატიული რეჟიმის დამყარების პირველი წლებისათვის.

ჩვენი ადრინდელი მოსაზრების თანახმად, „ლოინიძიდან“ ჯერ წივილეთ გვარი „ლოინოვი“ (ასე ხშირად იხსენიებენ ცნობილ დიპლომატსა და მკვებრეტყველს სოლომონ ლოინიძეს), შემდეგ კი „ი“ და „ო“ ასოების ურთიერთგადანაცვლების შედეგად ზემოთ მოტანილ დოკუმენტში გვარი „ლოინოვად“ გადაკეთდა.

მოგვიანებით ჩვენი ვარაუდი უარყავით, რადგან დადგინდა გვარის ლოინაშვილის არსებობა. გაირკვა, რომ XVIII საუკუნეში თბილისში ცხოვრობდა ვინმე ლოინანთ (ე. ი. ლოინას შვილი, ლოინას ძე ან ლოინაშვილი) სიმოვანა, რომელსაც თბილისში ზირკიხანთ ეკლესიის მახლობლად (დღევანდელი ალ. ჭავჭავაძის და გრიგოლედოვის ქუჩების კუთხეში) გაუშენებია ბაღი, „დიდი ძალის თეთრის დახარჯვით კლდიდამ წყალი ძირს ჩამოუტანია და აუზი აუშენებია და ბაღი გაუკეთებია... და ალიზის გალავანი შემოუყვლია“. ეს ადგილი შემდეგში ხშირად საქმეფოდაც ყოფილა გამოყენებული.

«ზირკინანთ საყდრის თავში ჰაუზი რომ არის, იქ ბევრჯერ გვიღმს და რომელნიცა ხანდაჲმულნი კაცნი იქმნებიან, ისინი თასს ხელთ დაიჭერდნენ და ლოინანთ სიმოვანას შენდობას ეტყოდნენ. წყალიც იმის ნასყიდი და გაკეთებულია და ეს აუზიცო».¹⁴

1786 წლის ერთი საბუთიდან ჩანს, რომ ოსმალთა შემოსევისას ძალზე დარბეულა თბილისის ე. წ. გარეთუბანი, ზირკინანთ ეკ-

12 სხვათა შორის საკუთარი სახელი შარუმა, შარუმი, გვხვდება ხევსურეთში, მსგავსი სახელები: თარიმანი, ნარიმანი, შადიმანი მოიღს საქართველოში (იხ. ა. ლლოტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1967, გვ. 141).

ადმოსაყვით საქართველოში გავრცელებული იყო აგრეთვე ქალის სახელი „შარუბანა, შანშინთ გიორგის ასული“. (იხ. დ. უჩაიშვილი, დოკუმენტები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის, თბ., 1967, გვ. 122).

13 Н. А. Петровский, Словарь русских личных им. М., 1966.

14 სსცა. ფ. 226, 1802, საბუთი № 7752, ციტირებულია მამისა ბერძნულში წიგნიდან, თბილისის გარეგანი სახე მე-18 საუკუნეში, თბ., 1965, გვ. 44, 45.

ლესია და ზის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ლოინანთ ბაღი წყალსადენითა და აუზით.¹⁵

როგორც ჩანს, ჩვენთვის საინტერესო პიროვნებას სტეფანე ლოინოვს თბილისში ჰყოლია სახლიკაცი ლოინანთ სიმოვნა, რომელიც შესაძლოა მისი უშუალო წინაპარიც იყო. ამის სასარგებლოდ ილია ლაპარაკობს, რომ ოსმალთაგან გარეთუბნის და ლოინანთ¹⁶ ბაღის დარბევა ნახსენებია იმ პერიოდის საბუთში, როცა სტეფანე 20 წლისა იქნებოდა.

ამგვარად, უფრო სარწმუნოდ შეიძლება შევიჩინოთ აზრი იმის შესახებ, რომ ს. შარიმანაშვილი ლოინაშვილის ან ლოინაძის შთამომავალია. ამ გვარის „გარუსულება“ ე. ი. „ლოინოვად“ გადაკეთება კი ზემოთ დასახელებული მიზეზის გამო კიდევ უფრო კანონზომიერია.

შარიმანაშვილი (შარიმანოვი) ჩვენი აზრით, უნდა მომდინარეობდეს შამის სახელისაგან, გვარის გადაკეთება შესაძლოა დაკავშირებული იყო კათოლიკური სარწმუნოების მიღებასთან. ზოგი ავტორის მიერ (ლ. ოგანესიანი, ა. ლალიანი, ი. მულუქიანი და სხვები) ხმარებული სახელ-გვარი, „სტეპანოს შერიმანიანი“, ხელოვნურია და არ შეეფერება სინამდვილეს.

ს. შარიმანაშვილი დაბადებულია 1766 წელს (1804—38=1766) თბილისში, სადაც ქართველი მეფეების სამსახურში იყო კარის ექიმების ყარაშვილების მთელი დინასტია.

როგორც ცნობილია, XVIII ს-ის შუახანებში რომიდან საქართველოში დაბრუნდა სამედიცინო განათლების მიღების შემდეგ ცნობილი მეცნიერი, ანატომი და ასტრონომი, წარმოშობით ქართველი, პატრი ივანე. მისი ინიციატივით და ხელმძღვანელობით თბილისში გაიხსნა სპეციალური სამედიცინო სკოლა, ინვალიდთა სამეთვალყურეო სახლი და აფთიაქი „წამალ ხანა“. გამორიცხული არ არის, რომ ს. შარიმანაშვილი სწავლობდა სამედიცინო სკოლაში, სადაც მედიცინას ასწავლიდნენ მისი ახლო ნათესავები ანტონ და იოსებ ყარაშვილები, აქ მიღებული განათლება საკმარისი აღმოჩნდა იმისა-

¹⁵ იქვე, გვ. 46.

¹⁶ სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ მიხედვით ლოინი მამალი აქლემია. საყურადღებოა, რომ ამ სიტყვას სხვების მსგავსად არ ახლავს რაიმე შენიშვნა: „სხვათა ენაა“, „სომხურია“ და ა. შ. (იხ. სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, 1948, გვ. 100), რითაც დასტურდება, რომ ის ძირძველი ქართული სიტყვაა.

¹⁷ А. П. Цулукидзе. Врачи—грузины XIX столетия, Тб., 1948, с. 12, 13.

თვის, რომ ქაბუკ სტეფანეს დამოუკიდებლად მიეღო ავადმყოფები სამკურნალოდ. 1780 წლის ერთ საბუთში, კერძოდ ანანურის სამღებროს ხარჯის ნუსხაში, რომელიც ლევან ბატონიშვილს ეკუთვნის (მას ამ დროს არაგვის საერისთაო ექირა) ნათქვამია, რომ ბარათით გადახდილია შვიდი აბაზი სტეფანე ექიმის ცხენის ქირა (ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, 1909, ტ. 11, გვ. 242). მეორე საბუთში ნათქვამია, რომ შარიმანაშვილს სტეფანეს მიეცა საექიმო საბუთი (ტ. 111, 1910, გვ. 230). ამგვარად, უმაღლესი განათლების ზილებამდე ს. შარიმანაშვილი ექიმადაც იხსენიება, რაც თავიდანვე მის განსწავლულობაზე მეტყველებს. მაგრამ აქაური განათლება ქაბუკმა საკმარისად არ მიიჩნია და იგი სამედიცინო ცოდნის გასაღრმავებლად გაემგზავრა ევროპაში. ამას ხელი შეუწყო ევროპელი კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობამ საქართველოში. როგორც აქად. ა. წულუკიძე წერს: «Влияния католиков в Грузии в это время было огромным, и неудивительно, что первые врачи грузины в конце XVIII столетия и начала XIX века были католиками. Родители некоторых из них имели торговые связи с границей и при помощи миссионеров могли определить детей в высшие учебные заведения западной Европы»¹⁸.

ს. შარიმანაშვილი ჩავიდა ავსტრიაში, ქ. ტრიესტში¹⁹. აქ ის მიიღეს წმინდა წამებულთა კათოლიკურ მონასტერში. სადაც ასწავლიდნენ ლათინურ და სომხურ ენებს. შემდეგ ჩავიდა ვენეციაში და აქ სწავლობდა ექიმ პეტრე ერმესიანთან²⁰ პრაქტიკულ მედიცინას. იქვე შევიდა უნივერსიტეტში (და არა ლივორნოს უნივერსიტეტში როგორც ლ. ოგანესიანი წერს), რომლის დამთავრების შემდეგ გაემგზავრა კონსტანტინოპოლში საექიმო პრაქტიკის მისაღებად.

ლ. ოგანესიანი იმოწმებს თვით ს. შარიმანაშვილის ნაშრომს, სადაც აღწერილია შავი ქირით დაავადებული ავადმყოფები. ყველაზე ადრინდელი ავადმყოფი მიღებულია 1791 წლის აგვისტოში, ხოლო გვიანდელი 1796 წელს. ამ მონაცემებზე დაყრდნობით იგი აცხადებს, რომ ს. შარიმანაშვილმა კონსტანტინოპოლში დაჰყო 5 წელი. თვით მისი იხოვნა იმპერატორისადმი, რომ „В самом константинополе продолжал 6 лет практику», აბათილებს ამ აზრს და

¹⁸ იქვე, გვ. 13.

¹⁹ XIV ს.-ის დასასრულს იტალიის ქალაქი ტრიესტი პაპბურგების, ავსტრიელების ხელში გადავიდა და მხოლოდ 1919 წელს, სენ-ვერმენის მოლაპარაკებით დაუბრუნდა იტალიას.

²⁰ ეს გვარი ლ. ოგანესიანს „გერმეტანად“ აქვს მოხსენიებული (იხ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 269).

ხათელს ხდის, რომ საქართველოში სტეფანე დაბრუნდა არა 1796, არამედ 1797, შესაძლოა 1798 წელს (1791+6=1797). ამის სასარგებლოდ იხილეთ ლაპარაკობს, რომ იგი სამუშაოდ საქართველოში გამო-
ნათხოვა არა ერეკლე მეორემ, რომელიც ამ დროს, ჩვენი აზრით, ჰქონდა ავადმყოფი ან უკვე გარდაცვლილი იყო (1798 წ... 11 იანვარი). არამედ ახლად გამეფებულმა გიორგი XII. ეს თარიღები საინტერესოა იმიტომ, რომ დაახლოებით შიუთითებს ვენეციის უნივერსიტეტის დამთავრებისა და საქართველოში ს. შარიმანაშვილის ჩამოსვლის დროს.

ამგვარად, 1797 წლის დასასრულს ან 1798 წლის დამდეგს ს. შარიმანაშვილი ჩამოვიდა საქართველოში, მუშაობდა გიორგი XII-ის კარზე. შემდეგ მისი ბრძანებით გადაიყვანეს შირვანის ხანის ქუსტაფას განკარგულებაში, აქედან კი ელიზაბეტპოლში ჯავად-ხანისა და მისი ოჯახის წევრთა სამკურნალოდ. საქართველოს მთავარბართბლად პ. ციციანოვის ყოფნის პერიოდში ს. შარიმანაშვილი გაგზავნეს ერევანში, ერევნის ხანის ვაჟის სამკურნალოდ. აქ ყოფნისას ექიმს მიუღია მოწვევა მეამბოხე უფლისწულებისაგან (ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილებისაგან), რომლებიც ამ დროს ირანში იყვნენ „...ბაგრატიონთა დაქცეული ოჯახის აღსადგენად“ („ალექსანდრე ჯერ კიდევ ერეკლე მეფის სიცოცხლეში გადაიხვეწა, ბოლო თეიმურაზი 1803 წლის 25 თებერვალს გაიპარა ირანში“). სანი თხოვნის დაკმაყოფილება იმპერატორზე მოცემული ფიცის დატრეკვა იქნებოდა, ამიტომ ამ მოწვევაზე ს. შარიმანაშვილს უარი უთქვამს.

ზიუხედავად ამისა, მას ბრალად დასდეს ცარიზმის პოლიტიკით უკმაყოფილო ქართველ ღიდებულებთან კავშირი. თბილისში დაბრუნებული ს. შარიმანაშვილი რეაბილიტირებისათვის მიდის პ. ციციანოვთან, გადასცემს ბატონიშვილების წერილს (ნიშნად იმისა, რომ ფაქტი არ გაუტეხია) და თან თხოვს საექიმო პრაქტიკის გაგრძელებას თბილისში, პირდება (თუ მისი უდიდებულესობა საჭიროდ მიიჩნევს) განკურნებულ პაციენტთა მოწმობების წარდგენას; პ. ციციანოვმა მისი თხოვნა არ დააკმაყოფილა იმ მოტივით, რომ განათლება უცხოეთში ჰქონდა მიღებული.

თხოვნის ბოლო სტრიქონებით ირკვევა, რომ ს. შარიმანაშვილი ფლობდა ევროპის ორ და აზიის ოთხ ენას. ჩვენი აზრით, ეს ენე-

21 შ. მესხია, თეიმურაზ ბატონიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. I, თბ., 1939. გვ. 29-32.

ბი უნდა იყოს ლათინური, იტალიური, ქართული, სომხური, არაბული და სპარსული.

ირკვევა, რომ გიორგი მეფის კარზე ს. შარიმანაშვილი თარჯიმნის მოვალეობასაც ასრულებდა. პლ. იოსელიანის ცნობით, მეფის სახელზე რომის პაპის პიუს VI-ის მიერ გამოგზავნილი ეპისტოლე, რომლითაც იგი სამძიმარს უცხადებდა მანის (ერეკლეს) გარდაცვალების გამო და მადლობას უხდოდა კათოლიკე მისიონერების პატივისცემისათვის, ლათინურიდან თარგმნა სწორედ სტეფანე შარიმანაშვილმა,²² „იოანე ყარაეშვან კათოლიკემან ექიმშან მეფისა გიორგისა მომითხრო ამბავი ესეო“ — წერს პლატონ იოსელიანი, რაც კიდევ უფრო სარწმუნოს ხდის ს. შარიმანაშვილის მთარგმნელობით საქმიანობას და მეფის კართან სიახლოვეს.

ს. შარიმანაშვილის დაბადების წელი სწორად აქვთ აღნიშნული ი. მულქიჯანიანს და კ. მარჯანიანს (1766 წ.), ხოლო გარდაცვალების თარიღად მათ 1830 წელი აქვთ მიჩნეული. ჩვენ არ ვიცით რას ეყრდნობიან ავტორები. ჩვენ ხელთ არსებული მასალებით კი ცხადი წდება, რომ ეს თარიღი სწორი არ არის; ამის დამადასტურებელი საპუთო (იოანე ბაგრატიონის კარაბადინი) ინახება საქართველოს სსრ მუცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (საბ. № 4005), რომელზეც ქვემოთ ვილაპარაკებთ. ამ ავტორებს სხვა უფრო უხეში შეცდომაც მოსვლიათ. კერძოდ, აღნიშნავენ, რომ ს. შარიმანაშვილის „ბოტანიკა“ მოიცავს სომხეთის ისტორიული ტერიტორიის ფლორას («Охватывает флору территории исторической Армении»).

ი. მულქიჯანიანი და კ. მარჯანიანი ამ ერთი ფრაზით დაუსაბუთებლად უპირისპირდებიან სომხეთის მედიცინის ისტორიის გამოჩენილ მკვლევარს, ლ. ოგანესიანს, რომელმაც შედარებით ღრმად შეისწავლა ს. შარიმანაშვილის ხელნაწერი და თქვა, რომ «в тексте приводится описание многих растений не встречающихся в Армении».²⁴

«Он часто в точности указывает на районы их произрастания и не только в Армении, но и в других странах»²⁵.

ამასაც, რომ თავი დავანებოთ, ი. მულქიჯანიანი და კ. მარჯანიანი

22 პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1895, გვ. 240.

23 XIII Международный конгресс по истории науки, материалы по истории химии и биологии, М., 1971, с. 62.

24 Л. Оганесян, დასახ. ნაშრომი, გვ. 228.

25 იქვე, გვ. 230.

მხოლოდ სომხეთის ტერიტორიით რომ შემოფარგლავენ, აკნინებენ შესანიშნავი შრომის ზოგად საქვეყნო მნიშვნელობას.²⁶

ს. შარიმანაშვილის თხოვნაში იმპერატორისადმი (სხვა უფრო საიმედო წყარო არც ჩვენ და არც სხვა ავტორებს არ გააჩნიათ). ნათქვამია, რომ საქართველოში ჩამოსვლის, ე. ი. 1797-98 წლის შემდეგ იგი ჯერ მუშაობდა გიორგი მეფის კარზე, შემდეგ კი 1802 წლამდე დროებით შირვანის სახანოში და ელიზავეტოპოლში, ე. ი. ისტორიულ აზერბაიჯანში. 1803 წლის თებერვლის შემდეგ, ვიდრე 1804 წლის მაისის შუა რიცხვებამდე, ს. შარიმანაშვილი გაგზავნეს ერევანში ერთადერთი ავადმყოფის, ერევნის ხანის შვილის სამკურნალოდ. მარტო ეს ფაქტიც იმაზე მეტყველებს, რომ ასეთი ხანმოკლე დროის მანძილზე იგი ვერ შეძლებდა შეედგინა ვრცელი ნაშრომები სომხეთის ფლორაზე, მით უმეტეს, თვითონვე წერს, რომ ეს ნაშრომში „20 წლის გულდასწოთი ნუშაობის შედეგია“.

ლ. ოგანესიანი სამართლიანი სინანულით აღნიშნავს, რომ ს. შარიმანაშვილის ნაშრომები თავის დროზე არ დაიბეჭდა.²⁷ ამასთან ერთად მიუთითებს მხოლოდ ორ სომეხ მეცნიერს (მხითარისტი ალიშა-ხი და ნორაირ ბიუზანტაცი), რომლებმაც გამოიყენეს ეს ნაშრომები. სამწუხაროდ, ავტორისათვის უცნობია იოანე ბაგრატიონის ზემოთ დასახელებული კარაბადინი, რომელიც ს. შარიმანაშვილის ცხოვრებისა და მისი შრომის მნიშვნელობაზე ორიოდ წინადადებით ბევრ საინტერესო საკითხს ჰყენს ნათელს. აი რა წერია კარაბადინის ერთ-ერთ გვერდზე: „რომში აღზრდილმან კათოლიკემან ქართველთ-გვარიანა შარიმანაშვილმან (სტეფანემ), რომელიც მოკვდა თბილისს 1836 წელსა, ამან შეადგინა ლექსიკონი ბოტანიკური მცირე ბალახთა და მცენარეთათვის სამკურნალოთა. შემდეგ იოანე მეფის ძემან დაურთო ესე თვისაგან ქმნილს ლექსიკონს. ნ. დ. ჩუბინოვმან შეიტანა ლექსნი ესენი თავისსა ლექსიკონსა, რომელიც დაბეჭდა შემდეგ დავით ჩუბინოვმან. შარიმანაშვილის წერილი ნამდვილიცა და თარგმნილიცა ქართულად აქვნდა დავით თუმანიშვილსა, ეგნატ თუმანიშვილის ძმასა (გარდაიცვალა 1832 წ.) ვის დაშთა იგი, არა ვუწყი“²⁸.

როგორც ვხედავთ, ს. შარიმანაშვილის ნაშრომის ორიგინალიც და მისი თარგმანიც საქართველოში ყოფილა, მაგრამ შემდეგ დაკარ-

26 თუ ავტორებს სომხეთის ისტორიული საზღვრების დადგენა სურთ, ვფიქრობთ. ამ შრომით ეს შეუძლებელია, რადგანაც ასეთი დანიშნულება მას არცა აქვს.

27 Л. Оганесян, დასახ. ნაშრომი. გვ. 27.

28 იხ. იოანე ბაგრატიონი, კარაბადინი (კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, სახ. № 4005).

ჯულა (ყოველ შემთხვევაში მისი კვალი ჩვენს არქივებსა და წიგნთ-საცავებში არა ჩანს). მიუხედავად ამისა, იოანე ბაგრატიონის ეს პატარა მინაწერიც ნათელყოფს, რომ ს. შარიმანაშვილის ბოტანიკური ლექსიკონით დაინტერესებული იყო იმდროინდელი საქართველოს რამდენიმე ცნობილი მეცნიერი: ენციკლოპედისტი იოანე ბაგრატიონი, ლექსიკოგრაფები ნიკო და დავით ჩუბინაშვილები და შესაძლოა სხვებიც. ეს ერთხელ კიდევ მეტყველებს ჩვენთვის საინტერესო წამოსაღწიის დიდ მეცნიერულ ღირებულებაზე.

სიტყვამ მოიტანა და მინაწერის დასაწყისსაც შევეხოთ, აქ გარკვევით წერია, რომ რომში მოღვაწე სტეფანე შარიმანაშვილი ქართველი გვარის კათოლიკეა. ამ ფაქტს კიდევ უფრო უტყუარს ხდის ის გარემოება, რომ ს. შარიმანაშვილი ქართველი კათოლიკეების ანტონ და იოსებ ყარაშვილების ნათესავად აცხადებს თავს იმ დროს, როცა კავკასიაში ცარიზმის პოლიტიკის თავგამოდებული გამტარებელი

ციციანოვი რუსეთის შორეულ გუბერნიებსა და ციმბირში ასახლებდა ყველას, ვისაც რაიმე აკავშირებდა ქართველ მეფეებთან და სეპარატისტულ მოღვაწეობასთან: ასეთ პირობებში პატარა მიზეზიც რომ ყოფილიყო, ს. შარიმანაშვილი დამალავდა თავის ქართველობას და მის ნათესაობით კავშირს ქართველი მეფეების კარის ექიმებთან — ყარაშვილებთან. ამ აზრს განამტკიცებს კიდევ ერთი ფრაზა, რომელიც თვით ს. შარიმანაშვილს ეკუთვნის და მოტანილი აქვს ა. ლალაიანს თავის სადოქტორო დისერტაციაში: „Московском университете экзаменовался первый из грузинских народов медицинским знанием в 1807 г. по окончании коего снабжен свидетельством дозволяющим производить медицинскую практику»²⁹.

1812 წელს შედგენილი ერთი საბუთით შარიმანაშვილი იხსენიება როგორც «Вольнопрактикующий из грузин».

საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორს მ. მალინსკის 1812 წლის 31 ივლისის წინადადება მიუთითა საქართველოს საექიმო სამმართველოს ინსპექტორ რიზენკოსათვის თელავის კომენდანტის განკარგულებაში, წინადადებაში გადამდები სენის გავრცელებასთან დაკავშირებით შენობების დასუფთავების ჩასატარებლად საჭირო საღებავების შეძენის საშუალებების გაგზავნისა და ქართველი ექიმის მივლინების შესახებ. საპასუხო წერილში რიზენკო გუბერნატორს აცხობიხებს, რომ თბილისში სახელმწიფო სამსახურში მყოფთაგან ქალაქის ექიმის (городской лекарь) აქიმოვის გარდა არავინ არ აღმოჩნდა.

²⁹ А. Лалаян. Русско-армянские медицинские связи. Автореферат, Ереван, 1966, стр. 8.

ამიტომ თხოულობს ნებართვას ამ საქმისათვის — გამოიყენონ «находившийся в Тифлисе из Грузин вольнопрактикующий Степан Шариманов экзаменованный», რომელსაც მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის მიერ ნება ეძლევა გამოყენებულ იქნეს ყველა თანამდებობაზე.³⁰

როგორც ირკვევა ამ წინადადებაზე ს. შარიმანაშვილს უარი გახუცხადებია ავადმყოფობის გამო, საექიმო სამმართველოს შეუმოწმებია მისი ჯანმრთელობა და შრომისუუნაროდ უცენია.³¹

ვფიქრობთ, ეს ცნობები საკმარისია და განმარტებას არ საჭიროებენ.

იტალიაში კათოლიკური სარწმუნოების მქონე ს. შარიმანაშვილი ახლოს იყო კათოლიკურ წრესთან, რომელთა შორის განსაკუთრებით კარბობდნენ სომეხი კათოლიკები: სამედიცინო საქმის შესწავლასთან ერთად მათი დახმარებით აქ იგი ღრმად დაეუფლა ძველ სომხურ ენას. კითხულობდა მდიდარ სომხურ ლიტერატურას. სწორედ ამიტომ წერდა იგი, «На древнеармянском языке, местами неудобнопонятным» (ლ. ოგანესიანი)³².

ამრიგად, სარწმუნო წყაროების არასრული შესწავლით ან მათზე გვერდის ავლით დღემდე ცალმხრივად არის გაშუქებული სტეფანე შარიმანაშვილის ცხოვრება და შემოქმედება. ცალმხრივადო, ვამბობთ იმიტომ, რომ სომხურ წყაროებში მოცემულია მისი შრომების ანალოზი, ხოლო ბიოგრაფია ზერელედ არის გაშუქებული. ქართულ წყაროებში პირიქით, მოკლედ მოცემულია ს. შარიმანაშვილის ბიოგრაფია და შრომების ანალიზს რომ თავი დაეანებოთ, უბრალოდ ნათქვამიც არ არის, რომ ს. შარიმანაშვილი ორი ვრცელი და მეტად საყურადღებო შრომის ავტორია.

ასეთ ვითარებაში, ბუნებრივია, მცირდება სტეფანე შარიმანაშვილის ავტორიტეტი, მისი დამსახურება. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ მი-

30 სსცსა. ფ. 16, ს. 1436, ფურც. 6.

31 იქვე, ფურც. 33.

32 ლ. ოგანესიანი თავის გამოკვლევაში რატომღაც დახეიებით ამტკიცებს, რომ მეორე შრომის, («ბოტანიკა ანუ ფლორა სომხეთისა») წერა ს. შარიმანაშვილმა დაიწყო პირველი შრომის («შვიი კიარის საწინააღმდეგო საშუალებები») დათთფერებიდან 24 წლის შემდეგ და 1818 წელს დაასრულა (გვ. 296).

მეორე ადგილას იმავე ავტორის მოჰყავს თვით ს. შარიმანაშვილის მიანწერი ერთ-ერთ ფურცელზე, რომ იგი დაწერილია „20 წლის გულდასმითი მუშაობის შედეგად“. ვფიქრობთ, ეს ფრაზა უფრო სარწმუნოა, მაგრამ ჩვენი აზრით, მის ავტორის მხედველობაში არა აქვს 20 კალენდარული წელი ზედიზედ, არამედ ამ წიგნზე მან მუშაობა დაიწყო იტალიაში ყოფნისას. გამოიყენა იქაური მდიდარი ბიბლიოთეკა, შემდეგ კი სხვადასხვა დროს, მუშაობას აგრძელებდა საქართველოში. ვი. ე. ი. სულ იმუშავა 20 წელი (გვ. 226).

სი გვარი შეტანილი არ არის „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ ლიტყვანის პროექტში. ს. შარიმანაშვილმა პირველმა მიიღო უმაღლესი სამედიცინო განათლება ევროპაში, ერთ-ერთმა პირველთაგანმა ჩააბარა სახელმწიფო გამოცდები მოსკოვის უნივერსიტეტში, დაწერა ორი ლირსშესანიშნავი ნაშრომი, რითაც საკმაოდ დიდი წვლილი შეიტანა საქართველოს და მოძმე სომხეთის მედიცინის განვითარების ისტორიაში.

1832 წლის ახლოს სტეფანე შარიმანაშვილი კელავ თბილისშია. ამას ადასტურებს ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ერთი დოკუმენტი (№ 14599). ამ საბუთით ირკვევა, რომ იგი მკურნალობდა ავადმყოფებს, რისთვისაც მიიღო გასამრჩელო³³. ჩვენი ვარაუდით, ეს საბუთი დაწერილია გიორგი მეფის პლიენის, „კაცის გონიერის, მწერლისა და მწიგნობრის“ (პ. იოსელიანი), ეგზეტე თუმანიშვილის ზიერ, რომელიც იქვე იხსენიებს ახლადგარდაცვლილ თავის ძმას—დავითს. როგორც ადრე განხილული საბუთებიდან, კერძოდ იოანე ბაგრატიონის კარაბადინის მინაწერიდან ჩანს, დავით თუმანიშვილი გარდაიცვალა 1832 წელს, თბილისში, მას მკურნალობდა სტეფანე შარიმანაშვილი. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ იგი ამ დროისათვის უკვე თბილისში ეწეოდა საექიმო პრაქტიკას.

ჩვენი და სხვა ავტორების ზიერ მიკვლეული მასალების შეგებრებით ს. შარიმანაშვილის ბიოგრაფია მოკლედ შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს: სტეფანე შარიმანის ძე ლოინოვი (ლოინაშვილი, შარიმანაშვილი) დაიბადა 1766 წელს თბილისში, კათოლიკის ოჯახში. ბავშვობიდანვე იზრდებოდა თავის ნათესაებთან, ქართველ მეფეთა კარის ექიმებთან, ყარაშვილებთან, სადაც ეუფლებოდა საექიმო ცოდნას.

ოჯახში მიღებული განათლება არ აკმაყოფილებდა ახალგაზრდას და დაახლოებით 1784 წელს გაემგზავრა ავსტრიაში, ქ. ტრიესტში, სადაც წმინდა კათოლიკურ ეკლესიაში ეუფლებოდა თეორიულ მედიცინას ლათინურ და სომხურ ენებზე. შემდეგ ს. შარიმანაშვილი ჩავიდა ვენეციაში ექიმ პეტრე ერმესიანთან (გერმეტიანთან), რომელიც ეხმარებოდა პრაქტიკული მედიცინის შესწავლაში. ევროპაში ყოფნისას იქ არსებული მდიდარი ბიბლიოთეკის გამოყენებით და სომეხი კათოლიკე ექიმების დახმარებით ს. შარიმანაშვილმა დაიწყო თავისი ვრცელი და ძალზე ღირსშესანიშნავი ნაშრომის „ბოტანიკა, ანუ ფლორა სომხეთისა“ წერა, რომელიც 1818 წლის 20 ივნისს და-

33 მასალები საქართველოს ენციკლოპედიის ისტორიისათვის, ტ. 3, თბ., 1955, გვ. 530.

მართლა თბილისში. დაახლოებით 1786 წელს ს. შარიმანაშვილი შე-
ცდო ვენეციის უნივერსიტეტში, რომელიც დაამთავრა 1791 წელს და
საქონლოდ ჩაეიდა კონსტანტინოპოლში. აქ იგი დარჩა 1797 წლამ-
დე. მონაწილეობდა შავი ჭირის წინააღმდეგ ბრძოლაში. კონსტან-
ტინოპოლში ყოფნის პერიოდში საკუთარა გამოცდილების საფუძ-
ველზე დაწერა ნაშრომი „შავი ჭირის საწინააღმდეგო საშუალე-
ბები“.

1797 წლის დასასრულს, გიორგი XII-ის თხოვნით, ს. შარიმა-
ნაშვილი მუშაობას იწყებს სამეფო კარის ექიმად. მალე მისივე დავა-
ლებით სტეფანე შარიმანაშვილი გადაჰყავთ ჯერ შირვანის სახანოში,
შემდეგ კი ელიზავეტოპოლში, სადაც დაყო დაახლოებით 1802 წლის
მაისამდე. შემდეგ მთავარმართებელ პ. ციციანოვის ბრძანებით, არა
უადრეს 1803 წლის 25 თებერვლისა, ს. შარიმანაშვილი ჩადის ერე-
ვანში და მკურნალობს ერევნის ხანის შვილს.

1804 წლის 24 მაისს ს. შარიმანაშვილი ბრუნდება თბილისში,
საქონლო პრაქტიკის გასაგრძელებლად, მაგრამ, როგორც უკვე აღვნი-
შეთ, ექიმად მუშაობის უფლება არ მისცეს. ამის გამო იგი იძულე-
ბული ხდება 1807 წლის 30 იანვარს გამოსაშვები გამოცდები ჩააბა-
როს. მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე.

1812 წელს სტეფანე შარიმანაშვილი თბილისშია, ხოლო 1825
წელს მას ეხედებით თელავის მაზრის ექიმად. აქ იგი ყვავილის
აერის სამაზრო კომიტეტის შემადგენლობაში შედის.³⁴

თელავიდან ს. შარიმანაშვილი 30-იან წლების დასაწყისში გად-
მოვიდა თბილისში, სადაც ეწეოდა კერძო პრაქტიკას. გარდაიცვალა
აქვე, 1836 წელს, 70 წლის ასაკში.

სტეფანე შარიმანაშვილმა, ღრმა განსწავლულობითა და თავისი
საქმის ცოდნით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული და სომ-
ხური სამედიცინო აზროვნების განვითარების ისტორიაში და ღირს-
შესანიშნავი ფურცელი ჩაწერა ქართველი და სომეხი ხალხების
ტრადიციული მეგობრობის მატრიანეში.

ვიმედოვნებთ, რომ ს. ლოინაშვილი (ს. შარიმანაშვილი) დიდი
ღმსახურების გამო სათანადო აღვიღს დაიქვრს ამიერკავკასიის ხალ-
ხების ისტორიაში და სამეცნიერო ლიტერატურაში.

34 ფ. 16, ს. 2298. ფურც. 21.

დოკუმენტი

ს. ზ. ლომიშვილის (შარიშანაშვილის) შესახებ, რომელიც
დაცულია საქართველოს სსრ ტანტრალურ სახელმწიფო
საისტორიო არქივში (ფსსა).

№ 1

1812 წლის აგვისტოს 1. საქართველოს ხაქიუმ მმართველობის
ინსპექტორ რიშენკოს რაპორტი გუბერნატორ მ. ლ. მალინსკისადმი
ს. შარიშანაშვილის ს. წინადადებაში მივლინებაზე ნებართვის
გაცემის შესახებ

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ
ГОСПОДИНУ ГРУЗИНСКОМУ ГРАЖДАНСКОМУ
ГУБЕРНАТОРУ И КАВАЛЕРУ
МАРКУ ЛЕОНТЬЕВИЧУ МАЛИНСКОМУ
ГРУЗИНСКОЙ ВРАЧЕБНОЙ УПРАВЫ

РАПОРТ

По предложению Вашего Превосходительства от 31-го
июля за № 2511 для окурки и очищения в селении Цинан-
далах домов нужные медикаменты предписано Грузинской
полевой Аптеке, отпустить купоросной кислоты 10-фу, мар-
ганца 1-фу, соли 8-фу, которые и доставить для отправле-
ния в канцелярию Вашего Превосходительства, что же ка-
сается о командировании, лекаря, то управа почтеннейше
честь имеет донести, что при городе Тифлисе кроме город-
ского лекаря Акимова не имеется. Почему и покомандиро-
вать некого, а находится в Тифлисе из грузин вольнопрак-
тикующий Степан Шериманов экзаменованный; таковых
посилу Высочайшего Его Императорского величества пове-
лению, велено по неимению лекарей употребить во все

должности, почему неблагоугодно ли будет Вашему Превос-
ходительству одного командировать туда, а за наставлением
приказать явиться в управу.

Инспектор Ризенко.

№ 305

Августа 1 дня
1812 г.

Основание: ф. 16, д. 1436, л. 6.

№ 2

(უთარილო) შინაარსის მიხედვით დაწერილი უნდა იყოს
1812 წლის 2-9 აგვისტოს შორის პერიოდში. ს. შარიმანაშვილის
მივლინებისა და თელავის კომენდანტზე აღნიშნულის შეტყობინება.
დოკუმენტი ხელმოუწერელია. შინაარსის მიხედვით უნდა
ექუთვნოდეს იგივე რიზენკოს

ГРУЗ. ВРАЧ. УПРАВА

По крайнему недостатку здесь медицинских чинов и
основываясь на высочайшем повелении, о коем оная Управа
в рапорте своем от 1 сего августа упоминает, предлагаю: к
Телавскому коменданту для очищения домов командировать
вольнопрактикующего лекаря Степана Шериманова. И
когда будет он снабжен наставлением по сему случаю, то
для получения прогонов и окончательного отправления к
помянутому коменданту имеет он явиться у меня.

Основание: ф. 16, д. 1436, л. 7.

№ 3

1812 წლის აგვისტოს 10. რიზენკოს რაპორტი მ. ლ.
ნადიხინსკისადმი ს. შარიმანაშვილის ავადმყოფობის შესახებ, რის
გამო მან ვერ შეძლო წინანდლში წასვლა

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ

ГОСПОДИНУ ГРАЖДАНСКОМУ ГУБЕРНАТОРУ

И КАВАЛЕРУ

МАРКУ ЛЕОНТЬЕВИЧУ МАЛИНСКОМУ

ГРУЗИНСКОЙ ВРАЧЕБНОЙ УПРАВЫ

РАПОРТ

По предложению Вашего Превосходительства о командировании для очищения домов по случаю открывшейся в селении Цикопдалах заразной болезни, волнопрактикующего врача Шериманова, которому Указом управа предписала для получения наставления явиться в оную, но он, Шериманов, от 9-го августа рапортом донес, что по случаю одержимой при пристарости его лет болезни выполнить не может, управа освидетельствовав его болезнь нашла неспособным; о чем Вашему Превосходительству честь имеет донести инспектор Ризенко.

№ 317

Август 10 дня

1812 г.

Основание: ф. 16, л. 1436, л. 33.

№ 4

1825 წლის ივნისის 13. ექიმ ს. შარიმანაშვილისა და პროტოპერ-
სიდაპონოვის რაპორტი გუბერნატორის მ. შ. რ. ი. ბოვენისადმი
თელავის მაზრაში უვადილის აცრის ბიზინარეობის შესახებ

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ
ГОСПОДИНУ ГЕНЕРАЛ-МАЮРУ ИСПРАВЛЯЮЩЕМУ
ДОЛЖНОСТЬ ГРАЖДАНСКОГО ВОЕННО-
ГРАЖДАНСКОГО ГУБЕРНАТОРА И КАВАЛЕРУ
РОМАНУ ИВАНОВИЧУ ХОВИНУ

КОМИТЕТА УЧРЕЖДЕННОГО ПРИ ТЕЛАВСКОМ
УЕЗДЕ НАД ОСПОПРИВИВАНИЕМ.

РАПОРТ

По Указу высшего начальства и предложению Вашего Превосходительства, учрежден в городе Телави над прививанием предохранительной ослы Комитет; из членов именно: здешнего врача коллежского ассесора Шаркманова, маршала поручика князя Челокаева, протонереев Греко-Грузинского исповедания Захария Сидамонова и армянского Багдасара Терсаркисова — почему для лучшего способа к оному, нашел оный необходимым себя просить Вашего Превосходительства снабдить нижеследующим. —

1. По крайней мере хотя четырьмя казаками нужных во всякое время для безопасного конвоя как для членов оного

куда-либо будут отправляться в уезд, для ревизовки прививателей оспы и прививания оной, так ровко и для них.

2. Все прививатели кой прививают по уезду младенцам оспу, находятся в бедности и едва снискивают дневное пропитание для себя и семейств своих; а особливо по неимению своих собственных лошадей: не в состоянии нанимать, от чего иногда делается в прививании через сие остановка. А для лучшего успеха, благоволите Ваше Превосходительство о снабжении сем предписать кому следует.

3. Так же Комитет сей нашел необходимо нужным яметь при оном письмоводитель для разных журналов, ведомостей и прочих переписок. А потому о всех вышеписанных нуждах Комитета, покорнейше просит оный, Вашего Превосходительства не оставить учинить свое благораспоряжение — Телавский уездный врач Шаримапов подпись Протоперей Сидамонов.

№ 1

Июня 13 дня
1825 г.

Основание: ф. 16, д. 3298, л. 21, 21об.

№ 5

1788 წელი. მოთხრობა ჯენგიზ ხანისა სომხურიდან
თარგმნილი

„მოთხრობა დიდისა ჯენგიზ-ხანისა, პ-ლი კეისრისა პ-ლ მღუ-
ლთა და თათართა, ოთხ წიგნად განყოფილი, რომელი შემოკრებს
ცხოვრებასა დიდი ხანისასა, ამალღებასა მისსა და მფლობელობას,
შემოკლებული მოთხრობითურთ შემდეგთა თავისთა, რომელნი ვიდ-
რე დღევანდამდე მეფობენ: ქცევა, ჩვეულება და შჯული. პ-ლ მღუ-
ლთა და თათართა და ქ-ყნის წერილობა ფართო თემთა მოღულასტა-
ხისათა და აღმოსავლეთის და დასავლეთის თათრისტანისათა. თარგმ-
ნილი და შემოკრებული მრავალთ აღმოსავლეთის მომ-
თხრობთაგან და მეგზურთაგან ევროპიისა, რომელთ სახელნი და
ცხოვრება სახილველ არს ამ წიგნის ბოლოსა. პარაუნ მოისე დელლა
ჭროჩე მოხუცებულისაგან, რომელი იყო მდივანი და მოთარგმნე
გალდიის მეფისა თათრულისა და არაბული ენისა. თარგმნილი სომ-
ხურს ენასა ზედა აღა მარქარე შეპრიმანიანისაგან, სამარადისო მო-

სახსენებლად მემცხედრისა თავისასა ნანაჯან ქალბატონისა მრავალი
"შრომით გასწორებული ლატინურსა ზედა ჰაირ ასტემატურ ვართა-
პეტისაგან ბაბიკიანისა. ერთობისაგან ყ-დ პატივცემული უფლისა
გზიდარ მოძღვართმთავარი და აბბასი. დაბეჭდილი თრესტსა შინა.
წელსა უ-ისასა: 1788".

(საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა
აღწერილობა. ტ. 4, A-კოლექცია. თბილისი. 1954. გვ. 233, 234).

საკუთარ სახელთა საძიებელი

ა

აბაშიძე ივანე 37
 აბბა 46
 აბო (აბოცი) 46
 ავალიშვილი გ. 36
 ავალიშვილი იოანე 27, 28
 ავკუსტოვი ასტა (?) 56, 81
 აღეკასაძლე I 61, 98, 100
 ალექსი მესხიშვილი
 სარლიონ დიმიტრის ძე 22
 აღიშურაძე 79
 ალიშანი 106
 ამატენიანი სარგის 63, 80, 81
 ამირაშვილი გიორგი 27, 28,
 ამირდოვლათი 97
 ანა, ერეკლე მეფის და 27, 28
 ანა (ანასტასია), ერეკლე
 მეფის ქალიშვილი 12, 27-28
 ანა-ხანუმ თაქალთოვანი,
 ერეკლე მეფის დედინაცვალი 12,
 27-28
 ანდრონიკაშვილი ა. 10, 35
 ანდრონიკაშვილი პაპუა 27-28
 ანტილესი 21
 ანტონ I 12, 27-28, 38, 52, 56
 არეშაშვილი (იხ. გალუგოვი, არეშო-
 ვი, გაბრიელა შაიორი)
 არეშოვი გურჯენ ესტატეს ძე 63, 77
 არუთინა (ეჭიმი), 9
 არქიმანდრიტი გაიოზი
 (გაიოზ არქიმანდრიტი)
 არღუთაშვილი თაყა 65
 არღუთაშვილი შოსე 27-28,

არყუთიან-მხარგრძელიან
 სოლომონ ბეჟანის ძე (მხარგრძელი)
 არჩილი (მეფე) 43
 აქიმოვი 107, 111
 აღა, იოვან ლაზარიჩი
 აღა-მაჰმად-ხანი 15, 37, 63
 აღა მუჰამად 73
 აშტერაკეცი ნერსეს 100

ბ

ბაშიკიან ქაიორ, ასტვამატურ,
 ვართაშეტ 115
 ბაგრატიონები 44, 104
 ბაგრატიონი დავით 26, 34,
 ბაგრატიონი იოანე 9, 10, 55, 90,
 105, — 107, 109
 ბაგრატიონ-შუხრანსკი
 იოვანე 100
 ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) აღექ-
 სანდრე ბაქარის ძე 59, 60
 ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) აღექ-
 სანდრე ერეკლეს ძე 40, 42, 99, 104
 ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) გიორგი
 (გიორგი XII) 12, 28, 41 55 —
 57, 62-65, 68, 75, 76, 79, 80, 82-87,
 90-93, 99, 104-106, 109, 110
 ბატონიშვილი (ბაგრატიონი)
 დავითი გიორგის ძე 56, 57, 63-65,
 90, 92-94
 ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) ეახტანგ-
 57, 62, 75, 76
 ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) თეიმუ-
 რაზი გიორგის ძე 37, 63, 104

ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) იულო-
ნი ერეკლეს ძე 19, 28
ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) ლევანი
ერეკლეს ძე 61, 103
ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) შირიან
ერეკლეს ძე 38, 56, 57, 81
ბებუთოვი დარჩია 56, 65, 82, 91,
92, 94
ბებუთოვი, გრაფი (?) 55
ბეგთაბეგოვი სულხან 63, 79, 80
ბეჟემ ილონა 12
ბელაევი 17, 25
ბელი 17, 25
ბერგი ლ. ს. 6
ბერძენიშვილი ნ. 23, 50
ბერძენიშვილი მამისა 101
ბესიკი (ბესარიონ გაბაშვილი) 48
ბიუჯანტაყი ნორაირ 106
ბულგაკოვი ი. 49
ბურნაშვილი ს. დ. 46, 48, 54, 61, 79
ბუტყოვი პ. გ. 39, 41, 45

ბ

გაბრიელა შიორი (გალეგოვი)
გაბრიელაშვილი პეტრე 27-28
გაიოზი, არქიმანდრიტი 9, 10, 38, 65
გალეგოვი გაბრიელ (არეშოვი,
არეშაშვილი) 37, 38, 58, 65
გალენი 21
გაჭიევი ვ. გ. 70
გელაშვილი ა. 9, 10, 18
გელაშვილი გ. 5, 6, 35
გეორგი 3, 50
გერაცი მხითარ 97
გერმეტიანი (ერმესიანი) პეტრე
გერსტენბერგი იოჰან დანიელ 29, 68
გეტინგი იოსებ 40
გეურჯ ალა 83
გვრიტიშვილი დ. 13
გოგებაშვილი იაკობ 21
გოჩალიშვილი შ. 100
გიორგი. ათოლისელი (?) 27-28
გიორგი XI 43

გიულდენშტედტი იოჰან ანტონ 3-29,
35, 50, 51, 54
გმელინი პ. 50
გოლობლაშვილი თინათინ 27, 28
გონიკიშვილი მ. 60, 66
გორგოძე შიხეილ 38
გრიზოდოვი ა. ს. 101
გურამიშვილი გიორგი (ქუმელა) 57
გურამიშვილი დავით 56
გუჩუა ვ. 47, 53

დ

დადიანი 25
დავით იოსიფიჩი 81
დავუჩან დედოფალი პ. 12, 27-28
დელაპორტი 20
დეშეტრაშვილი კარლო 15
დიუბუა 20
დომინიკე, პატრი 39
დრეირერი 22
დუმბაძე მამია 13

ე

ეგნატაშვილი სიმონ 37, 38, 65
ენანგელოვი ფარსადან 27-28
ეკატერინე II 52, 55, 70
ელიზი ქრისტიან რუდოლფ
(იაკობ რენეგსი)
ენიკოლოფოვი გურგენ 33
ენიკოლოფოვი ი. 34, 35
ერევანტი სიმეონ 44
ერეკლე II 7-13, 27-28, 33-39, 41, 42,
44-53, 55-63, 65-68, 70-74, 77, 79-
81, 99, 104, 105
ერისთავი გიორგი 63, 80
ერისთავი დავით მ. 27-28
ერიწოვი ა. 40
ერმესიანი (გერმეტიანი) პეტრე 99,
103, 109

ვ

ვასილი 27-28
ვახტანგ VI 37, 38, 59

ზეოდოვსკი 88
 ზონენველსი იოზეფ ფონ 35, 88
 ზუბოვი ე. ა. 64, 93
 ზუბოვი პ. ა. 47

თ

თათულა გეიში 85
 თამარი 29
 თაქუშელი მიქიტუმა 11
 თაყაიშვილი ექვთიმე 103
 თეიმურაზ II 99
 თინათინი (სომეხი) 27-28
 თინათინი (ქართველი) 27-28
 თორგომანი ე. 98
 თუშანიშვილები 43
 თუშანიშვილი დავით 106, 109
 თუშანიშვილი ეგნატე 106, 109
 თუშანიშვილი მანუჩარ 56, 57, 94, 95
 თუშანიშვილი სულხან 38, 65, 81

ო

ოკუბ ხანი (რეინგსი)
 ოანოში, პატრი 34
 იბრეიმ ხანი 33, 46
 ივანე, პატრი (ქართველი) 35, 102
 იმედაძე ნ. 36
 იოვან ლაზარიძე, ილა 63, 77
 იონისიანი ა. 49
 იოსებ ემინი 44
 იოსებ II 39
 იოსებ არქიმანდრიტი 43, 63, 76-78
 იოსებლანი პლატონ 11, 13, 28, 29, 58, 105, 109

კ

კაკაბაძე სარგის 36
 კასრაძე დავით 52
 კაციშვილი გიორგი 27-28
 კაკაბაძე მკისო პავლიჩ 81
 კვეციძე კორნელი 36, 105, 106

კლაპროტი 35, 49
 კნორინგი 61
 კოპარი იანოში 31, 32, 33, 35, 36, 39, 69
 კუპისი რ. დ. 24

ლ

ლაისტო არტურ 9, 11-13, 15, 54, 86
 ლალაიანი ა. 97, 102, 107
 ლაშბერტი არქანჯელო 17, 26, 27
 ლაშქაროვი სერგეი ლაზარეს ძე 47
 ლევინი პლატონ 56
 ლეიბოვიჩი პ. 50
 ლევი ივანე 27, 28
 ლინეი
 ლიონიძე სოლომონ 101
 ლოსიყევი 22
 ლიხტენშტეინი 32
 ლონანათ სიმოენა 101, 102
 ლონიოვი ს. შ. (შარბანაშვილი, ლონაშვილი, სტეფანე შარიმანის ძე)
 ლომინაშვილი ქსეპაზ 27-28
 ლუკა 44

მ

მავროსი, პატრი 34
 მაისურაძე გ. 44
 მაღინსკი მ. ლ. 107, 111, 112
 მარიამი (მარია) 12, 27-28
 მარია ტერეზია 31
 მარინა 27-28
 მარქარა 63, 77
 მარქანიაი ე. 37, 105
 მაჩაბელი დავით 37
 მაჩაბელი ივანე 70, 71
 მაქარაძე ე. 38, 61
 მესხია შ. 13, 104
 მესხრიკაძე რ. 24
 მონტეგოუ მარიამ 18
 მულკიჩიანი ლ. 97, 102, 105
 მუსინ-პუშკინი ა. ა. 34, 35, 49
 მუსტაფა (მორჩალოს ხანის შვილი) 27-28

მესტაფა (შირვანის ხანი) 2, 99, 104
მუხრან-ბატონი ივანე, ბაგრატიონი
ივანე, 28, 29, 45
მხარგრძელი სოლომონ
ბეჟანის ძე, აყუთიანი 63, 77

ნ

ნანაყან ქალბატონი 115
ნატროშვილი თ. 42, 43
ნეკრასოვი 22
ნიკარტონი 27-28
ნიკიტინი 18
ნოღია მ. ი. 23

ო

ორბელიანი სელხანასაბა 104
ორბელიანი (ყაფლანშვილი)
დემეტრე 28
ოსეფა 27-28
ოსეშვილი იასე 9, 15, 27-28
ოგანესიანი ლ. 96, 98, 100, 102, 103,
105, 106, 108

პ

პაიქაძე გ. 33, 41; 53
პაულე სერგოვიჩი (პოტიომკინი)
პალასი 7, 50
პაპა 27-28
პაროტი 20
პარსუნ მოსე დელა ქროხე 114
პეტრე I 42, 43
პეტრიაშვილი ვ. მ. 24
პიეტრო დელა ვალე 43, 44
პეტროვსკი ს. ა. 101
პიულს VI 105
პლანიუსი 27
პოლიევქტოვი მ. 38, 41, 46, 49, 50,
54
პოტიომკინი გ. ა. 37, 39, 41, 45, 46,
48, 50, 51, 53, 54, 58-61, 79
პოტიომკინი პ. ს. 45-48, 52, 55, 57,
59, 60, 62, 63, 77

რ

რდენტი ვლ. 97

ს

რევაზ 80
რდინეგსი იაკობ 3, 4, 11, 29-95
რიზენსკო 107, 111-113

ტ

სააკაშვილი მ. 9, 11, 16, 97
სააკოვი 22
საიათნოვა 12, 13, 27-28
სალუქვაძე ს. 30
სამსონაძე მ. 46
სერგეი 27-28
სოდამოსოვი ზაქარია 113, 114
სკობალა 32
სოლალოვი ბაგდათელი 55
სოლომონ I 8, 9, 11, 41, 48, 55,
58-61, 72
სოლომონ II 9, 61
სტეფანე 27-28
სტეფანე ისაიჩი 63-77
სტრაზონი 67
სურგულაძე ა. 13
სურმანიძე რ. 35

ც

ცანარა 78, 79
ცარდი ჯ. 29, 30, 34, 35, 38, 41,
45-47, 52, 53, 55, 56, 58-70
ცატიშვილი ე. 97
ცერდავიტ ტეროპანესი 82, 83
ცერსარქისოვი ბაღდასარ 113
ცურნეფორი 20

ჭ

უჩანეშვილი დ. 101

ფ

ფალკი 3, 50
ფანასკერტელი ზაზა 19, 26
ფარჟანაძე შ. 22
ფელდტი სანტე კამილიო 32, 69
ფოლოაშვილი სტეფანე 33, 34, 71
ფრეგანგო 18

ფ

ქეთარია მ. 57
ქეთევანი 27-29, 45
ქეშერტელიძე დ. 30
ქიქოძე გეორგი 33, 36, 37,
39, 40, 48
ქუმელა (გიორგი გურამიშვილი)

ლ

ლაღვეა პრტემ 63, 65, 89, 90
ლლონტი ა. 101

ჟ

ჯარაშვილები მ. 102, 107, 109
ჯარაშვილი ანდრია 9
ჯარაშვილი ანტონ მ. 99, 102, 107
ჯარაშვილი იოანე 9, 105
ჯარაშვილი იოსებ (ანტონის შვილი)
9, 99, 102, 107
ჯათლანი 27-28
ჯათლანიშვილი დავითი 29
ჯათლანიშვილი ზაალ 28
ჯათლანიშვილი 27-28
ჯათლანოვი 27-28
ჯორდანაშვილი ოსეთა 28

შ

შაბრიანი შამირ 44
შარდენი ჟან 20
შარიშვილი (ლოინაშვილი),
სტეფანე შარიშვილის ძე 3, 9, 95-114
შაქრა პელიქი 88, 89

შენგელია მ. ს. 23, 24, 97
შერიშანიანი 98
შეპრიშანიანი შარქაძე 98, 114
შიტბერგერი 54
შენზე 54
შობერი 54
შარენგელი 18
შტედერი 48, 54, 56
შულტისი ნ. 30, 34, 35, 38, 41, 45,
46, 52, 53, 55, 68-70

ჩ

ჩელოკაევი (ჩოლოყაშვილი) 113
ჩოლოყაშვილი დ. 36, 58, 72
ჩოხბა დივან ფედორიჩი 81
ჩუბინოვი დავით 106, 107
ჩუბინოვი ნ. დ. 106, 107

ც

ცაგარელი ა. 39, 47, 51, 55-
ცინცაძე ი. 11, 37, 38, 49, 52, 54,
55, 57, 59, 60
ციციშვილი დავით 28
ციციშვილი (ციციანოვი) პავლე 28,
99, 104, 107, 110
ცრიაკოვსკი 17, 25

წ

წულუკიძე ალ. 102, 103

ჭ

ჭავჭავაძე ალექსანდრე 65, 95, 101
ჭავჭავაძე გარსევან 37, 38, 54-57,
65, 69, 79, 82, 95

ხ

ხატისიანი გაბრიელი 71
ხოვენი რ. ი. 113
ხოჯა ყოფილი 19
ხოჯა ქოვანა 23

ზ

ჯაეათ ხანი 94, 104

ჯაეახიშვილი გ. 57

ჯანაშია ს. 65, 98, 109

ჯაფარიძე გ. 57

ჯენგიზ ხანი (ჩინგიზ ხანი) 98, 114

ჯენერი ედუარდ 18

ჯიმშერიშვილი დავით
(ჩოლოყაშვილი)

ჯუდიჩე ჯუზეპე მილანელი 25-26

ა

აკქუეტი 68

აქიანშედუენდი 32

აიპოყატე 21

აომეროსი 21

